

Univerzita Karlova
Právnická fakulta

Lucie Váňová

**SVĚŘENÍ NEZLETILÉHO DÍTĚTE DO VÝCHOVY
A
ÚPRAVA STYKU S NÍM
PO ROZVODU**

Diplomová práce

2011/2012

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Mgr. Josef Salač Ph.D.

Katedra: Katedra občanského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): únor 2012

Právní stav ke dni: 29. února 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. března 2012

Lucie Váňová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu práce doc. JUDr. Mgr. Josefu Salačovi Ph.D., za odborné vedení při psaní této diplomové práce, za jeho cenné připomínky a odborné rady. Dále bych ráda poděkovala JUDr. Heleně Svobodové, opatrovnické soudkyni Obvodního soudu pro Prahu 9, za čas, který mi věnovala po celý rok během mé stáže, za získané znalosti a za obětavou pomoc a konzultace týkající se aplikační praxe opatrovnických soudu nejen v oblasti svěřeni dítěte do výchovy a úpravy styku s ním.

OBSAH

1	ÚVOD.....	1
2	ROZVOD MANŽELSTVÍ.....	4
2.1	Historický exkurz	4
2.2	Platná právní úprava rozvodu manželství.....	6
2.2.1	Rozvod dle § 24 – rozvod se zjišťováním příčin rozvratu	10
2.2.2	Rozvod dle § 24a – rozvod bez zjišťování příčin rozvratu	12
2.2.2.1	Dohoda o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu	15
2.2.3	Rozvod podle § 24b – ztížený rozvod.....	16
2.2.4	Rozvod manželství s nezletilými dětmi	17
2.2.5	Úprava poměrů dětí, jejichž rodiče spolu nežijí – vztah § 26 a § 50 ZoR	20
2.3	Rozvod manželství v novém občanském zákoníku	23
3	SVĚŘENÍ DÍTĚTE DO VÝCHOVY	25
3.1	Historický exkurz – vývoj rodičovské zodpovědnosti.....	25
3.2	Platná právní úprava svěření dítěte do výchovy	27
3.2.1	Kritéria pro rozhodování soudu o svěření dítěte do výchovy	27
3.2.2	Participační právo dítěte.....	30
3.3	Svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů	32
3.3.1	Občanskoprávní aspekty mezinárodních únosů dětí	35
3.4	Společná výchova	38
3.5	Střídavá výchova	40
3.5.1	Dohoda rodičů a rozhodnutí soudu o střídavé výchově	42
3.5.2	Návrh novely zákona o rodině z r. 2011	45
3.6	Právní úprava v novém občanském zákoníku	47
4	STYK S DÍTĚTEM.....	49
4.1	Právní úprava styku s dítětem.....	49
4.2	Styk rodiče s dítětem	50
4.2.1	Dohoda rodičů o úpravě styku	50
4.2.2	Soudní rozhodnutí o úpravě styku.....	51
4.2.3	Popouzení dítěte, syndrom zavrženého rodiče.....	55
4.2.4	Donucování dítěte ke styku s rodičem	58
4.2.5	Bezdůvodné bránění ve styku – změna poměrů.....	59
4.2.6	Omezení a zákaz styku, nepřípustnost dovolání proti rozhodnutí o styku.....	61
4.3	Styk dítěte s jinými příbuznými.....	63
4.4	Předběžná opatření ve věcech péče soudu o nezletilé	67
4.5	Výkon rozhodnutí o výchově a styku s nezletilými dětmi	69
4.6	Judikatura ESLP	71

4.7	Náhrada škody za zmažený styk	76
4.8	Clausula rebus sic stantibus	77
4.9	Styk s dítětem podle nového občanského zákoníku	79
5	SLOVENSKÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA ROZVODU S NEZLETILÝMI DĚTMI	82
5.1	Vývoj rodinného práva na Slovensku.....	82
5.2	Rozvod manželství	84
5.3	Svěření nezletilého dítěte do péče pro dobu po rozvodu.....	87
5.3.1	Dohoda rodičů o výkonu rodičovských práv a povinností.....	90
5.3.2	Výlučná a střídavá péče o dítě.....	92
5.3.3	Kritéria rozhodování soudu.....	93
5.4	Styk s nezletilým dítětem	94
5.5	Statistika	97
6	ZÁVĚR	100
7	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	102
8	SEZNAM LITERATURY A JUDIKATURY	103
8.1	Právní předpisy	103
8.2	Seznam použité literatury - domácí	104
8.3	Seznam použité literatury - zahraniční	107
8.4	Judikatura.....	107
8.5	Internetové zdroje	110
9	RESUMÉ/SUMMARY	111

1 ÚVOD

„...*Rodina, jako základní jednotka společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti...*“¹ Rodina, jako elementární sociální jednotka, je předmětem úpravy práva rodinného, které reguluje práva a povinnosti mezi osobami vystupujícími v rodině v různých rolích, ať už jde o vztahy mezi manželi, rodiči a dětmi, mezi nimi a ostatními příbuznými nebo mezi dalšími osobami, které některé role v rodině přebírají nebo jejich funkci doplňují. Z povahy rodinněprávních vztahů vyplývá jejich určující vlastnost, a to existence osobního a emocionálního prvku mezi jejich subjekty. Osoby tvořící rodinu jsou, na rozdíl od jiných právních uskupení, vázány především vzájemným citovým poutem. Naproti tomu „u občanskoprávních vztahů skutečnost emocionální vazby mezi subjekty evidentně není podstatná. Např. nájemní vztah může vzniknout a bude normálně fungovat i bez toho, že by měl pronajímatel k nájemci citový vztah, kupní smlouvu neuzavírají subjekty proto, že by k sobě cítily nějakou náklonnost, ale protože potřebují uspokojit nějakou svou potřebu.“² Rodinné právo i jeho aplikace tak vykazují celou řadu specifík odvíjejících se od osobní povahy rodinněprávních vztahů, kdy i majetkové vztahy rodinného práva (zejména vztahy vyživovací) jsou do značné míry odvislé od faktických vztahů v rodině a vzájemného chování jejích členů, a to i vzhledem k etickým a morálním aspektům právní úpravy (např.: „*Výživné nelze přiznat, jestliže by to bylo v rozporu s dobrými mravy.*“, „*Poskytování peněžních a jiných prostředků na náklady společné domácnosti může být zcela nebo zčásti vyváženo osobní péčí o společnou domácnost a děti.*“³).

Z českých historických pramenů lze citovat výrok Emila Svobody, v jehož chápání je „rodinné právo odvětvím, jehož předmětem jsou poměry osobního života, které na pohled nejméně snesou zasahování zevní moci. Jsou-li i jinde hranice, kam až může právo zasáhnout, jsou na tomto poli mnohem osudnější. ...Bude-li nutno, aby mezi mužem a ženou, mezi rodiči a dětmi, rozhodlo spornou věc právo, je to již neštěstí, ne-li úplné ztroskotání.“⁴

¹ Preambule Úmluvy o právech dítěte (sdělení MZV č. 104/1991 Sb.)

² Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, Předmluva, str. XXVII

³ § 19 odst. 2, § 96 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

⁴ Svoboda, E.: Rodinné právo československé. Praha, Československý kompas 1946, str. 9.

Tím nejzranitelnějším členem rodiny je nezletilé dítě, a proto se právě jemu poskytuje zvýšená právní ochrana (a to nejen ve vztazích rodinného práva), v zájmu zajištění *„plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění.“*⁵

Jednou z krizových situací, jimiž je harmonický vývoj dítěte ohrožen, je rozvod manželství jeho rodičů. Dítě ztrácí své dosavadní životní jistoty v podobě přítomnosti obou rodičů a musí se vyrovnat s nastalou změnou poměrů, která, aniž by se nějak provinilo, nevyhnutelně změní jeho další život. Jak zásadní bude tato změna a do jaké míry rozvod rodičů dítě zasáhne, záleží zejména na rodičích samotných. Na tom, zda budou nadále schopni fungovat jako rodiče i přesto, že jako partneři selhali, zda se dokážou přes vzájemnou antipatii přenést a v zájmu dítěte spolu komunikovat, či nikoliv. Vzhledem k tomu, že míra rozvodovosti se v naší společnosti pohybuje na hranici 50%, determinuje rozvod, jako zásadní životní zlom, značnou část dětské populace. Právo se proto snaží chránit dítě před negativními dopady rozvodu rodičů, a i když není nástrojem samospásným, může k vytvoření klidného prostředí pro dítě alespoň přispět, a to garancí jeho práv a uložením komplementárních povinností oběma rodičům, i efektivním vymáháním jejich plnění.

Ve své diplomové práci se zaměřuji na právní instrumenty zakotvené v našem právním řádu za účelem ochrany dítěte, jehož rodiče se rozvádějí, event. spolu nežijí. Práce se věnuje historickému vývoji i platné právní úpravě rozvodu, formám porozvodové péče o dítě i styku dítěte s oběma rodiči, resp. s širší rodinou, a to s důrazem na rozhodovací praxi opatrovnických soudů i na stěžejní rozhodnutí Nejvyššího a Ústavního soudu České republiky týkající se této problematiky. V komparaci s českou právní úpravou popisují též právní úpravu slovenskou, a to zejména s ohledem na odlišnosti, které jsou výsledkem již téměř dvacetiletého odděleného vývoje obou právních řádů. Vzhledem k právě probíhající rekodifikaci soukromého práva v České republice se práce zabývá též změnami, které by do současné právní úpravy měl přinést s účinností od 1. ledna 2014 nový občanský zákoník.

S ohledem na osobní a emocionální charakter rodinných vztahů právem regulovaných, nelze ponechat stranou ani psychologické aspekty rozvodu rodičů a následné péče o dítě, jež je nezbytné zohlednit při rozhodování soudu ve věcech nezletilých a které jsou právě tím aspektem, jenž činí z rozhodování soudů ve věcech rodinněprávních jednu z nejsložitějších soudních agend. V rodinněprávním soudnictví vystupuje více než kde jinde do popředí výchovná role soudu, odstraňuje přílišný formalismus a usiluje nejen o právně, ale i lidsky

⁵ Preambule Úmluvy o právech dítěte (sdělení MZV č. 104/1991 Sb.)

správné a spravedlivé řešení. I této oblasti se tedy v práci okrajově věnuji a vycházím přitom z publikací současných významných psychologů zabývajících se studiem rodinných vztahů a psychickým vývojem dítěte. Řada z těchto publikací je koncipována právě pro cílovou skupinu čtenářů, jimiž jsou soudci, sociální pracovníci, mediátoři i advokáti, jejichž působení v oblasti rodinněprávních vztahů by bez základních znalostí vývojové psychologie mohlo přinést více škody než užitku.

S ohledem na omezený rozsah práce však ponechávám stranou právní úpravu vyživovací povinnosti, která by vzhledem k bohaté rozhodovací praxi soudů mohla být samostatným tématem diplomové práce.

K napsání práce na zvolené téma mě vedl zejména zájem o obor rodinného práva a nabyté znalosti z praxe opatrovnických soudů, které jsem měla možnost získat během své stáže u Obvodního soudu pro Prahu 9 a které považuji za nenahraditelné a určující pro můj další profesní vývoj.

2 ROZVOD MANŽELSTVÍ

2.1 Historický exkurz

Rozvod je dle současné právní úpravy jediným způsobem zániku manželství za života obou manželů. K unifikaci způsobů právního ukončení manželství však došlo teprve zákonem č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, a to s účinností od 1. ledna 1950, kdy byla nahrazena a podstatně zjednodušena dosavadní právní úprava, která vzešla z práva římsko-kanonického a rozlišovala mezi rozvodem manželů od stolu a lože a rozlukou manželství. Přičemž to byla pouze rozluka, která vedla k právnímu zániku manželství a uvolnila oba manžele pro uzavření manželství nového. Podstata rozvodu od stolu a lože („*separatio a mensa et thora*“) tkvěla v udělení povolení manželům žít odděleně, nikoliv však v možnosti vstoupit do nového manželství. Důsledkem rozvodu tak nedošlo k zániku manželství, nýbrž pouze k zániku povinnosti společného bydlení a intimního styku.⁶ Institutu rozvodu od stolu a lože využívala zejména katolická manželství, u nichž byla v našich zemích pod silným vlivem římskokatolické církve rozluka vyloučena až do roku 1919. Krátce po vzniku ČSR, kdy byl zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého, recipován do právního řádu nového státu pro území českých zemí Všeobecný občanský zákoník, vedla naléhavá potřeba rekodifikace úpravy manželských vztahů k přijetí tzv. manželské novely - zákona č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství. Touto novelou byla pro české země zavedena možnost uzavření sňatku civilní formou a zároveň připuštěna rozluka manželství bez ohledu na náboženské vyznání manželů, tedy i pro katolická manželství. Pro obyvatele Slovenska, kde byla do té doby povolena pouze civilní forma sňatku, přinesla novela možnost uzavření sňatku před církví, pro zánik manželství zde i nadále platila recipovaná úprava uherská rozlišující rozvod a rozluku. Tento dvojí způsob právního ukončení manželského soužití byl zachován i v českých zemích, přičemž právní úprava obou institutů byla včetně samotného řízení poměrně komplikovaná. V případě rozluky se v některých případech rozhodovalo v řízení sporném, v jiných v řízení nesporném, a byly rozlišeny a taxativně vypočteny absolutní a relativní důvody rozluky.⁷ Absolutním důvodem rozluky bylo cizoložství, odsouzení druhého manžela nejméně na tři léta do žaláře, zlomyslné opuštění

⁶ Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha, Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, Díl první, str. 499.

⁷ § 13 zákona č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství

manžela, úklady o manželův život či zdraví, zlé nakládání a těžké ublížení na těle, opětovné urážky na cti, vedení zhýralého života a duševní porucha. Prokázání existence absolutního důvodu zakládalo žalujícímu manželovi právní nárok na rozluku. Mezi relativní důvody rozluky patřil nepřekonatelný odpor (v tomto případě bylo možné žalobě vyhovět zpravidla jen po předchozím rozvodu manželů od stolu a lože a zároveň jen tehdy, připojil-li se k žádosti o rozluku i druhý manžel) a hluboký rozvrat manželský. Z tohoto důvodu však nebylo možno vyslovit rozluku k žalobě manžela, který byl rozvratem převážně vinen. Tvrzená existence těchto skutečností nezakládala právní nárok na rozluku a soudu byla dána poměrně široká možnost uvážení v každém konkrétním případě. Institut rozvodu od stolu a lože upravený ve Všeobecném občanském zákoníku zůstal manželskou novelou nedotčen a nadále vedl pouze k zániku povinnosti manželského intimního soužití.

K zásadním změnám, nejen v právní úpravě zániku manželství, ale v rodinném právu vůbec, došlo během tzv. právnícké dvouletky, a to s účinností k 1. lednu 1950 zákonem č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. Tento zákon mj. upustil od diferenciace mezi rozlukou a rozvodem od stolu a lože a upravil pouze jediný způsob zrušení manželství za života obou manželů, který označil za „rozvod“ (institucionálně se dle dřívější terminologie jednalo o rozluku, tj. o definitivní ukončení manželství s uvolněním manželů pro uzavření nového manželství). Za jediný právní důvod rozvodu byl uznán zákonem kvalifikovaný rozvrat manželství. Dle zákonné dikce mohl manžel žádat, aby soud zrušil manželství rozvodem, nastal-li z důležitých důvodů mezi manželi hluboký a trvalý rozvrat.⁸ Jednalo se tedy o skutečnost objektivní, projevující se navenek, spočívající v takovém vztahu mezi manželi, který se kvalitativně odlišuje od jejich vztahu na začátku manželství a který znamená výrazné ztížení či přímo nemožnost dalšího společného soužití. Zároveň však zákonodárce ponechal v právní úpravě zakotven prvek subjektivní spočívající ve zjišťování viny. O rozvod totiž nemohl žádat manžel, který rozvrat výlučně zavinil, ledaže druhý manžel projevil s rozvodem souhlas.⁹ Navíc v rozhodnutí, kterým se manželství rozvádí, muselo být zpravidla vysloveno, zda-li manželé, nebo který z nich, jsou rozvodem vinni. Od výroku o vině bylo upuštěno, jen jestliže o to oba manželé soud požádali.¹⁰ Vyslovení výlučné viny na rozvratu manželství

⁸ § 30 odst. 1 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, v původním znění.

⁹ § 30 odst. 2 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. Obdobnou právní úpravu dosud obsahuje polský zákon o rodině a poručnictví z roku 1964, který v čl. 56 § 3 stanoví, že manželství nelze rozvést, jestliže rozvod navrhuje manžel, který je výlučně vinný rozvratem manželství a druhý manžel s návrhem nesouhlasí. Soud musí v rozhodnutí vyslovit, který z manželů je vinen rozvratem manželství, ledaže by manželé navrhli upuštění od tohoto výroku nebo pokud by soud neshledal vinu žádného z manželů (čl. 57). Tato podobnost obou úprav je dána tím, že na přípravě zákona o právu rodinném pracovala v letech 1948-49 československo-polská komise a jí připravený návrh zákona byl přijat v téměř totožném znění v obou státech.

¹⁰ § 31 zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, v původním znění.

přítom mělo závažné právní následky. Zásada „nemo audiatur turpitudine sua allegans“ měla absolutní účinek.¹¹ To znamenalo, že bez souhlasu nevinného manžela nemohlo k rozvodu manželství vůbec dojít. Svou roli hrálo vyslovení viny na rozvratu manželství také při rozhodování o vyživovací povinnosti vůči druhému manželovi pro dobu po rozvodu. Tato absolutní nerozlučitelnost manželství byla prolomena až zákonným opatřením předsednictva Národního shromáždění č. 61/1955 Sb., o změně předpisů o rozvodu, které umožnilo výjimečně povolit rozvod i proti vůli výlučně nevinného manžela, bylo-li manželství hluboce a trvale rozvráceno a manželé spolu již delší dobu nežili.¹² K tomuto kroku vedl především rostoucí počet formálních manželství, která trvala jen pro nesouhlas nevinného manžela s rozvodem, svůj společenský účel již ale žádným způsobem neplnila.

K bezvýjimečné objektivizaci rozvodového důvodu došlo s účinností od 1. dubna 1964 zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině, který již neobsahoval ustanovení o zjišťování viny manželů na rozvratu manželství. Soud měl pouze zjistit příčiny tohoto rozvratu a uvést je v odůvodnění rozhodnutí.¹³ Co se týče procesní stránky rozvodu, bylo zavedeno obligatorní předrozvodové řízení o smíření manželů. Pokud chtěli manželé požádat o rozvod, musel jeden z nich nejprve podat návrh na zahájení smírčího řízení a teprve poté, co toto řízení skončilo neúspěšně, bylo možné ve lhůtě jednoho roku podat návrh na rozvod manželství. Od smírčího řízení bylo možno upustit jen ve zvláštních případech. Vzhledem k tomu, že v praxi smírčí řízení neplnilo svůj účel, bylo od něj novelou občanského soudního řádu, zákonem č. 49/1973 Sb., upuštěno. Dle současné právní úpravy platí, že v řízení o rozvod vede soud manžele k odstranění příčin rozvratu a usiluje o jejich smíření.¹⁴ V praxi se však soud obvykle omezí na konstatování, že mezi manželi není zájem o usmíření.

2.2 Platná právní úprava rozvodu manželství

Platná právní úprava rozvodu manželství je obsažena v hlavě páté části první zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZoR“). Současné znění je výrazně ovlivněno tzv. velkou novelou ZoR, tj. zákonem č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o rodině (dále jen „velká novela“). Touto novelou byly do zákona promítnuty společenské změny, k nimž došlo v oblasti rodinného života v 90. letech, a byla reflektována Úmluva o právech dítěte a další dokumenty, z nichž Česká republika převzala na

¹¹ Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck 1999, str. 60

¹² Čl. 1 odst. 4 zákonného opatření předsednictva Národního shromáždění č. 61/1955 Sb., o změně předpisů o rozvodu

¹³ § 25 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v původním znění

¹⁴ § 100 odst. 2 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

poli mezinárodním řadu závazků. Velká novela přinesla zásadní změny i do právní úpravy rozvodu manželství – zrušila § 23 ZoR obsahující tezi o tom, že lehkomyšlný postoj k manželství je v rozporu se zájmem společnosti, a proto lze ke zrušení manželství rozvodem přistoupit jen ve společensky odůvodněných případech; zavedla rozvod s presumpcí existence kvalifikovaného rozvratu v § 24a či naopak tzv. tvrdostí klauzuli v podobě § 24b. Vedle toho novela zvýšila ochranu nezletilých dětí manželů tam, kde je rozvod v rozporu se zájmem dětí daným zvláštními důvody, a reagovala na případy bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem tím, že takové chování může vést až ke změně rozhodnutí o výchovném prostředí dítěte.

Jediným právním důvodem rozvodu je v naší právní úpravě rozvrat manželství, který lze kvalifikovat tím, že manželství je rozvráceno tak hluboce a trvale, že nelze očekávat obnovení manželského soužití. Jedná se o objektivní skutečnost, spočívající z rozvratu vzájemných osobních vztahů manželů, kdy manželé vůči sobě neplní své manželské povinnosti a intimně se již spolu nestýkají. Zda se rozhodnou tento konflikt řešit rozvodem či nikoliv, spočívá pouze na vůli každého z manželů, řízení o rozvod manželství totiž může být zahájeno toliko na návrh jednoho z nich. Procesní úprava rozvodu je obsažena v občanském soudním řádu.¹⁵ Jedná se o sporné řízení a to i v případě, že oba manželé s rozvodem souhlasí. Příslušnost soudu k projednání návrhu je upravena v § 88 písm. a) OSŘ. K zániku manželství dojde dnem právní moci rozsudku o rozvodu, jde o rozhodnutí o osobním stavu podle § 80 písm. a) OSŘ. Dle § 144 OSŘ nemají účastníci právo na náhradu nákladů řízení, avšak odůvodňují-li to okolnosti případu nebo poměry účastníků, soud může náhradu nákladů zcela nebo zčásti přiznat.

Základní právní úprava rozvodu manželství je obsažena v § 24 odst. 1 ZoR. Jedná se o rozvod, při němž soud zjišťuje příčiny rozvratu manželství. Ustanovení § 24a a § 24b ZoR nezakládají nové rozvodové důvody, tento důvod zná náš právní řád pouze jeden – kvalifikovaný rozvrat, ale z hlediska procesního upravují určité varianty, které připadají při řešení manželského konfliktu v úvahu, lišící se zejména z hlediska dokazování rozvratu (§ 24a ZoR) či případných následků rozvodu (§ 24b ZoR).

Závěrem této kapitoly lze shrnout, že naše platná právní úprava rozvodu je, a to jak z hlediska hmotného, tak procesního práva, velmi liberální, což dokládají i následně uvedené soudní statistiky.¹⁶

¹⁵ zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

¹⁶ Dle statistické ročenky Ministerstva spravedlnosti pro rok 2010 bylo v roce 2009 podáno 32.374 návrhů na rozvod manželství, z toho v 90-ti % případů bylo návrhu vyhověno. Celkem 16.861 rozvedených manželství

Rozvody

Rok	Počet návrhů	Povoleno rozvodů	%	Rozvedená manželství s nezletilými dětmi	%	Nerozvedená manželství celkem	%
1981	37433	27610	73,8	19591	71,0	9823	26,2
1982	37468	27825	74,3	20041	72,0	9643	25,7
1983	38964	29319	75,2	21338	72,8	9645	24,7
1984	40523	30514	75,3	22072	72,3	10009	24,7
1985	40663	30486	75,0	22058	72,4	10177	25,0
1986	39043	29558	75,7	21374	72,3	9481	24,3
1987	40969	31040	75,8	22621	72,9	9928	24,2
1988	40207	30648	76,2	22142	72,2	9555	23,8
1989	40970	31374	76,6	22620	72,1	9593	23,4
1990	41639	32054	77,0	23136	72,2	9584	23,0
1991	38267	29366	76,7	21053	71,7	8900	23,3
1992	36897	28572	77,4	20486	71,7	8324	22,6
1993	38269	30227	79,0	21760	72,0	8038	21,0
1994	38614	30939	80,1	22289	72,0	7674	19,9
1995	38766	31135	80,3	22108	71,0	7631	19,7
1996	40451	33113	81,9	23438	70,8	7338	18,1
1997	39592	32465	82,0	22603	69,6	7127	18,0
1998	39616	32363	81,7	21636	66,9	7253	18,3
1999	29610	23657	79,9	14177	59,9	5953	20,1
2000	34946	29704	85,0	19067	64,2	5242	15,0
2001	36694	31586	86,1	20549	65,1	5108	13,9
2002	36665	31758	86,6	20412	64,3	4907	13,4
2003	37781	32824	86,9	20705	63,1	4957	13,1
2004	37934	33060	87,2	20805	62,9	4874	12,8
2005	35698	31288	87,6	19210	61,4	4410	12,4
2006	35683	31415	88,0	19003	60,5	4268	12,0
2007	35945	31129	86,6	18408	59,1	4816	13,4
2008	35827	31300	87,4	18196	58,1	4527	12,6
2009	32374	29148	90,0	16861	57,8	3226	10,0

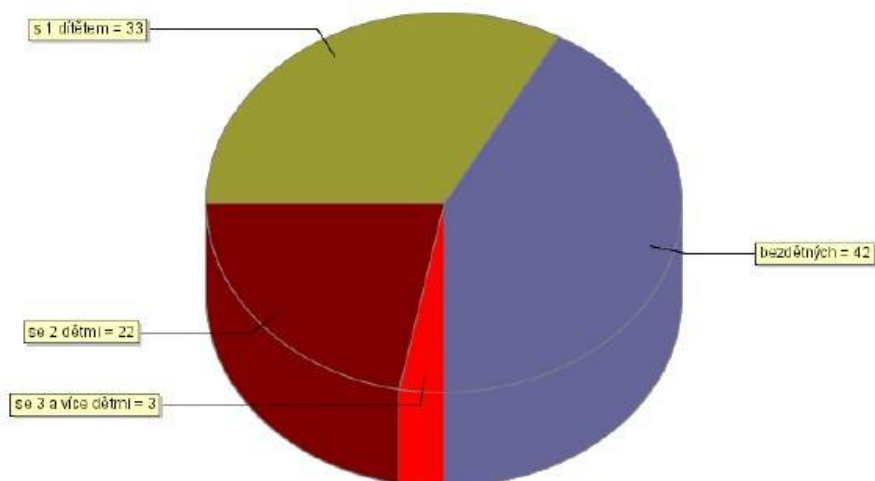
přítom byla manželství s nezletilými dětmi. Zdroj: Ročenky MSp na portálu Justice.cz – Statistický přehled soudních agend I., rok 2010. <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=3397&d=47145>

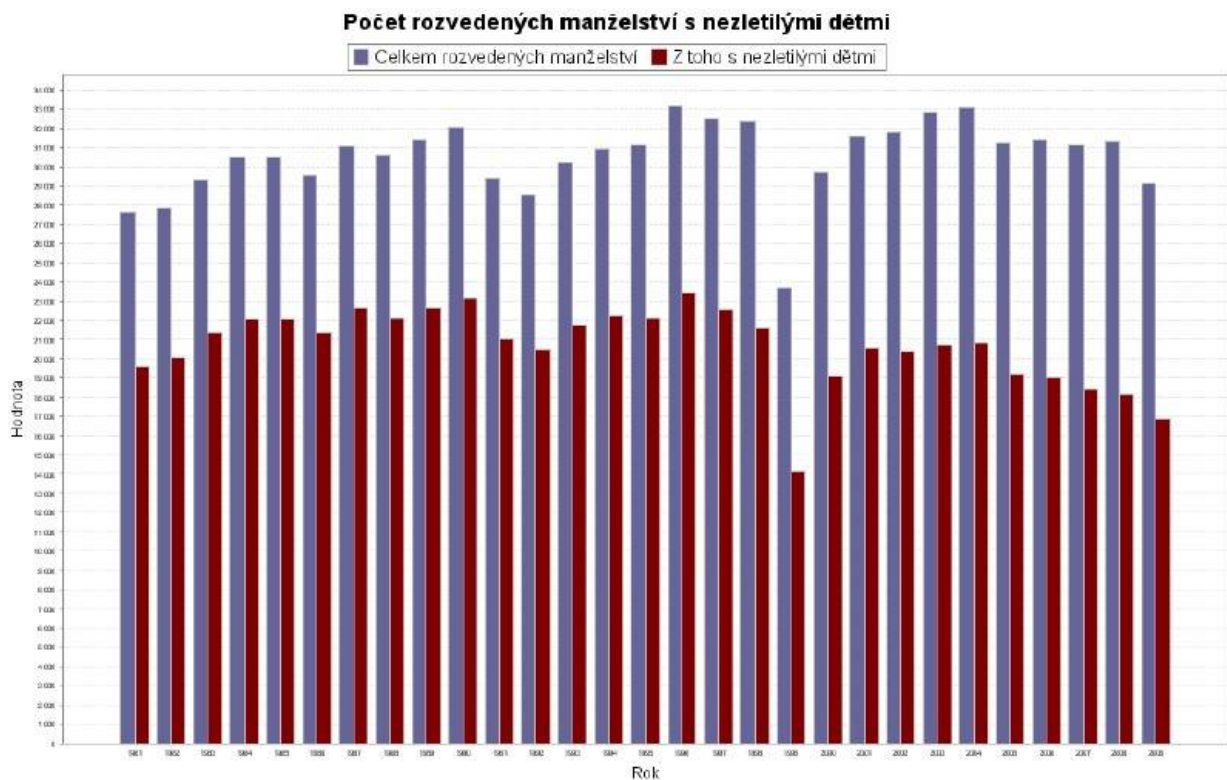
Rozvedená manželství s nezletilými dětmi

Rok	Celkem rozvedených manželství	Z toho manželství s nezletilými dětmi		z toho							
				s 1 dítětem		se 2 dětmi		se 3 dětmi od r.1986 se 3 a více dětmi		se 4 a více dětmi	
		počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
1981	27610	19591	71,0	10282	52,5	7671	39,2	1378	7,0	260	1,3
1982	27925	20041	72,0	10216	51,0	8174	40,8	1411	7,0	240	1,2
1983	29319	21338	72,8	10641	49,9	8885	41,6	1541	7,2	271	1,3
1984	30514	22072	72,3	11081	50,2	9155	41,5	1580	7,2	256	1,2
1985	30486	22058	72,4	11159	50,8	9072	41,1	1585	7,1	262	1,2
1986	29568	21374	72,3	11037	51,8	8581	40,1	1756	8,2	x	x
1987	31040	22621	72,9	11810	52,2	9055	40,0	1756	7,8	x	x
1988	30648	22142	72,2	11790	53,2	8731	39,4	1621	7,3	x	x
1989	31374	22620	72,1	12318	54,5	8765	38,7	1537	6,8	x	x
1990	32054	23136	72,2	12710	54,9	8956	38,7	1470	6,4	x	x
1991	29366	21053	71,7	11638	55,3	8076	38,4	1339	6,4	x	x
1992	28572	20486	71,7	11365	55,5	7873	38,4	1248	6,1	x	x
1993	30227	21760	72,0	12415	57,1	8119	37,3	1226	5,6	x	x
1994	30939	22289	72,0	12902	57,9	8124	36,4	1263	5,7	x	x
1995	31135	22108	71,0	12880	58,3	8003	36,2	1225	5,5	x	x
1996	33113	23438	70,8	13690	58,4	8504	36,3	1244	5,3	x	x
1997	32465	22803	69,8	13274	58,7	8144	38,0	1185	5,2	x	x
1998	32363	21636	66,9	12607	58,3	7802	36,1	1227	5,7	x	x
1999	23657	14177	59,9	8199	57,8	5248	37,0	730	5,1	x	x
2000	29704	19087	64,2	11084	58,1	7015	36,8	968	5,1	x	x
2001	31586	20549	65,1	11940	58,1	7586	36,9	1023	5,0	x	x
2002	31758	20412	64,3	11756	57,6	7667	37,6	989	4,8	x	x
2003	32824	20705	63,1	11748	56,7	7929	38,3	1028	5,0	x	x
2004	33060	20805	62,9	11802	56,7	7993	38,4	1010	4,9	x	x
2005	31288	19210	61,4	10872	56,6	7376	38,4	962	5,0	x	x
2006	31415	19003	60,5	11004	57,9	7085	37,3	914	4,8	x	x
2007	31129	18408	59,1	10345	56,2	7189	39,1	874	4,7	x	x
2008	31300	18196	58,1	10358	56,9	6999	38,4	849	4,7	x	x
2009	29148	16881	57,8	9540	56,6	6539	38,7	665	3,9	117	0,70

Počet rozvedených manželství

■ bezdětných
 ■ s 1 dítětem
 ■ se 2 dětmi
 ■ se 3 a více dětmi

2.2.1 Rozvod dle § 24 – rozvod se zjišťováním příčin rozvratu

Dle § 24 odst. 1 ZoR: „Soud může manželství na návrh některého z manželů rozvést, jestliže je manželství tak hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití; bere přitom v úvahu příčiny rozvratu manželství.“

V případě rozvodového řízení podle tohoto zákonného ustanovení dochází k prokazování existence kvalifikovaného rozvratu manželem, který podal žalobu o rozvod manželství. Druhý manžel může jeho tvrzení popírat nebo s návrhem na rozvod souhlasit. Je však úlohou soudu zjistit, zda jsou kumulativně splněny zákonné podmínky rozvodu manželství, tj. existence trvalého a hlubokého rozvratu a nemožnost obnovení manželského soužití. Zákon v platném znění již neukládá soudu povinnost uvést příčiny rozvratu v odůvodnění rozhodnutí tak, jako tomu bylo do velké novely, stanoví však, že soud bere příčiny rozvratu v úvahu při svém rozhodování. Je tedy nezbytné, aby soud tyto příčiny znal a posoudil je. Vzhledem k tomu, že poznatky o vztahu mezi rozvádějícími se manželi soud získává zejména od manželů samotných, obsahuje OSŘ v § 131 odst. 1 zvláštní ustanovení o výslechu účastníků v řízení o rozvod, které stanoví, že souhlas manželů s výslechem se nevyžaduje. Z dikce zákona „soud může manželství rozvést“ plyne, že je na uvážení soudu, zda v případě prokázání existence kvalifikovaného rozvratu manželství rozvede či nikoliv. Na rozvod manželství dle § 24 ZoR tedy není právní nárok. Nelze však odhlédnout od povahy vztahů, o nichž soud

v rozvodovém řízení rozhoduje. Jedná se o vztahy ryze osobní a intimní povahy mezi dvěma lidmi, kteří se rozhodli spolu vstoupit do manželství, a pokud dojde k hlubokému a trvalému, tj. nenapravitelnému rozvratu těchto vztahů, nelze očekávat, že by zamítavé rozhodnutí soudu o žalobě o rozvod manželství dokázalo tento rozvrat odstranit. Proto pokud v praxi nastane situace, kdy je prokázán kvalifikovaný rozvrat a druhý manžel se nestaví na odpor proti tomu, aby manželství bylo rozvedeno, soud manželství rozvede. V případě, že manžel, který žalobu o rozvod nepodal, s rozvodem nesouhlasí, avšak soud má existenci rozvratu za prokázanou, bude se soud zabývat otázkou, zda jsou naplněny podmínky ustanovení § 24b ZoR pro to, aby manželství nebylo rozvedeno, případně se bude zabývat ochranou zájmu nezletilých dětí daným zvláštními důvody dle § 24 odst. 2 ZoR. Pakliže ale podmínky žádného z těchto ustanovení nebudou naplněny, soud nezamítne žalobu o rozvod s tím, že dle § 24 odst. 1 má možnost uvážení, nýbrž manželství rozvede, protože žádného z manželů nelze soudním rozhodnutím nutit setrvávat v manželství, v němž má soud za prokázanou existenci hlubokého a trvalého rozvratu, pro který nelze očekávat obnovení manželského soužití, nejsou-li splněny podmínky § 24b či § 24 odst. 2 ZoR.

Druhý odstavec § 24 ZoR zakotvuje ochranu nezletilého dítěte rozvádějících se rodičů a stanoví, že „*Mají-li manželé nezletilé děti, nemůže být manželství rozvedeno, bylo-li by to v rozporu se zájmem těchto dětí, daným zvláštními důvody.*“ Toto ustanovení bývá literaturou někdy označováno jako tzv. první tvrdostní klauzule.

„Nezletilé dítě nelze ochránit proti rozvodu manželství jeho rodičů; ledaže by byl rozvod rodičů nezletilých dětí zakázán, lze jej však chránit v souvislosti s rozvodem.“¹⁷ Současné znění § 24 odst. 2 ZoR výrazně posiluje ochranu nezletilých dětí, když výslovně zakotvuje nemožnost rozvodu manželství, pokud by byl v rozporu se zájmy nezletilých dětí manželů, danými zvláštními důvody. Mezi tyto důvody patří zejména tělesné či mentální postižení dítěte, jeho nepříznivý psychický stav či invalidita. Dojde-li soud k závěru, že je zde takový zvláštní důvod, nelze manželství rozvést v žádné z variant rozvodu.¹⁸ Obdobná ustanovení reflektující zranitelné postavení nezletilých dětí v případě rozvodu rodičů obsahovaly již předchozí právní úpravy. Zákon o právu rodinném stanovil v § 30 odst. 3, že „*Mají-li manželé nezletilé dítě, nemůže být manželství rozvedeno, bylo-li by to v rozporu se zájmem těchto dětí.*“ ZoR ve svém původním znění § 24 ukládal soudu „*povinnost přihlídnout při rozhodování o rozvodu zejména k zájmům nezletilých dětí.*“ Konstantní judikatura vykládala

¹⁷ Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 71

¹⁸ Viz § 24 odst. 2, § 24a odst. 2, § 24b odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

tato ustanovení tak, že pokud by soud sice zjistil kvalifikovaný rozvrat vztahů, tento rozvrat by se však nedotýkal zájmů nezletilých dětí, tj. spory mezi rodiči by se nepromítaly do jejich vztahu ke společným dětem, měl by soud návrh na rozvod zamítnout.¹⁹ K tomu lze uvést stanovisko Nejvyššího soudu SSR, podle nějž „není možno rozhodnout pouze o vzájemných vztazích manželů a nebrat přitom v úvahu také poměry nezletilých dětí, včetně zkoumání podmínek, v jakých děti žijí v rozvráceném manželství, a porovnání s podmínkami, ve kterých pravděpodobně budou žít po rozvodu manželství. V tomto směru musí soud též zvážit potřebné skutkové podklady, aby mohl i z tohoto pohledu posoudit, co přinese rozvod rodičů nezletilým dětem a zda to nebude znamenat zhoršení jejich postavení.“²⁰ Skutečnost, že konfliktní rodinné prostředí nemůže prospívat zdravému rozvoji dítěte, zdůraznil také Městský soud v Praze, a to již za platnosti ZoR ve znění velké novely.²¹ „Obecně platí, že rozvod manželství je jen tehdy v rozporu se zájmem dětí, jestliže se rozvrat manželství nijak neprojevuje v řádné péči rodičů o děti a hrozí-li konkrétní nebezpečí, že by se dosavadní způsob výchovy a výživy dětí po zániku manželství rodičů podstatně zhoršil a nové prostředí by nezaručovalo jejich řádnou výchovu.“²²

Ochrana založená § 24 odst. 2 ZoR se vztahuje pouze na dítě nezletilé a může být tedy překážkou rozvodu jen do doby, než společné dítě manželů dosáhne zletilosti.

2.2.2 Rozvod dle § 24a – rozvod bez zjišťování příčin rozvratu

Dle § 24a odst. 1 ZoR platí: *„Jestliže manželství trvalo alespoň jeden rok, manželé spolu nejméně šest měsíců nežijí a k návrhu na rozvod se druhý manžel připojí, má se za to, že podmínky uvedené v ustanovení § 24 odst. 1 jsou splněny. Soud nezjišťuje příčiny rozvratu a manželství rozvede, jsou-li předloženy*

a) písemné smlouvy s úředně ověřenými podpisy účastníků upravující pro dobu po tomto rozvodu vypořádání vzájemných majetkových vztahů, práva a povinnosti společného bydlení a případnou vyživovací povinnost, a

b) pravomocné rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu.“

¹⁹ Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 71

²⁰ Stanovisko občanskoprávního kolegia NS SSR ze dne 16. března 1982, sp. zn. Cpj 4/81

²¹ Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 20. listopadu 1998, sp. zn. 12 Co 483/98

²² Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími. 9. vydání. Praha, Leges 2011, str. 50. K tomu také stanovisko R IV/66, str. 382-387

Ustanovení § 24a vtělené do ZoR velkou novelou přineslo do právní úpravy institutu rozvodu výrazné změny. Dle důvodové zprávy Ministerstva spravedlnosti k této novele bylo hlavním důvodem pro zavedení nové varianty rozvodu omezení konfliktních situací mezi rozvádějícími se manžely, zejména v případě existence nezletilých dětí, a urychlení rozvodového řízení v těch situacích, kdy jsou manželé schopni a ochotni se navzájem dohodnout o dalším uspořádání svých vztahů. To je možné zpravidla tehdy, kdy mezi manželi již došlo k tzv. psychologickému rozvodu, tj. oba jsou s rozvodem vyrovnáni a pocity křivdy a nespravedlnosti jsou již alespoň částečně překonány.²³ „Elegantní možnost, jak se dva rozumní a s koncem svého manželství smíření lidé dokážou ve slušnosti rozejít, čímž obvykle nastolí vzájemnou spolupráci na takové úrovni, která umožní, že i když již nemohou být manželi, přesto zůstanou rodiči a slušnými lidmi schopnými kontaktu a dohod ohledně dětí.“²⁴ V souvislosti s tímto ustanovením se často používá pojmu „nesporný“ nebo „smluvený“ rozvod. Tato označení odrážejí skutečnost, že oba manželé s rozvodem souhlasí, avšak jsou zkreslující co do povahy řízení. I v případě rozvodu manželství dle § 24a ZoR se jedná o rozvod na základě kvalifikovaného rozvratu manželství probíhající ve sporném řízení, rozvrat je však při splnění zákonných podmínek presumován a neprokazuje se. Manželství rozvádějících se manželů přitom musí trvat nejméně rok a manželé spolu nejméně šest měsíců nežijí. Odborná literatura ani judikatura nezastávají jednotný názor na to, zda tyto lhůty musí být splněny ke dni podání žaloby o rozvod nebo ke dni rozhodování soudu.²⁵ Naproti tomu k otázce soužití, resp. nesoužití manželů se ve své rozhodovací praxi několikrát vyjádřil Nejvyšší soud České republiky, a to i v souvislosti s ustanovením § 50 ZoR.²⁶ Pouhé společné bydlení v jednom bytě ještě nemusí znamenat, že manželé žijí spolu, a naopak, často se stává, že rodiče spolu z různých objektivních příčin nebydlí, přesto však spolu žijí.²⁷

²³ Hrušáková, M., Novák, T.: Tzv. nesporný rozvod (smluvený) rozvod a mediace, Bulletin advokacie, č. 5/1999, str. 29-30

²⁴ Kovářová, D.: Advokáti, klienti a dohodnuté rozvody. Právo a rodina č. 1/2005, str. 11.

²⁵ Dle Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 79 musí být splněna podmínka roční existence manželství, resp. nesoužití manželů splněna ke dni zahájení rozvodového řízení. Pokud by tomu tak nebylo, je nutno postupovat dle § 24 odst. 1 ZoR. Avšak dle Jonáková, I.: Nesporný rozvod – procesní aspekty řízení, Právo a rodina č. 8/2008, str. 14 postačuje podle rozhodovací praxe některých soudů, když je podmínka splněna dnem jednání o rozvod manželství.

²⁶ § 50 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, zní: „Nežijí-li rodiče nezletilého dítěte spolu a nedohodnou-li se o úpravě výchovy a výživy dítěte, může soud i bez návrhu rozhodnout, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu.“

Bliže k tomuto ustanovení viz kapitola 2.2.5 této práce.

²⁷ K tomu bliže např. Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 31. října 1967, sp. zn. 5 Cz 115/67. Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 18. prosince 1965, sp. zn. 4 Cz 157/65.

Jde o otázku jejich osobních vztahů, intimního soužití, společného hospodaření, vzájemné péče i společných životních rozhodnutí.

Další z podmínek rozvodu bez zjišťování příčin rozvratu je, že k návrhu na rozvod se připojí i druhý manžel. Zákon nestanoví formu, jakou se tak má stát. Druhý z manželů proto může vyjádřit svůj souhlas s rozvodem již v okamžiku podání návrhu nebo tak může učinit později, během již zahájeného řízení.

V případě splnění uvedených podmínek soud manželství rozvede, aniž by zjišťoval příčiny rozvratu manželství, pokud zároveň manželé uzavřou a soudu doloží písemnou smlouvu s úředně ověřenými podpisy upravující pro dobu po rozvodu vypořádání vzájemných majetkových vztahů, práva a povinnosti společného bydlení a případnou vyživovací povinnost. Zatímco předložení prvních dvou smluv je obligatorní, úprava vzájemné vyživovací povinnosti dle §§ 92 – 94 ZoR je na vůli manželů. Soud dohody neschvaluje, pouze konstatuje jejich předložení. „Nesplňují-li písemné smlouvy (některá z nich) předložené soudu formální a obsahové náležitosti takových právních úkonů podle zákona, nemůže soud manželství účastníků podle ustanovení § 24a ZoR rozvést, ani návrh na rozvod z tohoto důvodu bez dalšího zamítnout. Manželům poskytne přiměřenou lhůtu k předložení smluv splňujících formální a obsahové náležitosti. Jestliže manželé tuto povinnost v určené lhůtě nesplní a nedojde-li k přerušení řízení podle § 110 odst. 1 OSŘ, poučí soud účastníky podle § 118a odst. 2, 3 OSŘ o povinnosti doplnit rozhodující skutečnosti a prokázat tzv. kvalifikovaný rozvrat manželství (§ 24 odst. 1 ZoR).“²⁸

Účinnost dohod nastává až dnem právní moc rozsudku o rozvodu manželství. Pokud k rozvodu manželství nedojde, příp. pokud se rozvod zahájený dle § 24a ZoR změní v průběhu řízení na rozvod se zjišťováním příčin rozvratu, ztrácí takto uzavřené smlouvy právní relevanci, aniž by kdy nabyly účinnosti. Poslední z podmínek, která musí být pro tuto variantu rozvodu splněna, je předložení pravomocného rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu.

²⁸ Stanovisko občanskoprávního a obchodního kolegia NS ČR ze dne 12. 5. 2010, sp. zn. Cpjn 19/2007

2.2.2.1 Dohoda o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu

Ač ZoR používá pojem „dítě“, popř. „nezletilé dítě“ na mnoha místech, není tento pojem v zákoně samotném definován. Je proto třeba vyjít z Úmluvy o právech dítěte²⁹ a z občanského zákoníku.³⁰ Dle čl. 1 Úmluvy se „pro účely úmluvy rozumí dítětem každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.“ Právní úprava zletilosti je v našem právním řádu obsažena v § 8 odst. 2 OZ a platí, že „Zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku. Před dosažením tohoto věku se zletilosti nabývá jen uzavřením manželství. Takto nabytá zletilost se neztrácí ani zánikem manželství ani prohlášením manželství za neplatné.“³¹

Jak vyplývá z § 25 odst. 3 ZoR, „rozhodnutí o úpravě výkonu rodičovské zodpovědnosti³² může být nahrazeno dohodou rodičů, která ke své platnosti vyžaduje schválení soudu.“ Pro tuto dohodu platí tatáž kritéria, jako pro rozhodování soudu o výchově a výživě nezletilých dětí. Dle konstantní judikatury se „při schvalování dohody rodičů o výchově a výživě nezletilých dětí musí soud řídit týmiž zásadami, podle nichž by postupoval, kdyby o výchově a výživě rozhodoval přímo. ...K rozhodnutí o schválení dohody rodičů je proto třeba provedení a zhodnocení vhodných důkazů k objasnění skutečností, které charakterizují osoby rodičů a prostředí, v němž rodiče žijí, případně některých skutečností týkajících se výlučně dítěte.“³³

Rodiče se musí dohodnout na tom, který z nich bude dítě po rozvodu vychovávat, event. na společné či střídavé výchově, a na tom, jak se budou podílet na jeho výživě. Dohodu rodičů o výchově a výživě nezletilých dětí podle § 26 odst. 3 a § 50 odst. 2 ZoR soud schválí v plném rozsahu nebo ji neschválí; není však oprávněn ji schválit jen z části nebo s dodatky.³⁴ Soud rozhoduje vždy rozsudkem, neboť dohoda rodičů není smírem ve smyslu § 99 OSŘ. Rodiče však nemohou uzavřít dohodu o tom, že svěří své dítě do výchovy třetí osoby,

²⁹ Úmluva o právech dítěte (Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.). Úmluva byla přijata dne 20. listopadu 1989 v New Yorku a od 6. února 1991 je součástí právního řádu ČSFR, resp. ČR, patří mezi mezinárodní smlouvy dle čl. 10 Ústavy, tj. v případě rozporu se zákonem má Úmluva aplikační přednost.

³⁰ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

³¹ Uzavření manželství nezletilým je upraveno v § 13 ZoR: „(1) Manželství nemůže uzavřít nezletilý. Výjimečně, jestliže to je v souladu se společenským účelem manželství, může soud z důležitých důvodů povolit uzavření manželství nezletilému staršímu než šestnáct let. Bez tohoto povolení je manželství neplatné a soud vysloví neplatnost i bez návrhu. (2) K výroku o neplatnosti manželství však nedojde a takové manželství se stane platným, jestliže manžel, který byl v době uzavření manželství nezletilý, již dovršil osmnáctý rok, nebo jestliže manželka otěhotněla.“

³² ZoR používá několik různých pojmů pro označení téhož – „úprava poměrů nezletilých dětí“, „úprava výkonu rodičovské zodpovědnosti“, „úprava práv a povinností rodičů k dítěti pro dobu po rozvodu.“

³³ Rozhodnutí NS ČSR ze dne 19. března 1971, sp. zn. 1 Cz 6/71 a stanovisko NS ČSR ze dne 10. května 1981, sp. zn. Cpj 228/81. K § 26 odst. 4 a odst. 5 ZoR blíže v kapitole 3.2.1 této práce.

³⁴ K tomu např.: rozhodnutí NS ČSR ze dne 19. března 1971, sp. zn. 1 Cz 6/71; rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 1 ze dne 16. února 1999, sp. zn. P 74/95

např. prarodiče. Zde platí, že „svěření dítěte do výchovy jiného občana než rodiče, je výjimkou ze zásady, že výchova nezletilého dítěte je především úkolem jeho rodičů; musí být vždy opřeno o pečlivé a spolehlivé objasnění těch okolností, jež svědčí pro závěr, že žádný z rodičů není s to náležitým způsobem zajistit řádnou výchovu dítěte. O svěření dítěte do výchovy jiného občana než rodiče musí rozhodnout soud a toto jeho rozhodnutí nemůže být nahrazeno dohodou rodičů.“³⁵

Na závěr je třeba dodat, že ani v případě rozvodu dle § 24a ZoR, není možné manželství rozvést, mají-li manželé nezletilé děti, pokud by to bylo v rozporu se zájmem těchto dětí, daným zvláštními důvody.

2.2.3 Rozvod podle § 24b – ztížený rozvod

Dle § 24b ZoR platí: „*Návrhu na rozvod, s nímž nesouhlasí manžel, který se na rozvratu manželství porušením manželských povinností převážně nepodílel a jemuž by byla rozvodem způsobena zvlášť závažná újma, soud nevyhoví, pokud mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch zachování manželství.*

(2) Jestliže však manželé spolu nežijí po dobu delší než tři roky, soud manželství rozvede, jsou-li splněny podmínky § 24.“

I toto ustanovení, které je odbornou literaturou označováno jako tzv. druhá tvrdostní klauzule či ztížená varianta rozvodu, přinesla v roce 1998 velká novela a zvýšila tak ochranu manžela oprávněně se bránícího rozvodu. Podstata této právní úpravy spočívá v tom, že i tehdy, jsou-li splněny podmínky rozvodu dle § 24 ZoR, tj. je prokázána existence kvalifikovaného rozvratu manželství, soud manželství nerozvede, jestliže s návrhem na rozvod nesouhlasí manžel, který se na tomto rozvratu porušením svých manželských povinností převážně nepodílel. Tento manžel však musí prokázat, že by mu byla rozvodem způsobena zvlášť závažná újma. Pokud soud shledá, že jsou uvedené podmínky splněny a pro zachování manželství tak svědčí mimořádné okolnosti, zamítne návrh na rozvod. Za závažnou újmu, které se lze v obraně proti rozvodu dovolávat, jsou považovány zejména případy, kdy je manžel závislý na druhém z důvodu nemoci, invalidity či jiné náročné životní situace, která je zde v době řízení o rozvod. Soudy však zásadně neuznávají argumentaci vzniku zvlášť závažné újmy spočívající ve snížení životního standardu v případě rozvodu či skutečnost, že rozvodem dojde k zániku společného jmění manželů a tím jeden z manželů ztratí polovinu společného

³⁵ K tomu např.: rozhodnutí NS ČSR ze dne 30. ledna 1973, sp. zn. 1 Cz 98/72 ; rozhodnutí NS ČSSR ze dne 13. března 1968, sp. zn. 1 Cz 12/68 ; rozhodnutí NS ČSSR ze dne 9. února 1965, sp. zn. 4 Cz 4/65

majetku.³⁶ Aby byl manžel, který se nachází v takto ztíženém postavení s odporem vůči rozvodu úspěšný, nesmí to být právě on, kdo se převážně podílel na rozvratu manželství porušením svých manželských povinností.³⁷ To však neznamená, že by byla zjišťována či prokazována vina druhého manžela. Ani manžel, který o rozvod žádá, se nemusí vůči druhému nijak provinit porušením svých povinností. Rozhodující je nevina odporujícího manžela, nikoliv vina manžela o rozvod žádajícího. Ochrana manžela bránícího se rozvodu však není absolutní a zkušenosti z období, kdy ZoR poskytoval právo veta výlučně nevinnému manželovi, ukazují, že zamítavé rozhodnutí soudu nedokáže napravit vztahy mezi manželi a vést k odstranění kvalifikovaného rozvratu. Proto lze význam a účel tvrdostní klauzule spatřovat zejména v poskytnutí dočasné ochrany tomu z manželů, který se aktuálně nachází ve složité životní situaci. Je mu poskytnut časový prostor k tomu, aby se mohl připravit na definitivní konec manželství, ke kterému dojde nejpozději po třech letech, kdy spolu manželé nežijí,³⁸ za předpokladu, že druhý z manželů na rozvodu trvá a jsou splněny podmínky kvalifikovaného rozvratu dle § 24 odst. 1 ZoR. Pokud by měli manželé nezletilé děti, přichází i v tomto případě v úvahu použití ustanovení § 24 odst. 2 ZoR.

2.2.4 Rozvod manželství s nezletilými dětmi

Dle § 25 ZoR platí: „*Manželství nelze rozvést, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, které vydá soud v řízení podle § 176 občanského soudního řádu.*“ Dle § 26 odst. 3 ZoR platí: „*Rozhodnutí o úpravě výkonu rodičovské zodpovědnosti může být nahrazeno dohodou rodičů, která ke své platnosti potřebuje schválení soudu.*“ (k dohodě o úpravě poměrů nezletilých dětí více v kapitole 2.2.2.1 této práce).

Současné znění § 25 ZoR, které přinesla velká novela, výrazně pozměnilo procesní postup při rozvodu manželů majících nezletilé dítě. ZoR ve svém původním znění totiž ukládal soudu povinnost upravit práva a povinnosti rodičů k nezletilému dítěti přímo

³⁶ Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 88. K tomu dále např. Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 20. listopadu 1998, sp. zn. 12 Co 483/98.

³⁷ Dle § 18 ZoR: „Muž a žena mají v manželství stejná práva a stejné povinnosti. Jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svoji důstojnost, pomáhat si, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí.“

³⁸ K pojmu společného soužití manželů více v kapitole 2.2.2 této práce. K dřívějšímu zániku manželství rozvodem by mohlo dojít tehdy, pokud by odpadly důvody, pro které soud návrh na rozvod manželství dle § 24b odst. 1 ZoR zamítl.

v rozhodnutí, kterým se manželství rozvádí.³⁹ O rozvodu manželů i o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu se tak rozhodovalo v jediném řízení, což reflektoval i § 113 odst. 1 OSŘ.⁴⁰ Výrok o úpravě poměrů byl přitom výrokem závislým na výroku o rozvodu manželství, a proto byl-li napaden odvoláním výrok o rozvodu, nemohl nabýt právní moci ani výrok o úpravě poměrů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu. Naopak, pokud byl napaden pouze výrok upravující poměry nezletilých dětí, stalo se rozhodnutí co do výroku o rozvodu pravomocné a manželství bylo rozvedeno, aniž by byly upraveny poměry nezletilých dětí. Nejistota ohledně jejich další výchovy tak mohla panovat i dlouhou dobu poté, co manželství rodičů zaniklo rozvodem. Zamezení dlouhodobým sporům o děti po pravomocném rozvodu manželství přinesla velká novela, která podmínila rozvod právní mocí rozsudku o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, resp. rozsudku schvalujícího dohodu rodičů. Manželství nemůže být za žádných okolností rozvedeno, dokud není pravomocně rozhodnuto o dětech. Toto ustanovení nejen podmínilo rozvod úpravou poměrů nezletilých dětí, ale zároveň vedlo k oddělení obou řízení. Jak shora uvedeno, rozvodové řízení je dle OSŘ „obecným“ sporným řízením s určitými specifiky. Naproti tomu po zrušení ustanovení § 113 odst. 1 OSŘ velkou novelou se rozhoduje o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu jako v ostatních věcech péče soudu o nezletilé, tedy v tzv. opatrovnickém řízení dle § 176 a násl. OSŘ. V řízení, které je příslušný konat ten soud, v jehož obvodu má nezletilý své bydliště,⁴¹ je nezletilý vždy zastoupen kolizním opatrovníkem, kterým je zpravidla orgán sociálně-právní ochrany dětí.⁴² O dítěti tedy rozhoduje jen jeden soud, a to soud péče o nezletilé, a nedochází již k situacím, kdy o úpravě poměrů pro dobu před rozvodem dle § 50 odst. 1 ZOR rozhodoval soud opatrovnický, zatímco o úpravě poměrů téhož dítěte pro dobu po rozvodu soud rozvodový. Ze znění ustanovení § 25 ZOR lze dovodit, že opatrovnický soud může rozhodnout o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu jen za předpokladu, že již bylo zahájeno řízení o rozvod manželství. Tento názor však není zastáván bezvýjimečně a právní praxe spíše zastává stanovisko, že opatrovnický soud by měl v souladu se zásadou procesní ekonomie rozhodnout o úpravě poměrů pro dobu po rozvodu i v případě, že samo rozvodové řízení dosud nebylo

³⁹ § 26 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v původním znění: „V rozhodnutí, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, upraví soud jejich práva a povinnosti k dítěti po dobu po rozvodu, zejména určí, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu.“

⁴⁰ § 113 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění před novelou zákonem č. 91/1998 Sb.: „S řízením o rozvod manželství je spojeno řízení o úpravu poměrů manželů k nezletilým dětem z jejich manželství pro dobu po rozvodu.“ Dále také stanovisko NS ČSR ze dne 5. května 1989, sp. zn. Cpj 253/79.

⁴¹ § 88 písm. c) zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

⁴² § 37 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

zahájeno. JUDr. Nová k tomu uvádí: „Vzhledem k dikci zákona lze usuzovat, že v době, kdy soud rozhoduje dle § 25 ZOR, by mělo být již zahájeno řízení o rozvod manželství, protože teprve právní mocí rozsudku o rozvodu nastanou účinky rozhodnutí vydaného soudem péče o nezletilé. Z tohoto pohledu je však irelevantní, je-li návrh rodičů na rozvod podán dříve, ve stejnou dobu nebo později než návrh podle § 25 ZoR na úpravu poměrů nezletilých dětí. Rozhodující je stav v době vydání rozhodnutí (§ 154 odst. 1 OSŘ).“⁴³ K zahájení řízení před opatrovnickým soudem často dává podnět právě soud, který je příslušný rozhodnout o rozvodu manželství, příp. jsou to sami manželé, kteří současně s žalobou o rozvod manželství podají návrh na úpravu poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu či předloží opatrovnickému soudu ke schválení dohodu v této věci.

Prof. Hrušáková poukazuje i na negativa současné právní úpravy, která spočívají zejména v tom, že opatrovnický soud rozhoduje v době, kdy dosud nedošlo k rozvodu manželů a vztahy mezi nimi jsou často velice vyhrocené. Situace po rozvodu navíc může být, i co se týče majetkových poměrů rodičů, velmi odlišná. Proto některé právní řády (např. SRN) naopak ukládají soudu nejprve manželství rozvést a teprve po uklidnění porozvodové situace mezi bývalými manžely se rozhoduje o úpravě poměrů k nezletilým dětem.⁴⁴ Platná slovenská právní úprava zachovává i v novém zákoně o rodině jediné rozhodnutí soudu ve věci rozvodu i výkonu rodičovských práv a povinností a zároveň ukládá soudu v tomto rozhodnutí upravit styk s dítětem, v případě, že se na jeho úpravě rodiče nedohodnou.⁴⁵

V naší právní úpravě je tedy rozsudek o úpravě poměrů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu, resp. rozsudek o schválení dohody rodičů v této věci, *conditio sine qua non* pro rozsudek o rozvodu manželství. Právní účinky těchto rozhodnutí jsou navzájem oboustranně spjaty, protože manželství sice nemůže být rozvedeno dříve, než nabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí, toto rozhodnutí se však stává účinným teprve v den právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství. Pokud by nakonec k rozvodu manželství nedošlo, rozsudek o úpravě poměrů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu, příp. rozsudek, jímž byla schválena dohoda rodičů v této věci, se nikdy nestane účinným. Zákon však nestanoví, jakého „stáří“ může rozhodnutí opatrovnického soudu být, resp. zda má rozvodový soud za situace, kdy od rozhodnutí opatrovnického soudu uplynula delší doba, zkoumat, zda rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí odpovídá současné situaci v rodině a zda

⁴³ Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími. 9. vydání. Praha, Leges 2011, str. 63

⁴⁴ Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 89

⁴⁵ § 24 odst. 1 zákona č. 36/2005 Z. z., o rodině a o změně a doplnění některých zákonů. Blíže v kapitole 5 této práce.

mezitím nedošlo ke změně poměrů, jež by odůvodňovala změnu rozhodnutí ve smyslu § 28 ZoR.⁴⁶ Vzhledem k nejednotné rozhodovací praxi českých soudů v této otázce vydal NS stanovisko, podle něž se „soud v řízení o rozvod manželství rodičů nezletilých dětí omezí pouze na zjištění, zda byl ve smyslu § 26 ZoR naplněn požadavek pravomocné úpravy výkonu rodičovské zodpovědnosti. Vyjdou-li v průběhu rozvodového řízení najevo skutečnosti, jež budou zakládat úvahy o změně poměrů ve věci péče o nezletilé, nic sice nebude bránit rozvodovému soudu, aby dal z úřední povinnosti podnět soudu péče o nezletilé k zahájení (nového) řízení v uvedené věci, avšak sama tato skutečnost bude zpravidla bez vlivu na rozhodování o žalobě o rozvod manželství, ledaže by byly splněny podmínky pro aplikaci § 24 odst. 2 ZoR stanovícího, že mají-li manželé nezletilé děti, nemůže být manželství rozvedeno, bylo-li by to v rozporu se zájmem těchto dětí, daným zvláštními důvody. Tomu, aby soud, který rozhoduje o rozvodu manželství, vyšel z úpravy výchovy a výživy nezletilých dětí po rozvodu manželství, tedy bez dalšího nepřekáží ani doba, která v mezidobí uplynula, ani výsledek předchozího řízení o rozvodu manželství, které neskončilo rozvodem manželství.“⁴⁷ Jestliže se dítě narodí až po právní moci rozsudku o rozvodu manželství rodičů, postupuje se dle § 50 ZoR.

2.2.5 Úprava poměrů dětí, jejichž rodiče spolu nežijí – vztah § 26 a § 50 ZoR

Dle § 26 odst. 1 ZoR platí: *„Před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, upraví soud jejich práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu, zejména určí, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu.“*

Toto ustanovení konkretizuje § 25 ZoR a blíže stanoví, co se rozumí úpravou poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, tj. zejména rozhodnutí o výchově a výživě nezletilého dítěte. Ze znění § 26 ZoR vyplývá, že soud může rozhodnout o svěřeni dítěte do výchovy i jiné osobě než rodiči, shledá-li, že ani jeden z rodičů není schopen zajistit jeho řádnou výchovu. Dítě tak může být svěřeno do pěstounské péče, do výchovy jiné fyzické osoby nebo do ústavní výchovy.⁴⁸ Toto rozhodnutí může v souladu s čl. 32 odst. 4 Listiny učinit pouze soud, dohoda o náhradní péči o dítě mezi rodiči je neplatná.⁴⁹ Vedle výchovy je třeba soudně

⁴⁶ Dle § 28 ZoR platí: „Změní-li se poměry, může soud změnit i bez návrhu rozhodnutí nebo dohodu rodičů o výkonu jejich rodičovských práv a povinností.“ Více v kapitole 4.8 této práce.

⁴⁷ Stanovisko občanskoprávního a obchodního kolegia NS ČR ze dne 14. 4. 2010 sp. zn. Cpjn 204/2008

⁴⁸ § 45a; § 45; § 46 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁹ Čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod: „Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.“ Dále také Rozhodnutí NS ČSR ze dne 30. ledna

upravit také výživu nezletilého dítěte. Zákonné ustanovení „jak má každý z rodičů přispívat na výživu“ je v případě svěřeni dítěte do výchovy jednoho z rodičů vykládáno soudní praxí tak, že soud uloží povinnost platit výživné tomu rodiči, jemuž nebyly děti svěřeny do výchovy, a to samostatnou částkou pro každé nezletilé dítě.⁵⁰ Oběma rodičům je vyměřeno výživné právě tehdy, je-li dítě svěřeno do výchovy jiné osoby než rodiče anebo též v některých případech střídavé výchovy. V řízení dle § 26 odst. 1 ZoR může opatrovnícký soud upravit i další otázky, např. styk rodiče či dalších příbuzných s dítětem nebo stanovit dohled nad nezletilým.⁵¹

Ustanovení § 26 odst. 1 ZoR se vztahuje na úpravu poměrů nezletilého dítěte pro dobu po rozvodu jeho rodičů, přičemž tyto poměry musí být upraveny obligatorně soudem, ať už v podobně autoritativního rozhodnutí či v podobě schválení dohody rodičů. Ačkoliv pojem „rodina“ není v zákoně definován, zákon „i nadále preferuje rodinu uzavřenou manželstvím...ale je třeba otevřeně říci, že za rodinu se považuje i neformální soužití muže a ženy.“⁵² Pojem rodina tedy zahrnuje nejen společenství sezdaných rodičů a jejich dětí, ale také soužití dětí a rodičů, kteří manželství neuzavřeli. Na tyto případy, i na případy rodičů, kteří uzavřeli manželství, avšak nežijí spolu, pamatuje ZoR v § 50, když stanoví: *„(1) Nežijí-li rodiče nezletilého dítěte spolu a nedohodnou-li se o úpravě výchovy a výživy dítěte, může soud i bez návrhu rozhodnout, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu. (2) Ustanovení § 26 až 28 platí tu obdobně.“* Jak je zřejmé, soudní úprava poměrů nezletilých dětí nesezdaných, resp. nerozvedených rodičů, kteří nežijí spolu, není obligatorní, tak jako v případě dětí rozvedených manželů. Dle § 50 odst. 1 ZoR musí být kumulativně splněny dvě podmínky, a to nejen podmínka nesoužití rodičů, ale také to, že rodiče nejsou schopni se o výchově a výživě nezletilého dítěte dohodnout. Tuto druhou podmínku doplnila do ZoR velká novela a zmírnila tak ingerenci státu do rodinných vztahů, když dala prostor dohodě rodičů. Teprve v případě, že rodiče se na výchově nedohodnou, je třeba, aby poměry jejich nezletilého dítěte, a to i bez návrhu, upravil opatrovnícký soud v řízení dle § 176 a násl. OSŘ.

Soužití rodičů není vázáno na podmínku společného bydliště a naopak, společné bydlení rodičů nezletilého dítěte v jednom bytě nemusí ještě znamenat, že by v takovém případě nemohl být splněn zákonný předpoklad pro úpravu výchovy a výživy podle

1973, sp. zn. 1 Cz 98/72; Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 13. března 1968, sp. zn. 1 Cz 12/68; Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 9. února 1965, sp. zn. 4 Cz 4/65

⁵⁰ Rozhodnutí NS ČSR ze dne 19. března 1971, sp. zn. 1 Cz 6/71

⁵¹ § 43 odst. 1 písm. b) zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

⁵² Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 57

§ 50 ZoR.⁵³ Pouhé faktické odloučení rodičů jako důsledek výkonu práce mimo obvod bydliště rodiny samo o sobě nestačí pro závěr, že rodiče nezletilého dítěte spolu nežijí; je třeba zde posoudit zejména míru a rozsah osobní péče o dítě odpovídající této okolnosti, způsob úhrady nákladů na domácnost a rodinu a celkovou funkčnost rodiny v průběhu této životní situace rodičů (vzájemné návštěvy, trávení volného času, dovolených, prázdnin apod.).⁵⁴ K výkladu ustanovení „nežijí-li rodiče spolu“ blíže také v kapitole 2.2.2 této práce.

K vzájemnému vztahu úpravy práv a povinností rodičů k nezletilým dětem podle § 26 a § 50 ZoR se několikrát vyjádřil i NS: „Vzájemný poměr úpravy práv a povinností rodičů k nezletilému dítěti podle § 26 a podle § 50 ZoR nebrání tomu, aby se úprava poměrů pro dobu po rozvodu lišila od předcházející úpravy vydané podle § 50 ZoR. To však neznamená popření vzájemné souvislosti těchto úprav. Vždy je povinností soudu, aby při rozhodování o úpravě poměrů nezletilého dítěte pro dobu po rozvodu vycházel z případné dřívější úpravy pro dobu před rozvodem manželství, kdy rodiče nežili spolu.“⁵⁵ Dřívější úprava práv a povinností rodičů k nezletilému dítěti podle § 50 ZoR pozbývá účinnosti právní mocí rozhodnutí o rozvodu manželství rodičů. Názor, že rozsudek o úpravě poměrů pro dobu před rozvodem lze vykonat i po tomto rozvodu, Ústavní soud odmítl a označil jej za rozporný s čl. 32 odst. 1 Listiny.⁵⁶ Zároveň ale může nastat neúčinnost tohoto rozhodnutí v případě, že rodiče nezletilého dítěte obnovili své soužití. K tomu je však třeba, aby došlo k obnovení všech funkcí soužití rodičů ve vztahu k nezletilému dítěti. Nestačí tedy např. pouhé uzavření manželství mezi rodiči.⁵⁷ Stejný vliv má obnovení všech funkcí soužití rodičů ve vztahu k nezletilému dítěti i na rozhodnutí o úpravě poměrů pro dobu po rozvodu dle § 26 ZoR. I toto rozhodnutí se stane neúčinným, pokud rodiče po rozvodu manželství obnoví své soužití. Při pozdějším opakovaném zrušení soužití rodičů pak přichází v úvahu jen vydání nového rozhodnutí dle § 50 ZoR a nikoliv změna rozhodnutí dřívějšího.⁵⁸

⁵³ Srov. Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 31. října 1967, sp. zn. R 15/1968

⁵⁴ Srov. Rozhodnutí NS SR ze dne 31. ledna 1992, sp. zn. 2 Cz 3/92

⁵⁵ Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 21. února 1969, sp. zn. 8 Cz 1/69

⁵⁶ K tomu: Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 20. listopadu 1967, sp. zn. 5 Cz 146/67; Rozhodnutí ÚS ze dne 22. dubna 2002, sp. zn. IV. ÚS 455/2001. Čl. 32 odst. 1 Listiny základních práv a svobod: „Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.“

⁵⁷ Srov. Rozhodnutí NS ČSR ze dne 14. prosince 1979, sp. zn. 1 Cz 134/79

⁵⁸ Srov. Rozhodnutí NS ČR ze dne 25. listopadu 1982, sp. zn. 2 Cz 67/82, dále také Rozbor o zhodnocení rozhodování soudů o výchově a výživě nezletilých dětí, Pls 4/67 NS, str. 203 sborníku I. NS ČSSR „Nejvyšší soud o občanském soudním řízení a o řízení vpřed státním notářstvím“ SEFT, Praha 1974

2.3 Rozvod manželství v novém občanském zákoníku

Dne 9. listopadu 2011 Poslanecká sněmovna schválila návrh nového občanského zákoníku. Poté, co Senát k návrhu nepřijal usnesení, byl zákon doručen k podpisu prezidentu republiky, který jej podepsal dne 20. února 2012. Ke dni uzavření této práce dosud nebyl občanský zákoník vyhlášen ve Sbírce zákonů, a proto vycházím z textu zákona ve znění schváleném Poslaneckou sněmovnou a používám označení „nový občanský zákoník“ (dále jen „NOZ“).⁵⁹

Rodinnému právu je v novém kodexu věnována část druhá, ustanovení § 655-975, rozdělená do tří hlav, a to: Manželství - Příbuzenství a švagrovství - Poručenství a jiné formy péče o dítě. Tato právní úprava, vyznačující se značnou mírou kazuistiky a detailnosti, by měla s účinností od 1. ledna 2014 nahradit současnou právní úpravu obsaženou v ZoR.

Právní úprava rozvodu je obsažena v § 755 a násl. NOZ a zůstává až na výjimky v podstatě totožná s dosavadní právní úpravou zakotvenou v ZoR. I nadále zůstává jediným právním důvodem rozvodu manželů kvalifikovaný rozvrat manželství. Soud přitom zjišťuje příčiny rozvratu manželství, není-li zákonem stanoveno jinak. NOZ zachovává tři varianty rozvodu, tj. rozvod se zjišťováním příčin rozvratu, ztížený rozvod a rozvod bez zjišťování příčin rozvratu. V tomto posledním případě soud sice nezjišťuje příčiny rozvratu a manželství rozvede, avšak jen dojde-li k závěru, že shodné tvrzení manželů, pokud se jedná o rozvrat manželství a o záměr dosáhnout rozvodu, je pravdivé. Ostatní podmínky „nesporného rozvodu“ zůstávají nezměněny, navíc ovšem zákon definuje, co se rozumí tím, že manželé spolu nežijí. Dle § 758 NOZ spolu manželé nežijí, netvoří-li manželské či rodinné společenství, bez ohledu na to, zda mají, popřípadě vedou rodinnou domácnost, s tím, že alespoň jeden z manželů manželské společenství zjevně obnovit nechce. Zákon rovněž zachovává ochranu nezletilých dětí proti rozvodu rodičů v podobě nemožnosti rozvést rozvrácené manželství, je-li to v rozporu se zájmem nezletilého dítěte manželů, které nenabýlo plné svéprávnosti,⁶⁰ který je dán zvláštními důvody. Nadále platí, že manželství nelze rozvést, mají-li manželé nezletilé dítě, které není plně svéprávné, dokud soud nerozhodne o poměrech dítěte v době po rozvodu manželů.

⁵⁹ Sněmovní tisk č. 362/3 schválen Poslaneckou sněmovnou dne 9. listopadu 2011 (usnesení č. 839). Text návrhu zákona schváleného Poslaneckou sněmovnou dostupný na <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=362&ct1=0&v=PZ&pn=3&pt=1>

⁶⁰ § 15 odst. 2 NOZ: „Svéprávnost je způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem (právně jednat).“ § 30 NOZ: „(1) Plně svéprávným se člověk stává zletilostí. Zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku věku. (2) Před nabytím zletilosti se plně svéprávnosti nabývá přiznáním svéprávnosti, nebo uzavřením manželství. Svěprávnost nabytá uzavřením manželství se neztrácí ani zánikem manželství, ani prohlášením manželství za neplatné.“

Stejně, jako v současném § 50 ZoR je vyřešena i v NOZ otázka péče o dítě v případě, že jeho rodiče žijí odděleně. Dle § 908 NOZ platí: „*Nežijí-li spolu rodiče nezletilého dítěte, které není plně svéprávné, a nedohodnou-li se o úpravě péče o takové dítě, rozhodne o ní i bez návrhu soud.*“ V ostatním se obdobně použijí ustanovení § 906 a 907 upravující výkon rodičovské odpovědnosti po rozvodu manželství.

3 SVĚŘENÍ DÍTĚTE DO VÝCHOVY

3.1 Historický exkurz – vývoj rodičovské zodpovědnosti

Všeobecný občanský zákoník (dále také „ABGB“) přiznával společná práva a povinnosti, tj. rodičovskou moc, oběma rodičům. Mezi společná práva a povinnosti rodičů patřila povinnost *vychovávat své manželské děti, pečovat o jejich život a zdraví, opatřit jim slušnou výživu, vyvíjet jejich tělesné a duševní síly, a vyučováním náboženství a užitečným znalostem položit základ jejich budoucímu blahobytu.*⁶¹ „Rodičovská moc vybíjí se v povinnosti dítě vychovávat. V rámci této výchovy mají rodiče každý pro sebe zvláštní práva. Matce přísluší právo a povinnost pečovat o tělesné zdraví dítěte, otec pak v první řadě má opatřit prostředky k výchově.⁶² Rodičovská moc skončila v den, kdy dítě nabylo zletilosti. Vedle moci rodičovské však ABGB zachovával též moc otcovskou náležející manželskému otci, a to po vzoru práva římského, kde rodičovská moc náležela v plném rozsahu pouze otci. ABGB zásadně rozlišoval mezi dětmi narozenými v manželství a mimo ně. „Pod slovem otcovská moc se rozumí práva, která přísluší výlučně otci a která nikdy matce nepřisloužejí. Odpadne-li otec, musí být pro výkon těchto práv zřízen poručník.“⁶³ Otec byl zákonným zástupcem dítěte a disponoval právem volby povolání dítěte, správy jeho jmění, právem činit právní úkony jménem nezletilého dítěte či ustanovit dítěti v poslední vůli poručníka, příp. určité osoby z poručnictví vyloučit. S tím byla spjata též vyživovací povinnost otce jako hlavy rodiny, podmíněná však souhlasem otce s volbou povolání dítěte. „Výkon rodičovské moci je vymezen jejím účelem, totiž zájmem dítěte a nikoliv zájmem otcovým. Tímto hlediskem se liší naše otcovská moc zásadně od staré římské patria potestas, v níž se koncentrovala svrchovanost římské rodiny.“⁶⁴ Rozvodem ani soudní rozlukou manželství rodičovská moc nezanikla a zůstala zachována povinnost obou rodičů k výchově dětí. Jestliže se manželé nedohodli se souhlasem soudu na péči a výchově, rozhodl soud o svěření dětí do výchovy jednomu z rodičů, a to se zřetelem k zájmu dítěte, k povolání, osobnosti a vlastnostem manželů a k příčinám rozvodu nebo rozluky. Druhý manžel byl oprávněn se s dětmi stýkat, přičemž bylo-li to třeba, soud tento styk blíže upravil. Náklady na výchovu dítěte však nesl

⁶¹ § 139 Všeobecného občanského zákoníku, vyhlášen císařským patentem z 1. června 1811 č. 946 Sb. z. s.

⁶² Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha, Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, Díl první, str. 729

⁶³ Tamtéž, str. 764-765

⁶⁴ Tamtéž, str. 765

vždy otec.⁶⁵ Pokud bylo dítě svěřeno matce, otci zůstala zachována jeho otcovská moc, určoval tedy povolání dítěte, spravoval jeho jmění a nesl náklady na výchovu. Bezprostřední výchova však náležela matce a otec měl pouze právo na styk s dítětem. Pokud bylo dítě svěřeno do výchovy otce, otec vykonával nejen otcovskou moc, ale i bezprostřední výchovu dítěte. Matka dítě bezprostředně nevychovala, měla však právo žádat, aby výchova dítěte probíhala ve shodě s ní, vedle toho měla právo na osobní styk s dítětem. Výživné matka neplatila. „Ať se svěří dítě jednomu nebo druhému rodiči, má zůstat rodičovský poměr k němu zásadně nezměněný. Je proto hrubým porušením výchovy, jestliže otec nebo matka vychovávající dítě, šťve proti druhému rodiči tak, aby dítě mělo proti němu odpor.“⁶⁶

Po vzniku ČSR byl zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého Všeobecný občanský zákoník recipován do právního řádu nového státu pro území českých zemí a moc otcovská tak zůstala zachována. Tento institut byl zrušen až zákonem č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, který v souladu s rovnoprávným postavením muže a ženy upravoval pouze rodičovskou moc náležející oběma rodičům. Rovněž byla zrušena výhradní vyživovací povinnost otce a zavedena alimentární povinnost matky. Rozhodnutí o výchově a výživě nezletilého dítěte bylo odděleno od řízení o rozvodu, když § 32 stanovil: „*Rozhodnutí, jímž se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, nelze vydat, dokud nejsou pro dobu po rozvodu upravena práva a povinnosti rodičů stran dítěte a jeho majetku.*“ Kritéria pro rozhodování o svěřením dítěte do výchovy ani úpravu styku zákon neobsahoval. Dle důvodové zprávy k ZPR měl být hlavním kritériem rozhodování zájem dítěte a jeho blaho, dále měl soud zohlednit výdělkové a majetkové poměry rodičů a přihlídnout k důvodné přichylnosti dětí.⁶⁷

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v původním znění vyšel z novely občanského soudního řádu a převzal spojené řízení o rozvodu a o úpravě poměrů nezletilých dětí.⁶⁸ Co se týče kritérií svěřením dítěte do výchovy, stanovil ZoR ve svém původním znění v § 26 odst. 3 pouze obecně, že „*soud při rozhodování o právech a povinnostech rodičů nebo při schvalování jejich dohody vždy přihlédně k tomu, aby byly zajištěny nejprůzračnější podmínky pro zdárný vývoj dítěte v uvědomělého občana.*“

⁶⁵ § 142 Všeobecného občanského zákoníku, vyhlášen císařským patentem z 1. června 1811 č. 946 Sb. z. s.

⁶⁶ Vážný sbírka rozhodnutí Nejvyššího soudu, ročník 1932 číslo 12.046 a 12.248

⁶⁷ Andrlík, J., Blažke, J., Kafka, A.: Komentář k zákonu o právu rodinném. Praha, Orbis 1954, str. 13 a násl. – obecná část důvodové zprávy

⁶⁸ § 240 zákona č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád), ve znění zákona č. 46/1959

3.2 Platná právní úprava svěřením dítěte do výchovy

Platná právní úprava svěřením nezletilého dítěte do výchovy je obsažena zejména v § 26 ZoR. V odstavci prvním je specifikován obsah rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilého dítěte pro dobu po rozvodu, a to tak, že soud zejména určí, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu. Dle odstavce třetího může být toto rozhodnutí nahrazeno soudem schválenou dohodou rodičů. Odstavec druhý upravuje podmínky, za nichž lze dítě svěřit do společné či střídavé výchovy obou rodičů, přičemž z tohoto ustanovení lze vyvodit tři základní modely uspořádání vztahu rodičů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu manželství (příp. nežijí-li rodiče spolu a jsou-li splněny podmínky § 50 ZoR). Těmito modely jsou svěřením dítěte do výchovy jednoho z rodičů, společná výchova a střídavá výchova. Kritéria, jimiž se soud při rozhodování o svěřením dítěte do výchovy řídí, jsou zakotvena v odstavci čtvrtém a pátém téhož paragrafu.

3.2.1 Kritéria pro rozhodování soudu o svěřením dítěte do výchovy

Podrobná kritéria pro rozhodování soudu o svěřením dítěte do výchovy přinesla teprve velká novela, vycházející zejména z Úmluvy o právech dítěte a z dosavadní judikatury českých soudů. Jako příklad lze citovat stanovisko NS ČSR z roku 1981: „Základním předpokladem správného rozhodnutí o výchově nezletilého dítěte je, aby si soud opatřil spolehlivý podklad provedením a zhodnocením všech vhodných důkazů k všestrannému objasnění skutečností, které charakterizují osoby rodičů a prostředí, v němž rodiče žijí. Jde zejména o objasnění osobních a povahových vlastností rodičů, jejich zdravotního stavu, jejich společenského uplatnění, jejich postoje k práci, společnosti a plnění společenských povinností i veřejnému životu, jejich vztahu k manželství, rodině, dětem, jejich životních podmínek... Vedle skutečností, které charakterizují osoby rodičů i prostředí, v němž žijí, jsou významné pro rozhodování o výchově nezletilého dítěte i skutečnosti, které se týkají výlučně dítěte, např. jeho věk, pohlaví, zdravotní stav, vztah k rodičům, sklony a zájmy, způsob přípravy na budoucí povolání apod.“⁶⁹

Stěžejním kritériem v jakékoli věci týkající se nezletilého dítěte je zájem dítěte. Jedná se o hledisko, které musí stát vždy na prvním místě při posuzování všech opatření týkajících se dětí. Tuto skutečnost konstatně zdůrazňuje ve svých rozhodnutích i ÚS. „Dominantním ustanovením Úmluvy o právech dítěte je čl. 3, v jehož odstavci prvním se konstatuje, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované

⁶⁹ Stanovisko NS ČSR ze dne 10. května 1981, sp. zn. Cpj 228/81

veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. Zájem dítěte jako přední hledisko při jakékoli činnosti týkající se dětí podle čl. 3 reflektuje totiž skutečnost, že jakkoli lze považovat za přirozené a žádoucí, aby dítě bylo vychovááno svými rodiči, nelze odhlédnout od toho, že i dítě samo je bytostí jedinečnou, nadanou nezadatelnými, nezcizitelnými, nepromlčitelnými a nezrušitelnými základními právy a svobodami, tedy bytostí, které by se mělo dostat při jejím vývinu toho nejlepšího, totiž toho, aby výše uvedené atributy nezůstaly prázdnými slovy.⁷⁰

Pod vlivem Úmluvy bylo do ZoR zakotveno také právo dítěte na péči obou rodičů, na pravidelný osobní styk s nimi i právo druhého rodiče, jemuž nebude dítě svěřeno do výchovy, na pravidelnou informaci o dítěti. Jedná se o posílení postavení rodiče, s nímž dítě nežije, a to zejména v případech, kdy rodiče spolu nekomunikují, rodič se s dítětem nestýká vůbec nebo jen zřídka, nebo jde o dítě nízkého věku, které dosud není schopno rodiče informovat samo. Pro tyto případy soud může ve výroku rozsudku uložit a blíže specifikovat povinnost rezidenčního rodiče poskytovat druhému rodiči pravidelnou informaci o dítěti, zejm. o jeho zdravotním stavu, školních výsledcích, mimoškolních aktivitách a dalších důležitých skutečnostech v životě dítěte. Odborná literatura se však neshoduje v tom, jakým způsobem lze takto uloženou povinnost vymáhat. Existuje názor, že „výkon takového rozhodnutí by probíhal jako u nepeněžitých plnění, tedy po splnění podmínky dle § 272 odst. 2 OSŘ formou ukládání pokut.“⁷¹ Tento názor však nesdílí například prof. Hrušáková poukazující na to, že ustanovení § 272 a násl. OSŘ se týkají pouze rozhodnutí, popř. schválené dohody o výchově a úpravě styku s nezletilými dětmi a o navrácení dítěte.⁷² K této otázce se vyjádřil též NS a uvedl: „Ze skutečnosti, že zákon o rodině výslovně formuluje právo rodiče na pravidelné informace o dítěti, vyplývá druhému rodiči povinnost tyto informace poskytnout. Soud může uložit rodiči konkrétní povinnost, např. měsíčně, čtvrtletně nebo půlročně podávat informaci o zdravotním stavu a školním prospěchu dítěte a aktuálně informace o dalších podstatných náležitostech; k vynucení splnění informační povinnosti nelze postupovat podle ustanovení § 272 a násl. OSŘ vztahujících se k úpravě výchovy nezletilých dětí a styku rodičů s nimi.“

⁷⁰ Rozhodnutí ÚS ze dne 19. dubna 2001, sp. zn. IV. ÚS 695/2000.

Srov. čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte: „Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí.“, § 5 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů: „Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte.“

⁷¹ Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími. 9. vydání. Praha, Leges 2011, str. 72-73

⁷² Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 97-98

Předmětný exekuční titul lze vykonat podle řádu exekučního, a je tedy dána pravomoc soudního exekutora.⁷³

Význam zachování vzájemného kontaktu mezi rodiči po rozvodu či rozchodu a udržování komunikace mezi nimi na běžné úrovni, co se týče záležitostí a potřeb dítěte, se přitom podstatně zvyšuje s novou legislativou. Od 1. dubna 2012 nabývá účinnosti zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, který nahradí zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Nový zákon klade na vzájemnou komunikaci rodičů nezletilého dítěte zvýšené nároky v porovnání s dosud platnou právní úpravou, a to zejména ustanovením § 35 odst. 2 písm. a), které zní: „*Jde-li o nezletilého pacienta, jehož zákonnými zástupci jsou rodiče, vyžaduje se souhlas obou rodičů, a to k poskytnutí zdravotních služeb, které mohou podstatným způsobem negativně ovlivnit další zdravotní stav pacienta nebo kvalitu jeho života.*“ Posouzení, zda se jedná o takový výkon, který by mohl podstatným způsobem negativně ovlivnit zdraví dítěte, náleží lékaři. Zdravotnická zařízení, resp. v nové terminologii poskytovatelé zdravotních služeb, již sestavují seznamy takových výkonů, které pod tuto definice budou řadit a při nichž budou vyžadovat souhlas obou rodičů nezletilého dítěte. Vzhledem k tomu, jak široce zákonodárce toto ustanovení koncipoval, bude jeho výklad zahrnovat v podstatě veškeré běžné zákroky včetně očkování dítěte. Pakliže se k lékaři s dítětem nedostaví a souhlas nevyjádří oba rodiče, bude muset ten z nich, který dítě doprovází, předložit plnou moc udělenou druhým rodičem. V případě, že souhlas obou rodičů nebude získán, je dle § 35 odst. 3 téhož zákona poskytovatel zdravotních služeb povinen se do 24 hodin obrátit na soud a oznámit mu tuto skutečnost za účelem ustanovení opatrovníka. Souhlas zákonných zástupců se nevyžaduje jen v krajních případech vymezených § 38 zákona o zdravotních službách a jde zejména o případ, kdy zdravotní stav pacienta vyžaduje poskytnutí neodkladné zdravotní péče. Nezletilého pacienta lze hospitalizovat bez souhlasu zákonných zástupců také tehdy, je-li zde podezření z jeho týrání, zneužívání nebo zanedbávání. Ve všech ostatních případech zdravotních výkonů, které by mohli negativně ovlivnit zdraví dítěte, se však bude vyžadovat souhlas obou rodičů, jsou-li oba jeho zákonnými zástupci. Lze očekávat, že v případech mnohých rodin bude opatření souhlasu, resp. získání plné moci od rodiče, který dítě nemá ve své výchově, zásadní problém. S tím bude pravděpodobně spojen i nárůst počtu případů, v nichž bude muset rozhodnout soud.

Mezi další kritéria zakotvená v § 26, jimiž se soud zabývá při rozhodování o výchově, patří zejména charakteristiky dítěte i obou rodičů. Soud posuzuje osobnost dítěte, jeho vlohy,

⁷³ Rozhodnutí NS ČR ze dne 30. června 2010, sp. zn. 20 Cdo 1064/2008

schopnosti a vývojové možnosti. Přihlíží k jeho citové orientaci vůči rodičům, ale i k jeho citovým vazbám na sourozence, prarodiče i další příbuzné. Bere v úvahu zázemí dítěte, životní poměry rodičů, výchovné schopnosti a odpovědnost toho kterého rodiče, stabilitu budoucího výchovného prostředí i schopnost rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem a přihlíží též k hmotnému zabezpečení ze strany rodiče včetně jeho bytových poměrů. Soud vždy vezme v úvahu také to, kdo dosud kromě řádné péče o dítě dbal o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní. Z tohoto výčtu je patrné, že zákon klade na soudce značné nároky na důkladné zjištění skutkového stavu i na vyhodnocení poměrů v rodině. Pro posouzení osobnosti dítěte, jeho citových vazeb i výchovných schopností rodiče je zejména ve složitějších rozvodových případech ustanoven znalec z oboru psychologie, příp. psychiatrie, jehož znalecký posudek může soudci mnoho otázek objasnit. Velmi složité je však zhodnocení stability budoucího výchovného prostředí a schopnosti rodičů navzájem se dohodnout, vzhledem k často vyhroceným a nepřátelským vztahům mezi rodiči během rozchodu. „Za této situace by soud neměl přihlížet k vzájemným vztahům, které existují v okamžiku rozhodování, ale spíše přihlížet k tomu, do jaké míry byli rodiče schopni se dohodnout dříve, když vzájemné vztahy nebyly takto vyhroceny.“⁷⁴

3.2.2 Participační právo dítěte

Mezi uvedenými kritérii zákonodárce opomenul uvést věk dítěte. Jedná se přitom o hledisko zásadní, zejména pro posouzení vhodnosti střídavé výchovy (případá-li v daném případě v úvahu), i pro provedení výslechu dítěte. Právo dítěte vyjádřit svůj názor a být slyšeno ve věcech, které se jej týkají, označováno jako tzv. participační právo dítěte, je zakotveno v několika pramenech právní úpravy. Čl. 12 Úmluvy ukládá smluvním stranám, aby zabezpečily dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se ho dotýkají, přičemž názorům dítěte se musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Za tímto účelem musí stát poskytnout dítěti zejména možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu; způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství (obdobně též čl. 3 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí⁷⁵). Toto ustanovení se promítá do § 31 odst. 4 ZoR i do § 100 odst. 4 OSŘ, dle kterého je soud povinen vždy

⁷⁴ Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 98

⁷⁵ Evropská úmluva o výkonu práv dětí (sdělení MZV č. 54/2001 Sb. m. s.)

zjišťovat názor nezletilého dítěte ve všech věcech, ve kterých je dítě účastníkem, jestliže je již schopno formulovat své vlastní názory. Názor dítěte soud zjišťuje především jeho výslechem, výjimečně také prostřednictvím jeho zástupce nebo orgánu sociálně-právní ochrany dětí anebo prostřednictvím ustanoveného znalce. Konkrétní způsob soud zvolí v závislosti na konkrétních okolnostech případu. „Přitom se samozřejmě nepřehlídí, že konečné hodnocení (posouzení) zájmu nezletilého dítěte, jež je zde nejvyšším imperativem, přísluší v projednávané věci obecnému soudu, v jehož dispozici je i oprávnění k případným korekturám představ a názorů dítěte o tom, co je pro něj v konkrétní věci vhodné, případné, resp. obecně prospěšné, a co nikoli, a proto k názoru nezletilého soud přihlíží právě s ohledem na jeho věk, rozumovou a citovou vyspělost.“⁷⁶ V souvislosti s rozhodováním o omezení rodičovské způsobilosti rodičů a svěřením dítěte do ústavní výchovy ve vztahu k požadavku osobního slyšení dítěte uvedl ÚS, že „vytržení dítěte z existujícího rodinného prostředí představuje nejen zásah do soukromého a rodinného života, ale do jisté míry i zásah do osobní svobody“, přičemž „jakékoliv jiné prostředí za prostor osobní svobody dítěte proto považovat zásadně nelze.“ To pak platí „především pro zařízení zřizovaná orgány veřejné moci, tedy především ústavní zařízení, která mají nutně vlastní režim, který vnucují v souladu se zákonem svým chovancům.“ ÚS proto zdůraznil, že „v případě zásahu do osobní svobody existuje obecné základní právo být slyšen před soudem, který o omezení svobody rozhoduje, a to kdykoliv se tak děje, a zásadně není důvod, aby dospělý měl základní právo být slyšen přímo před soudem, když je rozhodováno o omezení jeho osobní svobody, a dítě nikoliv.“⁷⁷

V řízení o výchově dítěte či styku rodiče s dítětem soud musí vzít v potaz též skutečnost, že názor dítěte může být ovlivněn rodičem, s nímž dítě žije, ať již svou averzi vůči bývalému partnerovi přenáší na dítě vědomě či nikoliv (k tomu více v kapitole 4.2.3 této práce). „Z poznatků soudní praxe vyplývá, že v četných případech dítě prezentuje určitý názor hlavně z toho důvodu, aby neublížilo, nezranilo toho rodiče, k němuž má nejintenzivnější citový vztah. Je tedy nutno vycházet z toho, že zejména děti nižšího věku nakonec přijmou řešení dospělých.“⁷⁸ Ve snaze snížit riziko ovlivnění vyslychaného dítěte zakotvil OSŘ možnost provést jeho výslech v nepřítomnosti rodičů nebo jiných osob zodpovědných za výchovu dítěte, čímž se zvyšuje šance, že dítě skutečně před soudcem projeví svůj vlastní

⁷⁶ Rozhodnutí ÚS ze dne 26. srpna 2010, sp. zn. III. ÚS 3007/09; k tomu též: Rozhodnutí ÚS ze dne 16. února 2006, sp. zn. III. ÚS 707/04; Rozhodnutí ÚS ze dne 10. května 2006, sp. zn. IV. ÚS 288/04; Rozhodnutí ÚS ze dne 28. května 2008, sp. zn. III. ÚS 2150/07.

⁷⁷ Rozhodnutí ÚS ze dne 2. dubna 2009, sp. zn. II. ÚS 1945/08; Rozsudek ESLP ve věci Husák proti ČR č. 19970/04 ze dne 4. prosince 2008

⁷⁸ Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími. 9. vydání. Praha, Leges 2011, str. 86

názor a přání beze strachu či obav z reakce rodičů. Z povahy věci přitom vyplývá, že soud nepořizuje protokol přímo při výslechu, ale až následně podle provedeného záznamu.

Výslech dítěte vykazuje též řadu specifík plynoucích z odchylných vzorců vnímání a zpracování informací v porovnání s vnímáním dospělého. Na vyslychajícího jsou tak kladeny zvýšené nároky především ve dvou ohledech, a to zabránit zbytečnému stresování dítěte a dosáhnout vhodným postupem získání pravdivých informací. Většina odborníků se shoduje, že zhruba od dvanácti let věku dítěte lze vycházet z poznatků obecné psychologie o fungování vnímání, paměti a řečového chování.⁷⁹ To neznamená, že výslechem mladších dětí není možné zjistit pravdivé informace, nicméně je třeba znát a náležitě zohlednit odchylky vnímání dítěte a dospělého. „V některých zemích se striktně rozlišuje mezi konfliktními (spornými) rozvody a nekonfliktními (nespornými) rozvody. Například ve Švýcarsku v případě nekonfliktních rozvodů vyslychá dítě do 11 let soudce, u konfliktních rozvodů však přechází vedení výslechu dítěte mladšího 11 let na odborníky (proškolené sociální pracovnice, specializované psychology).“⁸⁰ Nový občanský zákoník zakládá v souvislosti s participačním právem dítěte vyvratitelnou domněnku, podle níž se o dítěti starším 12 let má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit.⁸¹ Důvodová zpráva k tomu uvádí, že dítě starší dvanácti let soud vždy vyslechne osobně, dítě mladší dvanácti let bude moci být vyslechnuto prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo jiným vhodným způsobem. Nic ale nebrání soudu, aby vyslechl i dítě mladší dvanácti let osobně přítomné.

3.3 Svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů

Soud vždy musí dbát o to, aby byly zajištěny co nejpríznivější podmínky pro správný vývoj dítěte a pečlivě zvážit, které výchovné prostředí je pro konkrétní dítě nejvhodnější. Podle údajů Statistické ročenky Ministerstva spravedlnosti pro rok 2010 bylo za rok 2009 ve věci prvního rozhodnutí o výchově nezletilého dítěte rozhodnuto tak, že v 89,7 % případů bylo dítě svěřeno do výchovy matce, v 6,8 % případů otci a v 3,5 % případů do společné, popř. střídavé výchovy obou rodičů.⁸² Hranice 90 % případů svěření dítěte do výchovy matky byla přitom prolomena směrem dolů poprvé v roce 2002.

⁷⁹ Čírtková, L.: Výslech dítěte a jeho úskalí, Právo a rodina č. 3/2010

⁸⁰ Čírtková, L.: Výslech dítěte a jeho úskalí (2.), Právo a rodina č. 4/2010

⁸¹ § 867 odst. 2 NOZ

⁸² Statistické ročenky Ministerstva spravedlnosti pro rok 2010, Zdroj: Ročenky MSp na portálu Justice.cz – Statistický přehled soudních agend II., rok 2010

Přehled o pravomocných rozhodnutích soudů v opatrovnických věcech

Okresní soudy - počet věcí (spisů)

	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	ČR
Výchova a výchovná opatření									
101 - První rozhodnutí o výchově dítěte - svěřeno matce	1649	2138	1229	1981	3044	1987	3102	4647	19777
102 - První rozhodnutí o výchově dítěte - svěřeno otci	107	156	105	136	231	133	286	340	1494
103 - První rozhodnutí o výchově dítěte - svěřeno do společné popř. střídavé výchovy obou rodičů	128	101	44	59	115	79	101	149	776
104 - První rozhodnutí o výchově dítěte - svěřeno jiné fyzické osobě než rodiče	29	58	32	70	166	42	70	93	560
191 - První rozhodnutí o výchově dítěte - pro případ rozvodu svěřeno matce	1548	2002	1103	1468	2247	1874	2919	3051	16212
192 - První rozhodnutí o výchově dítěte - pro případ rozvodu svěřeno otci	108	205	121	131	212	195	326	324	1622
193 - První rozhodnutí o výchově dítěte - pro případ rozvodu svěřeno do společné popř. střídavé výchovy obou rodičů	167	161	55	91	143	139	151	181	1088
194 - První rozhodnutí o výchově dítěte - pro případ rozvodu svěřeno jiné fyzické osobě	6	13	5	7	23	6	8	11	79
105 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - svěřeno matce	67	117	99	133	156	143	107	186	1008
106 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - svěřeno otci	93	174	116	186	222	206	189	296	1482
107 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - svěřeno oběma rodičům	4	6	0	7	11	2	5	4	39
109 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - svěřeno do společné popř. střídavé výchovy obou rodičů	26	30	16	22	12	29	21	20	176
110 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - svěřeno poručníkovi	3	8	1	0	0	2	1	12	27
108 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - svěřeno jiné fyzické osobě než rodiče	51	76	56	89	110	78	61	151	672
111 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - napomenutí uděleno soudem matce	2	5	28	2	4	20	13	21	95
112 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - napomenutí uděleno soudem otci	0	2	13	0	3	4	1	5	0
113 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - napomenutí uděleno soudem oběma rodičům	1	8	6	0	2	17	0	25	59
114 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - napomenutí uděleno soudem jiným osobám	0	0	0	0	0	2	0	0	0
115 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - napomenutí uděleno soudem nezletilému	0	9	19	1	4	11	7	12	0
121 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - napomenutí vysloveno soudem matce	1	11	5	1	0	14	3	11	46
122 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - napomenutí vysloveno soudem otci	0	4	1	0	0	1	0	1	0
123 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - napomenutí vysloveno soudem oběma rodičům	0	16	8	3	0	8	0	10	0
124 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - napomenutí vysloveno soudem jiným osobám	0	0	0	0	0	1	0	0	0
125 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - napomenutí vysloveno soudem nezletilému	0	18	7	5	0	20	2	7	0
135 - Vysloveno omezení nezletilému	1	0	0	0	0	3	0	0	4
145 - Stanoven dohled nad nezletilým	164	244	140	221	283	256	241	410	1959
146 - Stanoven dohled pro zvýšenou ochranu jmění nezletilého	2	0	0	0	0	1	0	1	4
149 - Zrušen dohled nad nezletilým	51	51	33	47	65	40	62	173	522
150 - Zrušen dohled pro zvýšenou ochranu jmění nezletilého	1	0	0	0	0	0	0	0	1

Rodičovská zodpovědnost									
201 - Omezena matce	1	1	1	3	6	1	6	5	24
202 - Omezena otci	1	5	1	1	0	2	5	1	16
203 - Omezena oběma rodičům	1	0	2	0	3	1	5	3	15
211 - Zbavena - matka	17	30	4	11	14	13	21	61	171
212 - Zbavena - otec	16	34	0	3	18	10	25	126	232
213 - Zbavena - oba rodiče	12	5	2	4	9	9	8	59	108
216 - Pozastavena - matce	0	1	0	0	1	0	1	1	0
217 - Pozastavena - otci	1	1	1	1	0	1	0	5	10
218 - Pozastavena - oběma rodičům	0	0	0	0	0	0	0	2	0
221 - Zcela obnovena matce	2	3	3	1	0	0	0	1	10
222 - Zcela obnovena otci	0	0	0	0	0	2	0	1	0
223 - Zcela obnovena oběma rodičům	0	0	0	0	0	0	0	3	0
225 - Neshody rodičů o podstatných věcech při výkonu rodičovských práv a povinností	3	0	0	3	2	1	5	2	16
227 - Přiznána rodičovská zodpovědnost nezletilému rodiči dítěte	6	23	25	27	33	21	21	14	170
229 - Jiné rozhodnutí o rodičovské zodpovědnosti	121	31	6	16	40	10	58	113	395
Celkem skupina	181	134	45	70	126	71	155	397	1179
Styk rodičů s dětmi, styk dětí s prarodiči a sourozenci									
301 - První úprava styku s dětmi - matky	39	37	28	34	34	38	67	53	330
302 - První úprava styku s dětmi - otce	313	355	185	235	275	268	449	437	2517
303 - První úprava styku s dětmi - obou rodičů	5	5	1	5	1	1	2	3	23
311 - Nová úprava styku s dětmi (omezení i rozšíření) - matky	8	7	6	2	1	10	8	10	52
312 - Nová úprava styku s dětmi (omezení i rozšíření) - otce	63	92	69	54	26	66	82	106	558
313 - Nová úprava styku s dětmi (omezení i rozšíření) - oběma rodičům	1	1	1	1	0	0	0	0	4
331 - Zakázán matce	0	0	0	2	1	0	1	0	0
332 - Zakázán otci	1	1	2	4	1	4	6	9	28
333 - Zakázán oběma rodičům	0	1	0	0	0	0	0	0	0
341 - Návrhy na novou úpravu zamítnuty - matce	8	5	3	3	5	5	7	5	41
342 - Návrhy na novou úpravu zamítnuty - otci	15	9	5	9	2	11	17	12	80
343 - Návrhy na novou úpravu zamítnuty - oběma rodičům	0	0	0	0	0	1	3	0	0
339 - Jiné rozhodnutí o styku např. rozhodnutí o styku s prarodiči, se sourozenci	340	288	153	236	387	245	346	543	2538
Celkem skupina	793	801	453	585	733	649	988	1178	6180

Oficiální statistiky, které by ukazovaly, v kolika případech bylo o svěřeni dítěte do výchovy žádáno vedle matky též otcem, a které by tak umožnily činit objektivní závěry, však neexistují.⁸³ „Častá je kritika převážného svěřování dětí do péče matek, je odkazováno na zkosnatělost režimu, pozůstatek komunismu. Statistiky však neukazují, kolik je otců, kteří žádají svěřeni dítěte do své péče. Velká část otců vůbec neuvažuje o tom, že by svůj životní styl přizpůsobila dennodenní péči o dítě.“⁸⁴

Rodiči, kterému nebylo dítě svěřeno do výchovy, stanoví soud výživné v souladu s § 85 a násl. ZoR, a je-li to třeba, upraví též jeho styk s dítětem (blíže v kapitole 4 této práce). Mají-li rodiče více nezletilých dětí, uplatňuje se v rozhodovací praxi opatrovnických soudů pravidlo svěřování sourozenců do výchovy témuž rodiči. „Smyslem této zásady je nezbytná ochrana sourozeneckých vztahů tam, kde již byly narušeny vzájemné vztahy mezi rodiči, a v důsledku toho i vztahy mezi rodiči a dětmi.“⁸⁵ Avšak toto kritérium nemůže být uplatňováno mechanicky. V některých případech bude oddělená výchova sourozenců vhodnějším uspořádáním, např. pokud nezletilé děti již delší dobu vyrůstají odděleně a přivykly různému výchovnému prostředí (často je-li mezi nimi značný věkový rozdíl) nebo pokud oddělená výchova nepovede ke ztrátě vzájemného kontaktu sourozenců a přispěje k úpravě vztahů rodičů a k usnadnění výchovného působení obou rodičů na společné děti.⁸⁶ Sourozenci svěřeni do výchovy téhož rodiče by zároveň měli mít příležitost trávit určitý čas s každým rodičem samostatně.

Psychologové dále poukazují na snazší adaptaci dětí na porozvodovou situaci, pokud jsou svěřeny do výchovy rodiče stejného pohlaví, resp. na problematiku adaptaci chlapců svěřených do výchovy matek. Psycholog R. A. Warshak⁸⁷ považuje za nejvýznamnější faktory, které usnadňují situaci dítěte po rozvodu rodičů, zejména následující: Dítě by mělo mít dostatečný kontakt s každým s rodičů tak, aby mohlo s oběma udržovat vztahy na vysoké kvalitativní úrovni. Rodič, jemuž byly děti svěřeny do výchovy, má slovy i skutky podporovat jejich kontakt s druhým rodičem a děti řádně připravit. Rodiče by se měli vyhnout nepříjemným konfrontacím při předávání dětí, které vyvolávají v dětech úzkost a snižují hodnotu vzájemných setkání. Přetrvávají-li výrazné konflikty mezi rodiči, budou se děti cítit

⁸³ Matoušková, I., Zdražilová, M.: Analýza soudních řízení o úpravě výchovy a výživy. Právo a rodina č. 2/2001. Autorky došly svým výzkumem provedeným u Okresního soudu ve Žďáru nad Sázavou k závěru, že 34 % otců, kteří se domáhají svěřeni dítěte do výchovy, je plně úspěšných a že 84 % otců se svěřeni dítěte do výchovy vůbec nedomáhá.

⁸⁴ Žáčková, M.: Syndrom zavrženého rodiče – nejistá teorie. Právo a rodina č. 6/2008

⁸⁵ Stanovisko NS ČSR ze dne 10. května 1981, sp. zn. Cpj 228/81

⁸⁶ Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 22. dubna 1969, sp. zn. 1 Cz 2/69

⁸⁷ Warshak, R. A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha, Portál 2006

rozpolcené a budou prožívat bolestné konflikty loajality. Rodič, který si děti vyzvedává a vrací, by měl být důsledný a spolehlivý. Má-li být rodič, který má děti ve své výchově, mimo domov bez dětí, měl by možnost trávit čas s dětmi nabídnout druhému rodiči. Ačkoliv rozvod přináší dětem mnoho změn, mohou-li rodiče zůstat v téže lokalitě, dětem to usnadní situaci tím, že neztratí své přátele, spolužáky, školu či ostatní příbuzné. Všechny děti přitom nejlépe prospívají v rámci tzv. „autoritativního rodičovství“, které má tři základní složky, a to vřelost, pevnost a důslednost. Jde o vztah založený na empatickém porozumění dětským potřebám, pozorné péči a komunikaci. Pokud se dítěti této pozornosti dostává od obou rodičů i po rozvodu, dokáže si snáze zvyknout na novou situaci a postupně se s ní vyrovnat.

Na rozhodování soudu o tom, komu má být dítě svěřeno do výchovy, přitom nemůže mít vliv skutečnost, že rodič, v jehož osobě jsou dány záruky řádné výchovy dítěte, má nebo bude mít bydliště vzdálené od bydliště druhého rodiče.⁸⁸ „Svoboda pobytu uvnitř státu je ústavně zaručeným právem každého občana, tedy i rozvedeného rodiče nezletilého dítěte. Nežijí-li rodiče spolu, je nutno vždy počítat s tím, že jejich výchovné působení na dítě nebude stejné a že bude větší u toho z nich, který má dítě v osobní péči, a není možno nutit toho z nich, jemuž výchova dítěte byla nebo má být svěřena, aby se s dítětem zdržoval v blízkosti bydliště druhého rodiče.“⁸⁹ Vliv rodiče, jemuž dítě není svěřeno do výchovy, lze zabezpečit delším stykem s dítětem např. v době školních prázdnin.

3.3.1 Občanskoprávní aspekty mezinárodních únosů dětí

Rodič, jemuž bylo dítě svěřeno do výchovy, má právo „mít dítě u sebe“. Obsahem tohoto práva je právo rodiče osobně o dítě pečovat a vychovávat jej. Zahrnuje též právo rodiče bránit se zásahům do svého práva, tj. požadovat dítě zpět od toho, kdo jej neoprávněně zadržuje.⁹⁰ Z toho vyplývá, že po právní moci rozhodnutí o svěřením dítěte do výlučné péče jednoho z rodičů, je to právě a jedině tento rodič, kdo je oprávněn rozhodovat o tom, kde s ním bude dítě žít. To však platí jen za předpokladu, že toto rozhodnutí nepovede k podstatné změně poměrů, jež by odůvodňovala změnu rozhodnutí či schválené dohody rodičů o výkonu jejich rodičovských práv a povinností podle § 28 ZoR. „Za podstatnou změnu poměrů by bylo možno považovat přestěhování na místo, které neumožňuje zachovat kontinuitu dosavadního výchovného prostředí (například neumožňuje denní docházku do současné školy, kde dítě

⁸⁸ R 25/1970 citováno z: Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 100

⁸⁹ Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 28. prosince 1968, sp. zn. 1 Cz 63/68

⁹⁰ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 3. vydání. Brno, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk 1998, str. 224

dobře prosperuje). Za podstatnou změnu lze považovat i změnu místa pobytu kdy nové bydlení neposkytuje dítěti vhodné výchovné prostředí, ať už z bytových, hygienických nebo morálních důvodů.⁹¹ Má-li nerezidenční rodič za to, že v důsledku rozhodnutí druhého rodiče nastala podstatná změna poměrů vyžadující změnu rozhodnutí či dohody rodičů o výchovném prostředí dítěte, příp. o styku s ním, může podat návrh k soudu a žádat svěřeni dítěte do své péče nebo vhodnou úpravu styku s ohledem na nové skutečnosti (např. delší pobyt dítěte u nerezidenčního rodiče o prázdninách a svátcích apod.). Jako ve všech ostatních věcech péče soudu o nezletilé může soud rozhodnout i bez návrhu.

Odlišná situace ovšem nastává, pokud se rezidenční rodič rozhodne přestěhovat s nezletilým dítětem do zahraničí. Takové rozhodnutí je považováno ve smyslu § 49 ZoR za podstatnou záležitost při výkonu rodičovské zodpovědnosti, na níž se musí rodiče dohodnout. V případě, že druhý rodič s vystěhováním dítěte nesouhlasí, je třeba, aby ve věci rozhodl soud. Rezidenční rodič není oprávněn učinit takové rozhodnutí sám, bez souhlasu druhého rodiče, nositele rodičovské zodpovědnosti. Pakliže by jeden z rodičů přesto nezletilé dítě neoprávněně přemístil do zahraničí, dopustil by se mezinárodního únosu dítěte.

Základním pramenem právní úpravy, kterým se bude řídit postup k navrácení dítěte do místa jeho obvyklého bydliště, je Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (dále jen „Haagská úmluva“).⁹² Pro právní režim únosů dětí v rámci členských států Evropské unie (s výjimkou Dánska) je Haagská úmluva modifikována nařízením Rady ES č. 220/2003, tzv. nařízení Brusel II bis.⁹³ Cílem Haagské úmluvy je zajistit bezodkladný návrat dětí protiprávně přemístěných nebo neoprávněně zadržovaných v některém smluvním státě úmluvy a dosáhnout toho, aby práva týkající se péče o dítě a styku s ním podle právního řádu jednoho smluvního státu byla účinně respektována v ostatních smluvních státech.⁹⁴ Prvořadým hlediskem je přitom zájem dítěte, který úmluva povyšuje nad jakékoliv jiné zájmy a klade důraz na maximální možné urychlení řízení o navrácení dítěte. Tomuto požadavku odpovídají i ustanovení § 193a a násl. OSŘ, upravující řízení o navrácení nezletilého dítěte ve věcech mezinárodních únosů dětí pro případy, kdy je dítě uneseno do České republiky (soud ve lhůtě tří dnů od zahájení řízení žalovanému usnesením uloží, aby se ve lhůtě sedmi dnů od

⁹¹ Pavelková, B.: Miesto pobytu dieťaťa. In: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha, ASPI – Wolters Kluwer 2009, str. 395

⁹² Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (Haag, 1980), kterou je Česká republika vázána od 1. března 1998. Sdělení MZV č. 34/1998 Sb.

⁹³ Nařízení Rady ES č. 220/2003 ze dne 27. listopadu 2003, o příslušnosti a uznávání výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení Rady ES č. 1347/2000, tzv. nařízení Brusel II bis. Pro vzájemný vztah Haagské úmluvy a nařízení Brusel II bis platí, že nařízení je vůči úmluvě ve vztahu *lex specialis*.

⁹⁴ Čl. 1 Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (sdělení MZV č. 34/1998 Sb.)

doručení usnesení písemně vyjádřil a aby v případě, že s návrhem na navrácení dítěte nesouhlasí, k tomu uvedl rozhodné skutečnosti).⁹⁵ Dítě je v řízení zastoupeno opatrovníkem, kterým je zpravidla orgán sociálně-právní ochrany dětí.

Za protiprávní se podle Haagské úmluvy považuje takové jednání, kdy bylo porušeno právo péče o dítě, které má osoba, instituce nebo kterýkoliv jiný orgán podle právního řádu státu, v němž dítě mělo své obvyklé bydliště bezprostředně před přemístěním nebo zadržením, ať už toto právo vyplývá ze zákona, z rozhodnutí soudu či správního orgánu nebo z platné dohody. Haagská úmluva navíc chrání i faktický stav péče o dítě, když zároveň prohlašuje za protiprávní přemístění či zadržení v době, kdy bylo právo péče o dítě skutečně vykonáváno nebo by bylo vykonáváno, kdyby k přemístění či zadržení nedošlo.⁹⁶ Haagská úmluva se vztahuje na všechny děti, které měly ve smluvním státě své obvyklé bydliště bezprostředně před porušením práva péče o ně nebo styku s nimi a které nedosáhly věku 16 let.⁹⁷

O navrácení dítěte do země jeho obvyklého bydliště rozhodují orgány toho státu, na jehož území bylo dítě uneseno, tj. na jehož území se v době řízení dítě nachází (tzv. dožádaný stát). V České republice je příslušným orgánem ve věcech mezinárodních únosů dětí Městský soud v Brně. Čl. 12 Haagské úmluvy ukládá příslušnému orgánu povinnost nařídít bezodkladně navrácení dítěte, jestliže mezi jeho protiprávním přemístěním či zadržením a zahájením řízení o navrácení neuplynula doba delší než jeden rok. Jestliže se však neprokáže, že dítě se sžilo s novým prostředím, soud nařídí navrácení dítěte, i když bylo řízení zahájeno až po uplynutí jednoho roku od únosu. Bez ohledu na splnění těchto podmínek může soud zamítnout návrh na navrácení dítěte, jestliže je naplněna některá z podmínek čl. 13 Haagské úmluvy. Soud nemusí nařídít navrácení dítěte, jestliže osoba, která nesouhlasí s navrácením, prokáže, že rodič, instituce nebo jiný orgán, který měl pečovat o dítě, ve skutečnosti o dítě nepečoval, nebo je-li zde vážné nebezpečí, že návratem by dítě bylo vystaveno fyzické či psychické újmě nebo jiné nesnesitelné situaci. Soud může odmítnout nařídít návrat dítěte také tehdy, zjistí-li se, že samo dítě s návratem nesouhlasí, dosáhlo-li již takového věku a stupně vyspělosti, že je vhodné k jeho stanovisku přihlížet. Návrat dítěte může být odmítnut též v případě, že by navrácení bylo v rozporu se základními zásadami dožádaného státu o ochraně lidských práv a základních svobod.⁹⁸ Při hodnocení důvodů pro nařízení, resp. odmítnutí navrácení dítěte soud musí přihlídnout k informacím, které mu poskytnou orgány státu obvyklého bydliště dítěte o sociálním postavení dítěte. Dle judikatury

⁹⁵ § 193d odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

⁹⁶ Čl. 3 Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (sdělení MZV č. 34/1998 Sb.)

⁹⁷ Čl. 4 Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (sdělení MZV č. 34/1998 Sb.)

⁹⁸ Čl. 20 Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (sdělení MZV č. 34/1998 Sb.)

NS je třeba „termínem sociální postavení dítěte rozumět celkové sociální poměry dítěte v obvyklém bydlišti, do nichž by se dítě navracelo, tedy, které osoby či instituce, a jakým způsobem, by zajišťovaly péči o dítě, jeho výchovu a výživu, jaké jsou vzájemné vazby těchto osob a dítěte, případně širší rodiny. Důvody pro navrácení nebo odmítnutí je nutno současně posuzovat výhradně ve vztahu k dítěti a jeho zájmům bez ohledu na to, zda by se s ním navracel i rodič, který dítě protiprávně přemístil. Pro účely tohoto řízení přitom nepostačuje pouhý příslib rodiče domáhajícího se navrácení dítěte, že byla přijata vhodná opatření k ochraně dítěte po jeho návratu.“⁹⁹

Na závěr této kapitoly lze v souvislosti s aplikací čl. 13 Haagské úmluvy citovat též rozhodnutí ÚS kladoucí důraz na skutečnost, že „je-li dětem obecně zaručena ochrana nejen zákonná, ale nadto také ochrana ústavní, je nutno tyto zákonné a ústavní garance při jejich aplikaci v konkrétní věci podložit co nejpečlivěji zjištěným skutkovým stavem a stejně pečlivě odvozeným právním posouzením“¹⁰⁰

3.4 Společná výchova

Institut společné a střídavé výchovy byl do ZoR zaveden velkou novelou, nicméně i před rokem 1998 vykládala soudní praxe ustanovení § 26 ZoR tak, že bylo možno rozhodnout o střídavé výchově dítěte, odpovídalo-li takové uspořádání požadavku zajištění nejpriznivějších podmínek pro vývoj dítěte.¹⁰¹ Velká novela možnost rozhodnout o svěřeni dítěte do společné či střídavé výchovy výslovně upravila a podmínila kumulativním splněním několika podmínek. Oba rodiče musí být způsobilí dítě vychovávat a mít o výchovu zájem a svěřeni dítěte do jejich společné či střídavé výchovy musí být v zájmu dítěte a umožnit lepší zajištění jeho potřeb. Pojmy společná a střídavá výchova byly do české právní úpravy zavedeny zejména pod vlivem anglosaského práva, které až do roku 1989¹⁰² bylo založeno na zachování rodičovské zodpovědnosti pouze tomu z rodičů, kterému bylo dítě svěřeno do osobní péče. Pouze v případě, že bylo rozhodnuto o tzv. joint custody, zůstala rodičovská zodpovědnost zachována oběma rodičům. V tomto pojetí existuje společná výchova v českém právním řádu od roku 1950, kdy vstoupil v účinnost zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, podle kterého již rodič, jemuž dítě nebylo svěřeno do výchovy, neztrácel svá

⁹⁹ Bakeš, M., Vondráčková, P.: Mezinárodní únosy dětí. In: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha, ASPI – Wolters Kluwer 2009, str. 33

¹⁰⁰ Rozhodnutí ÚS ze dne 7. prosince 2000, sp. zn. III. ÚS 440/2000

¹⁰¹ K tomu např. rozhodnutí Obvodního soudu pro Prahu 1 ze dne 18. března 1997, sp. zn. Nc 41/95

¹⁰² Přijetí zákona Children Act 1989

rodičovská práva a povinnosti. Na toto pojetí rodičovské zodpovědnosti¹⁰³ navázal i ZoR. Rozhodnutím o svěřeni dítěte do výchovy jednoho z rodičů soud určuje, s kterým z rodičů bude dítě žít ve společné domácnosti, tedy kdo bude o dítě osobně pečovat a rozhodovat o jeho běžných denních záležitostech. Tím však není právně dotčena rodičovská zodpovědnost druhého rodiče, i když fakticky dochází k omezení jejího výkonu právě co do každodenní osobní péče o dítě. Toto pojetí rodičovské zodpovědnosti je též v souladu s čl. 18 odst. 1 Úmluvy, podle nějž má být uznána zásada, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu dítěte.

Společná výchova v pojetí § 26 odst. 2 ZoR spočívá v tom, že soud nerozhodne o svěřeni dítěte do výchovy jednoho z rodičů, ale rozhodne, že nezletilé dítě se svěřuje do společné výchovy obou rodičů. Ohledně stanovení výživného v případě společné výchovy však nepanuje jednotný názor. Dle prof. Hrušákové je výsledkem tohoto řízení, že poměry dítěte včetně vyživovací povinnosti pro dobu po rozvodu vlastně nebudou upraveny.¹⁰⁴ Část praxe se však kloní k názoru, že o výživném je možno rozhodovat i v případě společné výchovy, a poukazuje též na skutečnost, že v případě výkonu rozhodnutí srážkami ze mzdy proti jednomu z rodičů by dítě bylo při chybějícím rozhodnutí o výživném znevýhodněno, protože by pro něj nebyla zajištěna druhá třetina mzdy povinného.¹⁰⁵

Společná výchova dítěte je institut, který nachází své uplatnění zejména v rodinách, kde rodiče i po rozvodu či rozchodu zůstávají žít ve společné domácnosti, nebo kdy naopak již dítě blízké věku zletilosti bydlí odděleně od rodičů a rodiče pouze navštěvuje. Ačkoliv zákonná úprava vychází z možnosti nejen schválení dohody rodičů, ale i z možného autoritativního rozhodnutí soudu o společné výchově, faktem zůstává, že společná výchova klade na rodiče tak vysoké nároky, že by bez jejich dohody mohla fungovat jen stěží, jelikož rodiče musí být schopni se na všech záležitostech týkajících se dítěte vzájemně dohodnout. Zatímco ohledně rozhodování o svěřeni dítěte do střídavé výchovy proti vůli jednoho z rodičů již existuje poměrně bohatá judikatura (více v následující kapitole), v oblasti společné výchovy praxe dosud vychází z nezbytného konsenzu obou rodičů k zajištění jejího fungování.

¹⁰³ § 31 ZoR: (1) Rodičovská zodpovědnost je souhrn práv a povinností: a) při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, b) při zastupování nezletilého dítěte, c) při správě jeho jmění.

¹⁰⁴ Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 95

¹⁰⁵ Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími. 9. vydání. Praha, Leges 2011, str. 71

3.5 Střídavá výchova

Podstata střídavé výchovy spočívá v tom, že dítě v určených časových intervalech žije střídavě s každým z rodičů. Převažujícím modelem je situace, kdy dítě střídá výchovná prostředí, tj. dvě domácnosti svých rodičů. Méně časté, i když z hlediska dítěte nezpochybnitelně vhodnější, je střídání rodičů u dítěte, tj. v jedné domácnosti.

Z hlediska právního je střídavá výchova poměrně jednoduchým institutem. V rozhodnutí či schválené dohodě rodičů o úpravě poměrů nezletilého dítěte pro dobu po rozvodu je stanoveno, že dítě bude vždy v určeném časovém intervalu ve výchově matky a v jiném přesně určeném období ve výchově otce. Výživné může být dohodnuto či soudem určeno tak, že každý z rodičů platí výživné v určité výši za období, kdy je dítě ve výchově druhého rodiče nebo tak, že k placení výživného je zavázán pouze jeden z rodičů, anebo naopak ani jeden z nich výživné neplatí a každý z rodičů zajišťuje potřeby dítěte po dobu, kdy má dítě ve své péči (což se týká zejména případů, kdy je životní úroveň rodičů srovnatelná).

Podstatně složitější je ovšem reálné fungování střídavé výchovy, a to zejména z hlediska psychologického a organizačního. Střídavá výchova je jakýmsi kvazidemokratickým rozdělením péče o dítě mezi oba rodiče. Z hlediska rodičů se jedná o spravedlivé uspořádání a o rovnoměrné sdílení času tráveného s dítětem, dítěti však takové uspořádání vyhovovat nemusí. Je proto nezbytné, aby demokratické „rozdělení dítěte“ nemělo přednost před zájmem samotného dítěte, protože dítě není majetkem rodičů, o které by se mohli jednoduše rozdělit napůl, jak si někteří rozvádějící se rodiče představují. Zavedením střídavé výchovy došlo k prolomení požadavku stálosti výchovného prostředí ve prospěch práva dítěte na péči obou rodičů. S ohledem na psychický vývoj dítěte se však jedná o zásah natolik významný, že je třeba jej posuzovat zcela individuálně ve vztahu ke konkrétnímu dítěti, protože střídavá výchova klade na dítě zvýšené nároky tím, že je nuceno budovat si svou identitu v nestálém, měnícím se prostředí, a není proto vhodná pro všechny děti. Zásadním kritériem je věk dítěte, ale také jeho povaha, přizpůsobivost a psychická odolnost. Děti, které jsou úzkostnější či labilnější, potřebují větší míru jistoty a s tím spojené stabilní prostředí. Obecně platí, že vhodnost střídavé výchovy pro děti s jejich věkem roste. Psychologové nedoporučují střídavou výchovu u dětí předškolního věku. Doc. Šulová ji navíc striktně odmítá u dětí mladších tří let¹⁰⁶ a obdobně prof. Matějček poukazuje na to, že dítě si vytváří během druhého a třetího roku života jistotu domova a tuto jistotu si po třetím roce nese s sebou a v sobě, když překračuje hranice své rodiny.¹⁰⁷ Střídání dvou prostředí u takto

¹⁰⁶ Šulová, L.: Rozvod rodičů a jeho vliv na dítě, in: Šulová, L.: Problémové dítě a hra, Praha, RAABE 2005

¹⁰⁷ Matějček, Z., Dytrych, Z.: Krizové situace v rodině očima dítěte, Praha, Grada 2002

malých dětí proto může vést k narušení jejich psychického vývoje způsobenému frustrací ze střídání pečující osoby. Z tohoto důvodu by dohoda rodičů o střídavé výchově v případě tak malých dětí zpravidla neměla být soudem schválena a tím spíše by neměla být střídavá výchova v takovém případě soudem nařízena. Doc. Šulová k tomu uvádí: „Často se setkávám s argumenty, že právě mnou zdůrazňovaný význam otcovské role pro dítě předškolního věku posiluje pozice otců v soudních rozvodových případech, jejichž cílem je střídavá výchova. To je však hrubým nepochopením sdělovaného. To, že mají oba rodiče svůj nesporný specifický význam je pravdou, ale je také pravdou, že dítě pro svůj normální psychický vývoj potřebuje, aby bylo v kontaktu s nimi společně, aby společně sdíleli prostředí domova a společně prožívali volný čas i pracovní aktivity. Dospělí by se měli nad svými rozhodnutími, které se týkají rodinných vztahů, zamýšlet s větší odpovědností. Je velmi smutné, když láskyplný vztah dvou dospělých lidí, ze kterého se narodí dítě, není ani natolik pevný, aby vydržel alespoň do doby, než jsou dítěti předány základní výchovné principy, a aby bylo připraveno pro nástup do společnosti – do školy. Dítě předškolního věku intenzivně potřebuje současnou přítomnost obou rodičů, zároveň je zde však silná potřeba stability, jistoty, zázemí, trvalosti a bezpečí.¹⁰⁸

V případě, kdy se jedná o dítě již schopné formulovat svůj názor, je třeba, aby soud zjistil jeho názor na střídavou výchovu a náležitě jej posoudil. „Jestliže dítě staršího věku se střídavou výchovou výslovně nesouhlasí (např. se mu nechce každý měsíc stěhovat, má k jednomu z rodičů horší vztah apod.), pak by soud toto stanovisko dítěte měl akceptovat.“¹⁰⁹

Intervaly střídání rodičů ve výchově nejsou zákonem upraveny. V praxi se uplatňuje střídání po týdnu či po čtrnácti dnech u dětí mladších až po měsíci u dětí starších. Dochází-li ke střídání v takto delších časových intervalech, není výjimkou též úprava styku dítěte s tím rodičem, který právě nemá dítě u sebe. Zejména u mladších dětí, které dosud nejsou schopny samy sdělit rodiči důležité informace, je nezbytné, aby si rodiče při předání dítěte promluvili o všem podstatném, co se života jejich dítěte týče. Tato setkání rodičů jsou důležitá též pro zachování tzv. jednotné rodičovské výchovné koalice. Dítě by mělo vidět rodiče, jak se domlouvají na jeho výchově, a vědět, že jsou schopni se dohodnout, i kdyby to zpočátku mělo být za pomoci mediátora. Jen tak může být zachován jednotný výchovný model dítěte bez zásadních odlišností, což je velmi důležité pro jeho zdravý vývoj ve vyrovnanou osobnost.

¹⁰⁸ Šulová, L.: Psychologické aspekty střídavé péče o dítě předškolního věku, přednáška pro opatrovnické soudce, 2010, nepublikováno

¹⁰⁹ Hrušáková, M., Novák, T.: Reálně o společné či střídavé porozvodové výchově. Bulletin advokacie č. 3/1999. K tomu též Rozhodnutí ÚS ze dne 2. listopadu 2010, sp. zn. I. ÚS 2661/10

„Dítě přijme dva různé světy, dvě různá prostředí a zvykne si v nich žít celkem bez větších problémů, ale jen pokud se mu nepřátelsky nemíchají.“¹¹⁰

Střídavá výchova klade vysoké nároky také na oba rodiče, a to jak na jejich psychiku, tak na organizační zajištění jejího řádného fungování. Vyžaduje od nich vysokou míru vyspělosti, tolerance a schopnosti kooperace. Bývalí partneři spolu musí jako rodiče nadále komunikovat a vyrovnat se s tím, že dítě s nimi nežije nepřetržitě. Musí přizpůsobit svůj pracovní režim péči o dítě,¹¹¹ poskytnout mu materiální zázemí, zajistit co nejplynulejší přechod dítěte mezi jednotlivými cykly, předat si jeho věci a zejména informace o něm, o jeho zdravotním stavu, prohlídkách u lékaře apod. Nezbytná je také dohoda na tom, kde bude mít dítě hlášen trvalý pobyt,¹¹² který z rodičů bude pobírat přídavek na dítě (má-li na něj rodina nárok)¹¹³ a který z nich uplatní daňové zvýhodnění na vyživované dítě.¹¹⁴ Z hlediska psychologického je nezbytné, aby dítě navštěvovalo jednu školu i zájmové kroužky, a tak byla zachována alespoň stabilita mimorodinného prostředí. Přesto školský zákon s účinností od 1. ledna 2012 upravil průběh základního vzdělávání dítěte svěřeného do střídavé výchovy rodičů plněním povinnou školní docházku střídavě ve dvou základních školách.¹¹⁵ Vzhledem k tomu, že soudní praxe v souladu s poznatky psychologie nepovažuje střídavou výchovu, při níž by docházelo ke střídání školy, za uspořádání, které by bylo v zájmu dítěte, lze předpokládat, že nové ustanovení školského zákona se v praxi nebude uplatňovat.

3.5.1 Dohoda rodičů a rozhodnutí soudu o střídavé výchově

ZoR nepodmiňuje střídavou výchovu dohodou rodičů, resp. jejich souhlasem s ní. Přesto byla soudní praxe v počátečním období po přijetí velké novely taková, že soud při neochotě jednoho z rodičů přistoupit na střídavou výchovu tuto možnost apriori zamítl, aniž

¹¹⁰ Matějček, Z., Dytrych, Z.: Krizové situace v rodině očima dítěte, Praha, Grada 2002

¹¹¹ Sociologické výzkumy ukazují, že převážná většina rodičů, zejména otců, majících dítě ve střídavé výchově, má flexibilní pracovní dobu umožňující rozvrhnout si práci tak, aby v době, kdy je dítě s nimi, měli více volného času. Zdroj: Sociologický ústav AV ČR, <http://www.soc.cas.cz/>

¹¹² § 10 zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných čísel, ve znění pozdějších předpisů

¹¹³ § 17 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

¹¹⁴ § 35c zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmu, ve znění pozdějších předpisů

¹¹⁵ § 49 odst. 4 zákona č. 561/2004 Sb., školský zákon, ve znění zákona č. 472/2011 Sb.: „Pokud žák, který byl rozhodnutím soudu svěřen do střídavé výchovy rodičů, plní povinnou školní docházku střídavě ve dvou základních školách, vydává mu vysvědčení základní škola, v které zahájil vzdělávání dříve, pokud k tomu nebyla dohodou rodičů nebo rozhodnutím soudu určena druhá škola. Při hodnocení výsledků vzdělávání žáka za pololetí školního roku zohlední škola, která bude vydávat vysvědčení, hodnocení výsledků vzdělávání žáka druhou školou. Ředitel škol, v nichž se žák podle věty první vzdělává, mezi sebou dohodnou pravidla spolupráce škol při vzdělávání žáka. Rozhoduje-li ředitel ve věcech uvedených v § 165 odst. 2, vyžádá si před rozhodnutím vyjádření ředitele druhé školy. Rozhodování ve věcech podle § 41, přísluší pouze řediteli základní školy, která vydává žákovi vysvědčení.“

by se zabýval důvody odmítavého postoje rodiče. Tento postup vychází z psychologických rozborů střídavé péče, které ukazují, že její fungování je závislé na kooperaci obou rodičů a jejich jednotném výchovném postupu. Pokud rodiče nejsou schopni se oprostit od vzájemné zášti, zdržet se negativních projevů na úkor druhého z nich v přítomnosti dítěte a v záležitostech dítěte spolu normálně komunikovat, dítě střídavou péčí trpí a jeho správný psychický vývoj je ohrožen. Na druhou stranu se však ukázalo, že postačuje-li pouhý racionálně nezdůvodněný nesouhlas jednoho z rodičů k zablokování možnosti svěřeni dítěte do střídavé výchovy, která se v ostatních aspektech jeví jako nejvhodnější uspořádání pro dítě, je právní úprava střídavé výchovy velmi snadno zneužitelná. K této otázce se proto již několikrát vyjádřil i Ústavní soud České republiky, v jehož rozhodnutích je patrný jak důraz na význam ochoty rodičů se dohodnout, tak zároveň na nezbytnost zjišťování příčin odmítavého postoje rodiče, pakliže druhý rodič, event. i samo dítě se střídavou výchovou souhlasí. „Svěření dítěte do střídavé výchovy rodičů nesmí být ústupkem jejich vzájemné rivalitě, ale vyjádřením kvalitního a pozitivního vztahu rodičů k dítěti; to předpokládá toleranci, vyspělost a dobrou vůli všech zúčastněných. Rozhodnutí o střídavé výchově nezletilého dítěte by mělo vycházet z jejich společné vůle a dohody, schopnosti spolu komunikovat a spolupracovat a nezapojovat dítě do svých vzájemných problémů. Podle názoru Ústavního soudu není v tomto případě podstatná otázka, proč rodiče nejsou ochotni spolu spolupracovat a komunikovat, nýbrž to, že jim v daném případě chybí ochota a vyspělost v zájmu nezletilé dcery spolu kooperovat.“¹¹⁶ ÚS tak jasně vyslovil přesvědčení, že střídavá výchova není kompromisem mezi rodiči, kteří se nedokážou dohodnout na tom, u kterého z nich bude dítě žít po rozvodu. Pokud bychom střídavou výchovu jako nástroj řešení rodičovského konfliktu připustili, ztratilo by na významu kritérium nejdůležitější, a to zájem dítěte. Na druhou stranu, nastane-li situace, kdy jeden z rodičů střídavou výchovu navrhuje a druhý ji odmítá, pak musí být (při zjištění a náležitém zhodnocení názoru samotného dítěte) soudem zkoumány příčiny odmítavého postoje toho kterého z rodičů. „Svěření dítěte do výlučné výchovy jednomu z rodičů nesmí být výrazem ústupku vzájemné rivalitě rodičů, která jen sleduje "boj o dítě", případně nízké pohnutky jednoho rodiče k trýznění druhého rodiče skrze své vlastní dítě. Soudy mohou a mají využívat prostředků poskytnutých jim zákonem o rodině [např. ustanovení § 43 odst. 1 písm. a) a § 44], kterými mohou postihovat toho z rodičů, který ať už záměrně, anebo z nedbalosti maří veřejný zájem na řádné výchově a rozvoji osobnosti dítěte. Jsou-li jinak dány podmínky pro to, aby v době

¹¹⁶ Rozhodnutí ÚS ze dne 27. ledna 2005, sp. zn. I. ÚS 48/04

po rozvodu bylo dítě svěřeno do výchovy obou rodičů (společné či střídavé), a jedinou překážkou je nesouhlas jednoho z rodičů, musí se obecné soudy dostatečným způsobem zaměřit na důvody tohoto nesouhlasu a zjistit, zda by tvrzené skutečnosti intenzivním způsobem negativně zasahovaly do zájmu dítěte. Opačný postup je totiž v rozporu se základním právem druhého rodiče na spravedlivý proces dle čl. 36 Listiny a současně zásahem nejen do jeho základního práva vychovávat a pečovat o své dítě dle čl. 32 odst. 4 Listiny, ale i do základního práva dítěte na rodičovskou výchovu a péči dle téhož článku.¹¹⁷

V jiné z ústavních stížností se ÚS zabýval případem, kdy obecné soudy nepřipustily střídavou výchovu a ponechaly dítě ve výchově matky za situace, kdy otec střídavou výchovu navrhol a usiloval o zlepšení komunikace s matkou za pomoci mediátora, ta však jakékoliv návrhy a snahu z jeho strany odmítala. Obecné soudy pro absenci schopnosti běžné komunikace mezi rodiči návrh na střídavou výchovu zamítly. Dle ÚS „tím soudy (nepřímo) deklarovaly názor, že při posuzování svěřeni dítěte do výchovy není relevantní hledisko (ne)schopnosti toho kterého rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem. ... Toto hledisko naopak relevantní je. Dokonce je to výslovně stanoveno ustanovením § 26 odst. 4 ZoR, které ukládá soudu při rozhodování o svěřeni dítěte do výchovy přihlídnout mj. ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem. Obecně lze totiž konstatovat, že zájmem dítěte je, aby bylo v péči obou rodičů, a není-li to možné, pak - v zásadě - právě toho z rodičů, který mimo jiné uznává roli a důležitost druhého rodiče v životě dítěte a je přesvědčen, že i ten druhý je dobrým rodičem. Soudy postavily své rozhodnutí na premise, že absence kvalifikované komunikace mezi rodiči - tedy neexistence schopnosti toho kterého rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem - je nutně překážkou střídavé výchovy. Takto pojatý názor však Ústavní soud shledává protiústavním, a to z více důvodů. ... Při platnosti uvedené premisy by k eliminaci střídavé výchovy stačilo pouze jednostranné, iracionální, svévolné, účelové odmítání kvalifikované komunikace rodiče, který má dítě ve své výlučné péči, s druhým rodičem. V takovém případě by šlo ve své podstatě o zneužití postavení rodiče výlučně vychovávajícího dítě, o zneužití jeho základního práva vychovávat své dítě dle čl. 32 odst. 4 Listiny. Právní předpisy je nutno vykládat tak, aby se zabránilo jejich zneužívání. Tedy, v tomto případě zvolit výklad příznávající relevanci hledisku, zda a proč není rodič ochoten spolupracovat, komunikovat a na výchově participovat v zájmu dítěte s rodičem druhým. ... Opačný přístup má i širší důsledky. Pokud

¹¹⁷ Rozhodnutí ÚS ze dne 23. února 2010, sp. zn. III. ÚS 1206/09

by se připustil takový výklad práva, který by ponechával prakticky volné pole jeho zneužívání, hrozil by u druhé strany sporu vznik pocitu nespravedlnosti a bezmoci, a v důsledku toho nedůvěry ve spravedlnost a v právní stát. Jakkoli střídavá výchova předpokládá ze strany rodičů především toleranci, společnou vůli a schopnost spolu komunikovat a spolupracovat (a zejména nezapojovat dítě do svých vzájemných problémů), nesmí soud na způsob této výchovy rezignovat už tehdy, kdy jeden z rodičů s tímto způsobem výchovy pro forma nesouhlasí. ...Nesouhlas matky se střídavou péčí může být relevantní pouze tehdy, je-li vybudován na důvodech, jež jsou způsobilé intenzivním způsobem negativně zasahovat do zájmu dítěte. ...Jde zajisté pouze a jen o jedno z více hledisek, které musí soud vzít v úvahu. Po posouzení celkové situace je třeba zvažovat, které řešení je v zájmu dítěte. Přitom použití všech relevantních hledisek nemusí vést ke stejnému řešení a může vyvolat i kolizi. Pak je nutno aplikovat princip přiměřenosti, tedy zvažovat kolidující hlediska, jejich význam v konkrétní věci, a uvážit, kterému z nich dát přednost.“¹¹⁸

Ústavní soud v citovaném případě v podstatě nemohl rozhodnout jinak, opačný názor by popíral principy právního státu. V praxi však lze takový rodinný konflikt řešit cestou práva jen stěží. Zkušenosti ukazují, že když soud rozhodne o střídavé výchově proti vůli jednoho z rodičů, vzájemná komunikace mezi nimi se zpravidla nezlepší, naopak, napětí mezi bývalými partnery se mnohdy ještě více vyhrotí. A touto situací ve výsledku trpí především dítě střídající domácnosti obou rodičů, přestože nemusí jít o konflikt takové intenzity, který by vedl ke změně rozhodnutí o výchově. To, jak bude dítě prospívat, záleží totiž především na rodičích. Právo mu šťastné dětství zajistit nedokáže a soud, ani při sebevětší snaze, nemůže nastolit láskyplné prostředí v rodině.

3.5.2 Návrh novely zákona o rodině z r. 2011

V červnu 2011 Poslanecká sněmovna schválila poslanecký návrh novely ZoR,¹¹⁹ který však o měsíc později zamítl Senát a Sněmovna jej nedokázala přehlasovat. Novela obsahovala kromě nové úpravy popření první domněnky otcovství,¹²⁰ také změnu v rozhodování soudu o společné a střídavé výchově směrem k upřednostnění těchto institutů. Navrhované znění § 26 ZoR bylo následující: „(2) *Jsou-li oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají-li*

¹¹⁸ Rozhodnutí ÚS ze dne 2. listopadu 2010, sp. zn. I. ÚS 2661/10

¹¹⁹ Sněmovní tisk č. 205 z roku 2010 - návrh poslance Pavla Staňka na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

¹²⁰ Srov. náleží ÚS 244/2010 Sb. ze dne 8. července 2010, kterým ÚS zrušil dnem 31. prosince 2011 ustanovení § 57 odst. 1 ZoR

o výchovu zájem, soud svěří dítě do střídavé výchovy obou rodičů, je-li to v zájmu dítěte. (3) Dohodnou-li se rodiče na společné výchově, soud dohodu schválí, je-li to v zájmu dítěte.“

Dle důvodové zprávy bylo hlavním cílem navrhované změny zavedení střídavé, resp. společné výchovy jako primárního porozvodového uspořádání, ledaže by jeden z rodičů nebyl z nějakého objektivního důvodu způsobilý dítě vychovávat. Pakliže soud provedeným dokazováním ve smyslu § 26 ZoR a § 100 odst. 4 OSŘ zjistí, že jsou splněny zákonné podmínky a společná či střídavá výchova dítěte je v jeho zájmu, vždy by měl dítě do takové výchovy rodičům svěřit. Tento návrh se však setkal s vlnou kritiky ze strany odborné veřejnosti. Tvrzení předkladatele návrhu o tom, že střídavou, resp. společnou výchovu soudy v praxi nařizují jen v malém procentu případů a dostatečně tak nereflektují skutečnost, že jde o uspořádání pro dítě příznivé, jsou považována za zavádějící a nepodložená. S kritikou návrhu vystoupilo také Sdružení rodinněprávních a opatrovnických soudců v ČR poukazující na skutečnost, že v převážné většině případů je i u návrhů na úpravu poměrů nezletilých dětí podávaných otci navrhováno svěření dětí do výchovy matky. Z poznatků opatrovnických soudců vyplývá, že počet střídavých výchov stoupá, zároveň se tím ale zvyšuje počet velmi náročných soudních sporů.¹²¹

Dle mého názoru je třeba vidět příčiny relativně nízkého počtu dětí svěřených do společné či střídavé výchovy rodičů nikoliv v nedostatečích právní úpravy či snad neochotě soudců o těchto formách péče rozhodovat, ale v absenci faktických předpokladů pro její fungování v rozvádějících se manželstvích. Nejsou-li rodiče schopni překonat rozvodovou krizi a přijmout fakt, že nadále oba zůstávají rodiči svého dítěte, a v jeho zájmu komunikovat, nemůže být střídavá či společná výchova v zájmu dítěte. Menší počet, avšak dobře fungujících uspořádání založených střídavou či společnou péčí rodičů o dítě, je nepochybně více, než zautomatizované, zákonem shora uložené uplatňování těchto forem u rodin, které pro ně nemají vhodné podmínky.

Na závěr lze citovat ze souborné psychiatrické studie zabývající se hodnocením objektivitu analýz jednotlivých typů porozvodových uspořádání. „V souvislosti s rostoucí rozvodovostí je třeba si uvědomit, že ztráty dětí jsou často vážné a mnohdy není cesta, jak je zmírnit nebo se jim vyhnout. Rozvodem dítě ztrácí možnost denního kontaktu s oběma rodiči, nejčastěji s otcem, který, stejně jako jeho matka, je pro něj důležitou a nezastupitelnou postavou. Snaha o to, aby porozvodová situace byla pro dítě stejně příznivá, jako situace před rozvodem, je pochopitelná, ale marná. To platí především pro konfliktní porozvodové

¹²¹ Vystoupení JUDr. Libuše Kantůrkové v Senátu jménem Sdružení rodinněprávních a opatrovnických soudců v ČR, in Rodinné listy, prosinec 2011, str. 25-26

konstelace. I přes rostoucí znalosti, které máme o důležitosti otcovské péče a lásky a o podobě vztahu mezi otcem a dítětem, stále platí, že je obtížné či nemožné, aby dítě profitovalo z péče obou rodičů v situaci malé spolupráce nebo konfliktu mezi nimi. A to bez ohledu na to, v jakém porozvodové uspořádání dítě žije. Pro prosperitu je rozhodující, zda jsou oba rodiče schopni dosáhnout dobré porozvodové adaptace, definovat se ne již jako rozvedení manželé, ale jako rodiče, kteří v péči o dítě a na jeho výchově spolupracují. Ideologizující, jednostranná a zaujatá doporučení toho či onoho porozvodového uspořádání jsou zavádějící.¹²²

3.6 Právní úprava v novém občanském zákoníku

Též NOZ vychází z koncepce rodičovské odpovědnosti náležející zásadně oběma rodičům bez ohledu na to, zda spolu rodiče žijí či nikoliv a který z nich o dítě osobně pečuje. O pozastavení jejího výkonu, o mezení či zbavení rodičovské odpovědnosti může rozhodnout jen soud z důvodů v zákoně uvedených. Nově se soud bude před takovým rozhodnutím zabývat i otázkou dalšího styku rodiče s dítětem. Před rozhodnutím soudu o omezení rodičovské odpovědnosti soud vždy posoudí, zda je vzhledem k zájmu dítěte nezbytné omezit právo rodiče osobně se stýkat s dítětem. Dojde-li ke zbavení rodičovské odpovědnosti, zůstává rodiči právo osobně se stýkat s dítětem jen v případě, že soud rozhodne o zachování tohoto práva rodiči s přihlédnutím k zájmu dítěte.¹²³

V případě rozvodu manželství rodičů dítěte soud nejprve určí, jak bude každý z rodičů napříště o dítě pečovat, a to s uvážením zájmu dítěte; s tímto zřetelem se od souhlasného stanoviska rodičů soud odchýlí jen tehdy, vyžaduje-li to zájem dítěte.¹²⁴ I nová právní úprava umožňuje nahradit soudní rozhodnutí o úpravě poměrů soudem schválenou dohodou rodičů. Soud dohodu neschválí, je-li zřejmé, že dohodnutý způsob výkonu rodičovské odpovědnosti není v souladu se zájmem dítěte.¹²⁵ Soud může svěřit dítě do péče jednoho z rodičů, do střídavé péče nebo do společné péče; příp. do péče jiné osoby než rodiče, je-li to potřebné v zájmu dítěte. V tomto směru se právní úprava nemění. Nově však zákon podmiňuje společnou (nikoliv střídavou) péči souhlasem obou rodičů.¹²⁶ Obdobně jako v ZoR jsou nastavena i kritéria, k nimž soud přihlíží při rozhodování o výchově dítěte. Určujícím hlediskem ve všech věcech týkajících se nezletilého dítěte zůstává zájem dítěte. Soud bere ohled na osobnost dítěte, na jeho vlohy a schopnosti ve vztahu k vývojovým možnostem

¹²² Pavlát, J.: Problémy studií argumentujících pro střídavou péči. Česká a slovenská psychiatrie 2010, 106(3), str. 162-166

¹²³ § 872 NOZ

¹²⁴ § 906 odst. 1 NOZ

¹²⁵ § 906 odst. 2 NOZ

¹²⁶ § 907 NOZ

a životním poměrům rodičů, na citovou orientaci a zázemí dítěte, na výchovné schopnosti každého z rodičů, na stávající a očekávanou stálost výchovného prostředí, v němž má dítě napříště žít, na citové vazby dítěte k jeho sourozencům, prarodičům, popřípadě dalším příbuzným i nepříbuzným osobám. Soud vezme vždy v úvahu, který z rodičů dosud o dítě řádně pečoval a řádně dbal o jeho citovou, rozumovou a mravní výchovu, jakož i to, u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje. Soud dbá rovněž na právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi, na právo druhého rodiče, jemuž dítě nebude svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti a bere zřetel rovněž ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem.¹²⁷

¹²⁷ § 907 odst. 2 a 3 NOZ

4 STYK S DÍTĚTEM

4.1 Právní úprava styku s dítětem

Právní úprava styku s dítětem je na ústavní úrovni zakotvena zejména v čl. 32 Listiny, a to v odstavci prvním obecně garantujícím ochranu rodičovství a rodiny, stejně jako zvláštní ochranu dětí a mladistvých, a v odstavci čtvrtém zakládajícím právo rodičů na péči o děti a jejich výchovu.¹²⁸ V oblasti mezinárodních dokumentů je to především Úmluva o právech dítěte zaručující v čl. 7 právo dítěte na rodičovskou péči. V čl. 9 je pak uloženo smluvním stranám zajistit, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže by tak za podmínek stanovených Úmluvou rozhodl soud v zájmu dítěte. Odstavec třetí téhož článku zavazuje smluvní strany k uznání práva dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů na pravidelný osobní kontakt s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy samotného dítěte. Zároveň má být uznána zásada, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte.¹²⁹

Samotný pojem „styk s dítětem“ je definován v další z mezinárodních úmluv uzavřených v rodinněprávní oblasti, a to v čl. 2 Úmluvy o styku s dětmi,¹³⁰ podle nějž se stykem s dítětem rozumí nejen pobyt dítěte u osoby, se kterou obvykle nežije, ale i jakákoliv forma komunikace mezi dítětem a touto osobou či poskytnutí informací této osobě o dítěti nebo naopak dítěti o této osobě. K usnadnění řešení rodinných sporů byla na půdě Rady Evropy přijata také Evropská úmluva o výkonu práv dětí zdůrazňující zejména procesní práva dítěte a podněcující snahu o dosažení mimosoudního řešení rodinných sporů.¹³¹

¹²⁸ Čl. 32 odst. 1 Listiny: „Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí je zaručena.“ Dle odst. 4: „Péče o děti a jejich výchova jsou právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.“

¹²⁹ Čl. 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte: „Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.“ Dle čl. 9 odst. 1: „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zajistí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte. Takové určení může být nezbytným v některém konkrétním případě, například, jde-li o zneužívání nebo zanedbávání dítěte rodiči nebo žijí-li rodiče odděleně a je třeba rozhodnout o místě pobytu dítěte. Dle čl. 9 odst. 3: „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte.“ Čl. 18 odst. 1: „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, vynaloží veškeré úsilí k tomu, aby byla uznána zásada, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Rodiče, nebo v odpovídajících případech zákonní zástupci, mají prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Základním smyslem jejich péče musí přitom být zájem dítěte.“

¹³⁰ Úmluva o styku s dětmi (sdělení MZV č. 91/2005 Sb. m. s.)

¹³¹ Evropská úmluva o výkonu práv dětí (sdělení MZV č. 90/2002 Sb. m. s.)

Zákonná úprava styku s dítětem je obsažena zejména v § 27 ZoR. Také v § 26 odst. 4 ZoR je výslovně zakotveno právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi, i právo druhého rodiče, jemuž nebude dítě svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti. Právo na styk tak lze vnímat jako celé spektrum dílčích práv dítěte i rodiče. „Právo rodiče se s dítětem osobně a pravidelně stýkat je jeho základním právem ve vazbě na rodičovskou zodpovědnost a rodičovství vůbec.“¹³²

Při výkonu rozhodnutí, resp. soudem schválené dohody o úpravě styku, se postupuje, stejně jako ve věcech výchovy nezletilých dětí, dle § 272 – 273 OSŘ.

4.2 Styk rodiče s dítětem

Jak již bylo řečeno v části pojednávající o svěřeni dítěte do výchovy, rozhodnutí nebo soudem schválená dohoda v této věci zachovává rodičovská práva a povinnosti i tomu z rodičů, jemuž nebylo nezletilé dítě svěřeno. I když je tento rodič částečně vyloučen z bezprostředního výkonu rodičovských práv a povinností, zejména ze soustavného výchovného působení na dítě, není zbaven své rodičovské zodpovědnosti. Je na něm, aby využíval alespoň omezených možností k tomu, aby vykonával vhodný vliv na výchovu svého dítěte, udržoval a rozvíjel jejich vzájemné vztahy a posiloval emoční pouto mezi nimi. K tomu slouží zejména pravidelný osobní styk rodiče s dítětem.¹³³ Pod pojem styk však v souladu s výše uvedenou definicí Úmluvy o styku s dětmi i rozhodovací praxi soudů v ČR lze zahrnout nejen osobní setkání rodiče s dítětem, ale i jejich telefonickou či písemnou komunikaci nebo i pouhé poskytování informací o dítěti, na něž má rodič oddělený od dítěte právo dle § 26 odst. 4 ZoR.

4.2.1 Dohoda rodičů o úpravě styku

Úprava styku rodiče s dítětem zpravidla nevyžaduje soudní ingerenci. Je přitom nerozhodné, zda jde o rodiče - manžele, kteří spolu nežijí, o rodiče rozvedené nebo nesezdané, protože úprava obsažená v § 27 ZoR se obdobně použije i na situaci upravenou v § 50 ZoR, tedy nežijí-li rodiče spolu a nedohodnou-li se na styku s dítětem. Dohoda rodičů o styku s jejich nezletilým dítětem nevyžaduje, na rozdíl od dohody o výchově a výživě,

¹³² Haderka, J.: Rodičovská zodpovědnost a související otázky od účinnosti zákona č. 91/1998 Sb. Právní praxe č. 8/1998, str. 491

¹³³ K tomu více v rozhodnutí NS ČSSR ze dne 30. května 1967, sp. zn. R 96/1967 či ve stanovisku NS ČSR ze dne 10. května 1981, sp. zn. Cpj 228/81

schválení soudem.¹³⁴ Tato neformální dohoda rodičů o tom, jak se bude ten z nich, který s dítětem nežije, s dítětem stýkat, však není soudně vykonatelná, tj. není exekučním titulem. Proto rodiče v napjaté rozvodové atmosféře často chtějí mít i tyto vztahy postaveny na jisto a předkládají soudu ke schválení i dohodnutou úpravu styku. Opatrovnické soudy v praxi tyto dohody schvalují, shledají-li je za souladné se zájmem dítěte. K tomu blíže názor NS: „Dohodnou-li se rodiče v průběhu řízení podle § 26 nebo § 50 ZoR na úpravě styku, nebude soud zpravidla takovou dohodu schvalovat. Tím ovšem nelze vyloučit případy, kdy soud takovou dohodu schválí a pojme ji do výroku rozhodnutí, např. dojde-li k názoru, že zájem na výchově dítěte vyžaduje, aby styk byl upraven, byť třeba tím, že bude schválena dohoda rodičů.“¹³⁵ Rovněž prof. Hrušáková zastává názor, že není důvod, aby soud odmítl schválit dohodu rodičů o styku s poukazem na to, že taková dohoda nevyžaduje schválení soudem. „Je třeba si uvědomit, že dohoda o úpravě styku s dítětem je v tomto případě (míněno v případě rozvodu dle § 24a ZoR) součástí širších dohod, a vůbec není vyloučeno, že rozsahem styku je podmíněna výše dohodnutého výživného.“¹³⁶ Ke schvalování těchto dohod dochází poměrně často také v případech, kdy se rodiče o styku původně nedohodli, bylo zahájeno řízení o úpravě styku k návrhu jednoho z nich a teprve v průběhu tohoto řízení rodiče dospěli k dohodě. V těchto případech nic nebrání tomu, aby soudní rozhodnutí bylo nahrazeno soudem schválenou dohodou rodičů (§ 26 odst. 3; § 50 odst. 2 ZoR).¹³⁷ Soudem schválená dohoda je pak vykonatelná dle § 272 - 273 OSŘ.

Pokud ovšem nedosahuje vzájemná averze rodičů takového stupně, že by nebyli schopni se ohledně styku s dítětem dohodnout, a funguje-li jejich vzájemná komunikace bez větších problémů, je pro rodinu zpravidla snazší ponechat styk soudem neupravený. Rodiče tak mohou daleko flexibilněji přizpůsobovat svůj čas věnovaný péči o potomka jeden druhému i samotnému dítěti a jeho aktivitám.

4.2.2 Soudní rozhodnutí o úpravě styku

Podle § 27 odst. 2 ZoR soud styk rodičů s dítětem autoritativně upraví, jestliže to vyžaduje zájem na výchově dítěte a poměry v rodině (toto druhé kritérium bylo doplněno do ZoR velkou novelou). „Předpokladem rozhodování podle zmíněného zákonného ustanovení je

¹³⁴ § 27 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

¹³⁵ Rozhodnutí NS sp. zn. 5 Cz 132/60

¹³⁶ Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 105

¹³⁷ K tomu stanovisko NS ČSR ze dne 10. května 1981, sp. zn. Cpj 228/81 a stanovisko NS ČSR ze dne 10. října 1988, sp. zn. Cpj 33/78

zjištění, že se rodiče o styku s dítětem nedohodli buď vůbec, nebo že se dohodli tak, že jejich dohoda neodpovídá zájmu dítěte, uvažovaném v souladu s prospěchem společnosti, a nejsou zákonné podmínky pro rozhodnutí podle § 27 odst. 3 nebo § 44 odst. 1 až 2 ZoR. V souladu se zákonem přitom nejsou taková rozhodnutí, kdy byl zamítnut návrh na soudní úpravu styku s dítětem z toho důvodu, že není potřebný, že by byl nevhodný apod. Taková rozhodnutí jsou jen zdánlivě ve prospěch dítěte, protože umožňují neomezený faktický styk rodiče, který nemá dítě ve své výchově, s tímto dítětem, nebrání nevhodným zásahům tohoto rodiče do výchovy dítěte a vytváří podmínky pro nedorozumění a neshody mezi rodiči v souvislosti se stykem.¹³⁸

Též ÚS v několika svých rozhodnutích zdůraznil, že v případech styku oprávněného rodiče s dítětem je nutné, aby se obecné soudy vyvarovaly průtahů v řízení, protože tyto mohou mít pro citový vztah mezi dítětem a oprávněným rodičem velmi negativní důsledky. Citovat lze například z rozhodnutí pod sp. zn. I. ÚS 112/97, v němž ÚS dospěl k závěru, že „Umožnění styku otce s nezletilým dítětem v přiměřené míře je zásadně odvislé od hodnocení konkrétní situace soudem na základě posouzení důkazů a zjištěných skutečností. Pokud by však tento styk nebyl umožněn v důsledku nečinnosti obecného soudu, šlo by podle povahy věci o průtahy v řízení a ve svém dopadu o porušení Úmluvy o právech dítěte, zejména jejího čl. 9 odst. 3, kterou je Česká republika vázána.“¹³⁹ ÚS v řízení o této ústavní stížnosti konstatoval, že nečinnost obecných soudů v řízení vedla k podstatné změně vztahu nezletilého dítěte ke stěžovateli. Ze zobecnění tohoto výroku vyplývá, že samotné neodůvodněné průtahy v řízení, bez ohledu na konečné rozhodnutí soudu, mohou zasáhnout do práva rodiče i dítěte zásadním způsobem, protože jsou schopny způsobit v krajním případě i těžko napravitelné odcizení rodiče a jeho dítěte. V tomto ohledu tedy neodůvodněné soudní průtahy způsobují porušení práva rodiče na styk s dítětem i práva dítěte na péči a obou rodičů, jež jsou zaručena Listinou, Úmluvou i ZoR.

Konkrétní podoba styku, tj. jeho rozsah i forma, odvisí od mnoha objektivních i subjektivních skutečností spočívajících jak na straně dítěte, tak na straně rodiče. Judikatura přitom zdůrazňuje nezbytnost náležitého zjištění skutečného stavu věci na základě provedení dokazování (§ 120 odst. 2 OSŘ) pro to, aby úprava styku byla s ohledem na ryze osobní charakter těchto vztahů v konkrétním případě vhodná a aby umožňovala rozvíjet vztah mezi dítětem a odloučeným rodičem, aby však zároveň pokud možno nevedla ke konfliktním situacím mezi rodiči navzájem. „Soud je povinen pečlivě zkoumat, jaká úprava styku

¹³⁸ Stanovisko NS ČSR ze dne 10. října 1988, sp. zn. Cpj 33/78

¹³⁹ Rozhodnutí ÚS ČR ze dne 10. března 1998, sp. zn. I. ÚS 112/97

odpovídá v konkrétní věci nejlépe zájmu dítěte a poměrům obou rodičů. Je povinen přihlížet k věku a zdravotnímu stavu dítěte, k jeho citovému vztahu k rodiči, který je nemá ve své výchově, k prostředí, v němž tento rodič žije, k dennímu režimu dítěte a k jeho školním povinnostem. Ve vztahu k rodiči je soud povinen zkoumat zejména jejich osobní poměry a jejich rodinné vztahy, jejich časové a finanční možnosti se zřetelem k bydlišti, dopravními spojení a zaměstnání. Hodnocení uvedených skutečností umožní soudu stanovit diferencovaným způsobem nejvhodnější úpravu styku rodiče s dítětem.¹⁴⁰ Vzhledem k tomu, že se jedná o stanovisko NS z roku 1978, je patrné, že k poměrům v dané rodině přihlížel soud ještě předtím, než bylo toto kritérium výslovně zakotveno v ZoR velkou novelou. Je tedy třeba, aby soud komplexně posoudil situaci v rodině a vydal rozhodnutí, které nejlépe naplňuje zájem daného dítěte. Úprava styku znamená především stanovení intervalů, v nichž se budou dítě a rodič stýkat, vymezení způsobu styku, event. i místa, kde bude styk probíhat. Za „standardní úpravu“ styku je považován pobyt dítěte u oprávněného (tzn. odloučeného, nerezidenčního) rodiče každý druhý víkend, příp. také kratší setkání v určený den v týdnu a delší pobyt o prázdninách a svátcích. Stále častější je ovšem snaha oprávněných rodičů o „široký styk“ s dítětem, který by jim umožnil více se podílet na běžném životě dítěte, na jeho přípravě do školy nebo volnočasových aktivitách (zpravidla v podobě čtvrtek – neděle jedenkrát za dva týdny a jeden všední den v týdnu). Poměrně běžné je, zejména u malých dětí, také stanovení adaptačního období, během něž je styk dítěte s rodičem postupně rozšiřován a dítě si tak pozvolna navykne na nové prostředí a na pobyt u druhého rodiče. V případě vysoce konfliktních a napjatých vztahů v rodině, lze výjimečně styk rodiče s dítětem upravit po určitou dobu za přítomnosti pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí¹⁴¹ nebo v prostorách různých krizových center určených právě pro taková setkávání a poskytujících „neutrální“ půdu pro co nejklidnější průběh styku rodiče s dítětem. Často se lze setkat s požadavkem povinného rodiče (tzn. rezidenčního rodiče majícího dítě ve své výchově), aby setkání dítěte s oprávněným rodičem probíhala pouze v jeho přítomnosti či na přesně určeném místě, typicky v bytě povinného. Takové řešení však zpravidla není vhodné a k uklidnění situace a navázání citové vazby mezi dítětem a oprávněným rodičem nijak nepřispívá. Pro příklad lze uvést námitky matek malých dětí, že otec není schopen se o dítě postarat a že dítě s ním není v bezpečí. Nejsou-li tato tvrzení podložena pádnými argumenty, soudy je zpravidla odmítají akceptovat a zdůrazňují, že i druhý rodič, přestože mu dítě nebylo svěřeno do výchovy, má nadále plnou a rovnocennou rodičovskou zodpovědnost tak, jako rodič mající

¹⁴⁰ Rozhodnutí ÚS ČR ze dne 10. března 1998, sp. zn. I. ÚS 112/97

¹⁴¹ K tomu např. rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 31. března 2004, sp. zn. 10 Co 158/2004

dítě ve své výchově. Je v zájmu dítěte, aby se rozvíjelo citové pouto mezi ním a druhým rodičem, čemuž je ovšem přítomnost druhého rodiče zpravidla na překážku, protože dítě se v přítomnosti druhého rodiče často chová nepřírozně, celá situace je mu nepříjemná a nedovoluje mu navázat vřelý kontakt s druhým rodičem. Co se týče školní docházky dítěte, uvedl ÚS, že „školní docházka (tedy nový režim dítěte) rozhodně nemůže být sama o sobě důvodem pro výrazné omezení styku otce s nezletilým dítětem, které je v péči matky. Z ústavněprávního pohledu není možné nadřazovat modely fungování vztahů mezi oddělenými rodiči a nezletilými dětmi, které mají orgány veřejné moci zažité, nad zájem dítěte, který je definován v čl. 3 Úmluvy. Tyto modely, jakkoliv jsou v mnoha případech přínosné

a použitelné, nemohou postihovat situaci každého jednotlivého nezletilého dítěte. Je proto věcí obecných soudů, aby při zohledňování všech konkrétních okolností daného případu a z nich vyplývajících zájmu dítěte, který musí být vždy předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy nebo správními orgány, rozhodly o konkrétní podobě nejvhodnějšího uspořádání vztahu mezi rodiči a dětmi. Na tom nemůže nic měnit ani to, že se rodiče nejsou schopni na takovémto uspořádání sami dohodnout.“¹⁴² Dle přesvědčení ÚS „nástup dítěte do školy naopak vyžaduje, aby se na jeho výchově výrazněji podílel i otec, tedy prvek mužský, který je schopen napomáhat dítěti vhodnou formou i se školní prací a nezastupitelným způsobem se podílet na jeho postupně se vyvíjející životní orientaci.“¹⁴³

Před zautomatizovaným a šablonovitým rozhodováním ve věcech styku rodiče s dítětem varoval ÚS obecné soudy vícekrát, např. též v rozhodnutí sp. zn. II. ÚS 554/04, když shledal, že „v daném případě obecné soudy upravily styk stěžovatele s jeho nezletilými dětmi ...právě podle určité šablony, která nerespektovala specifika případu, přičemž ...úkolem soudů je totiž upravit styk rodičů s dětmi a nikoliv jej omezit či dokonce vyloučit.“¹⁴⁴

V případě oddělení sourozenců, kdy jeden z nich byl svěřen do výchovy matky a druhý do výchovy otce, je třeba upravit styk rodičů s dětmi tak, aby byl současně umožněn i vzájemný styk dětí v zájmu rozvíjení jejich sourozeneckých vztahů.¹⁴⁵

¹⁴² Rozhodnutí ÚS ze dne 20. ledna 2005, sp. zn. II. ÚS 363/03

¹⁴³ Rozhodnutí ÚS ze dne 27. ledna 2005, sp. zn. I. ÚS 48/04

¹⁴⁴ Rozhodnutí ÚS ze dne 11. května 2005, sp. zn. II. ÚS 554/04

¹⁴⁵ K tomu např. rozhodnutí NS SR ze dne 20. července 1973, sp. zn. 2 Cz 46/73

4.2.3 Popouzení dítěte, syndrom zavrženého rodiče

Je třeba přiznat, že úprava styku patří mezi velmi komplikovaná rozhodnutí, protože to, do jaké míry bude styk odloučeného rodiče s dítětem plnit svůj účel, tedy obohacovat život dítěte a rozvíjet citovou vazbu mezi ním a rodičem, závisí konečně zejména na účastnících těchto vztahů. Na jedné straně není možné oprávněného rodiče ke styku s dítětem nutit. Pokud rodič dítě nenavštěvuje ani s ním neudrhuje jiné kontakty, není zde zákonem založena právní povinnost, která by jej přiměla k tomu, aby se s dítětem stýkal a působil na jeho výchovu. Na druhé straně se lze setkat s případy rodin, v nichž odloučený rodič o styk s dítětem stojí, avšak rodič mající dítě ve výchově jejich styku nepřije či mu přímo brání. Takové jednání pak velmi výrazně ovlivňuje i samo dítě a může vést až k fatálnímu odmítnutí druhého rodiče, pro které literatura používá termín syndrom zavrženého rodiče (více k tomu dále v této kapitole).

Právu odloučeného rodiče na styk s dítětem (dále jen „oprávněný rodič“) je komplementární povinnost rodiče vychovávajícího dítě (dále jen „povinný rodič“) tento styk umožnit, a to v rozsahu dohodnutém mezi rodiči či upraveném soudem. „Úkolem rodiče, jemuž nebylo nezletilé dítě svěřeno do výchovy, je, aby uplatňoval při styku s nezletilým dítětem jen pozitivním způsobem svou roli ve výchově dítěte v intencích § 31 ZoR, nikoli snad, aby mařil výsledky řádné výchovy dítěte druhým rodičem; naproti tomu úkolem druhého rodiče je, aby – se zřetelem k zájmu dítěte na prospěšném styku s druhým rodičem – vytvářel příznivé podmínky ke styku tohoto rodiče s nezletilým dítětem, a to hlavně vedením dítěte ke správnému vztahu k tomuto rodiči.“¹⁴⁶ Je-li o úpravě styku soudně rozhodnuto, soud zpravidla uloží povinnému rodiči povinnost dítě na styk s oprávněným rodičem „řádně připravit.“ Tato povinnost nebývá v rozsudku blíže vymezena, lze ji však obecně vyložit tak, že povinný rodič má učinit vše potřebné k vytvoření předpokladů bezproblémové realizace styku. Tato příprava vyžaduje jednak materiální vybavení dítěte vším, co bude po dobu pobytu s oprávněným rodičem potřebovat, jako je oděv odpovídající plánovaným aktivitám dítěte (pokud oprávněný rodič předem avizoval, co zamýšlí s potomkem podniknout), léky a zdravotní pomůcky, případně učební pomůcky nebo sportovní náčiní, má-li jej povinný rodič pro dítě k dispozici. Zároveň je k hladkému průběhu styku nezbytné, aby si rodiče sdělili důležité aktuální informace o dítěti (zdravotní stav, domácí úkoly a jiné povinnosti apod.).

Přestože by zanedbání materiální přípravy dítěte na styk mohlo vést k nemožnosti uskutečnit plánovaný program či k hledání improvizovaného řešení, není tento nedostatek ani

¹⁴⁶ Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 30. května 1967, sp. zn. 5 Cz 57/67

zdaleka tak závažný, jako v případě zanedbání psychické přípravy dítěte na setkání s druhým rodičem. „Je třeba si uvědomit, že rodič, jemuž byl styk s dítětem upraven soudním rozhodnutím, má největší možnost výchovného působení na dítě a budování svých vztahů s ním právě v rámci styků realizovaných dle rozsudku soudu. Předpokladem ovšem je, aby se dítě na tyto vztahy těšilo a jejich průběh nebyl zatížen žádnými problémy. Povinný rodič je odpovědný za to, že vztah dítěte k druhému rodiči bude podporovat a přispívat k jeho pozitivnímu vývoji.“¹⁴⁷ Realita je však bohužel často odlišná. Povinný rodič mnohdy není schopen dostatečného nadhledu a nesobeckosti, aby se dokázal povznést nad vlastní antipatie až nevraživost či nenávisť vůči bývalému partnerovi a aby uznal nezastupitelnou roli druhého rodiče v životě dítěte, a tento postoj na dítě přenáší. Literatura používá pro takové chování rodiče termín „popouzení dítěte.“ Rozumí se jím přitom „jakékoliv ovlivňování dítěte, ať již přímé či nepřímé, s úmyslem snížit hodnotu druhého rodiče v očích dítěte, ve snaze docílit toho, aby se dítě na druhého rodiče zlobilo, nedůvěřovalo mu, bálo se ho nebo ho nenávidělo, aby se s ním nechtělo stýkat a aby je vytěsnilo ze svého citového života.“¹⁴⁸ Takové chování rodiče, s nímž dítě žije, vyvolává zejména u malých dětí nechuť stýkat se s druhým rodičem či dokonce rozvoj tzv. syndromu zavrženého rodiče („parental alienation syndrome“). Tento syndrom u dětí z neúplných rodin poprvé popsal americký psychiatr R. A. Gardner¹⁴⁹ v souvislosti s rostoucím počtem křivých obvinění rodičů, zejména otců, ze strany dětí ze sexuálního zneužívání. „O syndromu zavrženého rodiče hovoříme, dojde-li k vypěstování nekompromisně kladného příklonu dítěte k jednomu - tomu hodnému, milovanému rodiči a současně k nekompromisnímu zavržení druhého rodiče - toho zlého, nenáviděného. Děje se tak v rámci rodičovských sporů o svěření dítěte nebo o styk s dítětem.“¹⁵⁰

Zároveň je třeba uvést, že ohledně samotné existence tohoto syndromu panují mezi odbornou veřejností i určité pochyby, zda se nejedná více než o syndrom či diagnózu, o pouhou teoretickou konstrukci. Někteří autoři hovoří spíše než o zavržení o odcizení rodiče (což ostatně lépe odpovídá překladu anglického pojmu „alienation“).¹⁵¹

Bez ohledu na to, zda přijmeme teorii zavržení rodiče jakožto skupiny chorobných příznaků či nikoliv, je nepochybné, že u dětí z neúplných rodin, které byly svěřeny do výchovy jednoho z rodičů, lze často vysledovat společné charakteristiky v jejich chování.

¹⁴⁷ Corradiniová, S.: Pojem řádné přípravy dítěte na styk s rodičem – výklad bývá nezřídka problematický, Právo a rodina č. 8/2010

¹⁴⁸ Trnka, V.: Děti a rozvody. Studie o adaptovanosti dětí z rozvrácených rodin. Praha, Avicenum 1974

¹⁴⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_A._Gardner http://en.wikipedia.org/wiki/Parental_alienation_syndrome

¹⁵⁰ Kodjoe, U. O., Koeppel, P.: The Parental Alienation Syndrome (PAS). Heidelberg, Der Amtsvormund, Januar 1998.

¹⁵¹ Gjuríčová, Š.: Syndrom zavrženého rodiče?. Právo a rodina č. 10/2005

Stejně tak nepopiratelný je škodlivý vliv popouzení dítěte proti jednomu z rodičů na další psychosomatický vývoj tohoto dítěte. Úmyslným popouzením dítěte ze strany zpravidla matky vůči otci (jedná se o problém, který není genderově neutrální, podstatně méně často je tomu mezi rodiči naopak) dochází k uměle vytvořené nenávisti dítěte vůči otci. Za příčiny tzv. syndromu zavržení rodiče lze považovat dvě základní situace.¹⁵² **I.** Rodič byl zklamán druhým rodičem, cítí vůči němu pocit zášti, zklamání, lítosti a tyto pocity v něm vzbuzují vztek a nenávist, které zcela **vědomě** přenáší na dítě. Dítě je tak využíváno jako nástroj, jehož prostřednictvím lze bývalému partnerovi ublížit. **II.** Rodič cítí nenávist a vztek vůči druhému rodiči, tyto pocity však přenáší na dítě **nevědomě**. Výraz tváře, gesta, tón hlasu, pláč či náladu rodiče při zmínce o druhém pak dítě vnímá stejně citlivě, jako jeho otevřenou kritiku.

Dítě zpravidla miluje oba rodiče stejně. Po rozchodu, kdy je svěřeno do péče jen jednomu z nich, se však často stává mlýnským kamenem mezi nimi a obětí sobeckosti dospělých, kteří nedokážou potlačit vzájemnou nevraživost v zájmu zdravé výchovy dítěte. Dítě si klade problémy v rodině za vinu, což u něj může vést k poruchám sebevědomí a sebehodnocení a je celou situací hluboce stresováno. Pokud tento stav trvá delší dobu, dítě nedokáže psychický nátlak a polarizované prostředí rodiny již déle snášet, což vede k rozhodnutí se mezi jedním z obou rodičů. Volbou si tak dítě zajišťuje jistotu vztahu alespoň k jednomu z nich. V naprosté většině případů se stane zavrženým rodičem ten, jemuž dítě nebylo svěřeno do výchovy a dítě se upne na rodiče, s nímž žije a na němž je závislé. R. A. Gardner prokázal, že dítě závislé na jednom rodiči a tímto popouzené proti rodiči druhému, si začne vyvíjet vlastní dynamiku postojů vůči tomuto rodiči, kterého nakonec zavrhne. Popouzející rodič později už nemusí tyto postoje dítěte přímo posilovat tak, jako na začátku, dítě samo všechny své zkušenosti s rodiči dělí do černobílé šablony "hodný rodič - zlý rodič" a samo se snaží zalíbit tomu, s kým žije, na kom je závislé a koho má tudíž "raději".¹⁵³ Jen v malé části případů dětí z rozvedených rodin je tomu naopak. Zejména se jedná o starší chlapce svěřené po rozvodu do výchovy matky, kteří již dokážou kriticky posoudit zaujaté chování matky vůči otci, a začnou inklinovat právě k němu.

„Je nutno zdůraznit, že všechny tyto nežádoucí a škodlivé vlivy, s jejichž důsledky se musí i soud vyrovnat, nejsou zapříčiněny jen těmi rodiči, kterým byly děti svěřeny do výchovy, ale velmi často i těmi, kteří se úpravy styku s dítětem dožadují.“¹⁵⁴ V situaci, kdy

¹⁵² Žáčková, M.: Syndrom zavrženého rodiče – nejistá teorie. Právo a rodina č. 6/2008, str. 21

¹⁵³ Více in Bakalář, E., Novák, D.: Syndrom zavrženého rodiče v České republice, dostupný na: <http://www.iustin.cz/Litera/BAKNOV.asp>

¹⁵⁴ Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími. 9. vydání. Praha, Leges 2011, str. 89

vzhledem ke vztahům v rodině hrozí, že dojde k odcizení či zavržení jednoho rodiče nebo kdy již k takovému vyhocení vzájemných vztahů došlo, je k nápravě situace velmi důležitá spolupráce sociálních pracovníků, soudu a psychologů při práci s rodiči a jejich dítětem.

4.2.4 Donucování dítěte ke styku s rodičem

V souvislosti s negativním postojem dítěte vůči rodiči vyvstává otázka, zda lze styk s rodičem i přes odpor dítěte vynucovat. „Pokud dítě styk s jedním z rodičů, resp. oběma, odmítá, musí se soud zabývat zejména důvody tohoto negativního postoje dítěte. Mohou být způsobeny samotným odmítaným rodičem, např. jeho počátečním nezájmem o dítě v případě určení otcovství soudem proti jeho vůli (srov. § 54 ZOR), nebo druhým rodičem, který v dítěti vytváří negativní obraz z důvodů čistě osobních, způsobených např. opuštěním, nevěrou, násilím, odlišným názorem na výchovu apod.“¹⁵⁵

Vzhledem k tomu, že jde o velmi citlivé téma, zabýval se touto otázkou několikrát i Ústavní soud. V souladu s principem proporcionality ÚS rozhodl, že je-li zde konflikt mezi ochranou práv dítěte na jedné straně a právem rodiče účastnit se na výchově dítěte na straně druhé, pak platí, že „po rozpadu rodiny s nezletilými dětmi nejen etika příbuzenských vztahů, ale i zákon, zavazuje děti k povinnosti své rodiče ctít a respektovat (§ 35 ZoR), zatímco rodičovská zodpovědnost za řádnou výchovu dětí je přikázána oběma rodičům (§ 34 ZoR); proto také, pokud nejsou zjištěny takové skutečnosti, které by vedly k pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti (§ 44 ZoR), není - ani při plném respektu k právům samotných nezletilých - zákonného, tím méně pak ústavně právního důvodu k tomu, aby rodiči, v jehož přímé péči nezletilé dítě není, byl styk s ním zakázán, resp. nepřiměřeně omezen.“¹⁵⁶ Tento názor však není možné vykládat zcela rezolutně a jednostranně ve prospěch rodiče. Sám Ústavní soud v jiném ze svých rozhodnutí odkázal na rozhodnutí ESLP ve věci Sahin proti SRN,¹⁵⁷ ve kterém soud posuzoval z hlediska ochrany práva na rodinný život situaci, kdy byl právnímu a biologickému otci zamezen styk s dítětem z důvodu vážných rozporů mezi jeho rodiči, které se přenášely na dítě, a hrozilo, že by realizovaný styk mohl ohrozit další rozvoj dítěte. ESLP v tomto rozsudku aproboval, že odepření styku z důvodu existujícího napětí, jehož je dítě svědkem, není porušením práva na rodinný život.¹⁵⁸ Lze též připomenout závěry vyjádřené v rozhodnutí Ústavního soudu ve věci sp. zn. I. ÚS 315/03, podle něhož „v případě,

¹⁵⁵ Drápal, L., Bureš, J. a kol.: Občanský soudní řád I, II Komentář. 1. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 1313

¹⁵⁶ Rozhodnutí ÚS ze dne 24. září 1998, sp. zn. III. ÚS 125/98

¹⁵⁷ Rozsudek ESLP ve věci Sahin proti Německu č. 30943/96 ze dne 8. července 2003

¹⁵⁸ Rozhodnutí ÚS ze dne 20. února 2007, sp. zn. II. ÚS 568/06

kdy jsou předmětem soudního sporu nezletilí, je třeba při soudním vynucování styku postupovat i s ohledem na ústavně chráněný zájem nezletilých, respektovat jejich přání a dbát na to, aby rozhodnutí soudu nepoškodilo jejich psychosociální vývoj (ať už tím, že se styk neumožní, nebo tím, že bude vynucen), a tento závěr platí i pro nucený výkon předběžného opatření.¹⁵⁹

4.2.5 Bezdůvodné bránění ve styku – změna poměrů

V případě, že povinný rodič opakovaně bezdůvodně brání oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, je dle § 27 odst. 2 věta druhá ZoR toto jednání považováno za změnu poměrů vyžadující nové rozhodnutí o výchovném prostředí. Toto ustanovení doplnila do ZoR velká novela ve snaze přimět rodiče k respektování práva druhého z rodičů na styk s dítětem, avšak vzhledem k tomu, že novela založila nevyvratitelnou domněnku změny poměrů ve smyslu § 28 při naplnění zákonných podmínek, jedná se o ustanovení poměrně problematické, a to především ze dvou důvodů. Zákon používá poněkud neostré pojmy, jejichž bližší výklad sám nepodává. Co se týče bránění ve styku, „nepochybně by mělo jít o případy mařící, ztěžující, případně znemožňující řádný výkon styku, ať již formou aktivního jednání či nekonání. Zcela jistě sem budou spadat případy, kdy rodič v určený termín dítě ke styku bez objektivní příčiny úmyslně vůbec nepředá, nebude dodržovat stanovené podmínky styku, např. zkracováním doby styku, pozdním předáním dítěte, nebo bude-li realizaci styku podmiňovat nejrůznějšími podmínkami (styk uskutečněný pouze za přítomnosti druhého rodiče, jednostranně určené místo pobytu dítěte při styku apod.).“¹⁶⁰ Problematické je rovněž posouzení opakované bezdůvodnosti bránění ve styku. Za opakované je v souladu s ustáleným výkladem považováno bránění alespoň potřikrát,¹⁶¹ bezdůvodnost je třeba dokazovat v každém konkrétním případě, zda zde byla či nebyla dána objektivní překážka, pro kterou se nemohl oprávněný rodič s dítětem setkat. Dle rozhodnutí NS „mezi objektivní příčiny, které brání uskutečnění styku nezletilého dítěte s rodičem (popř. s jinou osobou) nepochybně patří i onemocnění dítěte. Zda je možný styk i v případě nemoci dítěte, závisí na konkrétních okolnostech případu. Mezi ně může patřit na jedné straně charakter nemoci, psychický stav dítěte v době nemoci, možnost převozu dítěte k oprávněnému rodiči, zátěž spojená s tímto převozem či způsob léčby (podání léků, rehabilitační cvičení apod.), přičemž k těmto

¹⁵⁹ Rozhodnutí ÚS ze dne 8. června 2004, sp. zn. I. ÚS 315/03

¹⁶⁰ Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 108.

¹⁶¹ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 3. vydání. Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk. 1998, str. 132

okolnostem se zpravidla vyjádří ošetřující lékař, na druhé straně schopnost rodiče se o nemocné dítě postarat.¹⁶² Zdravotní komplikace dítěte je tedy třeba posuzovat s velkou mírou opatrnosti. „Nelze je totiž chápat jako absolutní překážku styku dítěte s oprávněným rodičem a je nutné konkrétní případ posuzovat individuálně. Běžná nachlazení, mírně zvýšená teplota, důsledky menších úrazů a podobně jistě nebrání tomu, aby dítě realizovalo styk s druhým rodičem. Jediným důsledkem tohoto stavu je, aby oprávněný rodič uzpůsobil podle aktuálního zdravotního stavu dítěte jeho program, místo trávení pobytu a věnoval jeho stavu zvýšenou pozornost. ...Avšak v případě, že by přeprava dítěte z jeho bydliště do místa, kde se bude jeho styk s druhým rodičem realizovat, zhoršila jeho zdravotní stav či pro dítě znamenala nežádoucí komplikace, případně za situace, kdy ani oprávněný rodič nemá v dané chvíli a daném místě prostředky k tomu, aby k nezhoršování zdravotního stavu dítěte přispěl, nelze styk dítěte s oprávněným rodičem realizovat.“¹⁶³

Zákon naproti tomu neřeší opačnou situaci, kdy se oprávněný rodič opakovaně a bezdůvodně s dítětem nestýká tak, jak bylo určeno, a neprojevuje o ně žádný zájem. Tento rodič nejenže nerespektuje právo svého vlastního dítěte na pravidelný osobní styk se svým rodičem a na jeho péči, ale rovněž velmi komplikuje situaci jak dítěti, tak povinnému rodiči tím, že tito musí být připraveni pro případ, že by si oprávněný rodič dítě vyzvedl, a musí této variantě přizpůsobovat svůj program. O pocitech, jaké v dítěti vyvolává nezáměr vlastního rodiče, ani nemluvě.

Druhým problematickým momentem právní úpravy obsažené v § 27 odst. 2 věta druhá ZoR je založení nevyvratitelné právní domněnky pro případ kvalifikovaného bránění ve styku s dítětem. Zatímco ve své původní verzi obsahoval návrh velké novely ZoR ustanovení, že „bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, pokud je opětovně bezdůvodné a záměrné, lze považovat za změnu poměrů“, schválená verze novely vypustila možnost soudního uvážení a založila nevyvratitelnou domněnku podstatné změny poměrů (více k tomu v kapitole 4.8 této práce). Aplikovat tuto domněnku automaticky, tj. vždy při splnění zákonných předpokladů, je však vyloučeno. Zákon totiž nijak neřeší, zda oprávněný rodič v takovém případě vůbec má zájem o svěření potomka do výchovy či zda jsou na jeho straně k výchově vytvořeny podmínky. Soud vždy musí mít na zřeteli především zájem nezletilého dítěte (§ 26 odst. 4 ZoR, čl. 3 odst. 1 Úmluvy) a rozhodnout o změně výchovného prostředí může jen tehdy, jestliže je taková změna v jeho zájmu.

¹⁶² Rozhodnutí NS ČR ze dne 21. února 2011, sp. zn. 20 Cdo 4498/2009

¹⁶³ Corradiniová, S.: Náhrada škody při maření styku s dítětem, Právo a rodina č. 8/2010

4.2.6 Omezení a zákaz styku, nepřipustnost dovolání proti rozhodnutí o styku

Dle § 27 odst. 3 ZoR platí: „*Jestliže je to nutné v zájmu dítěte, soud styk dítěte s rodičem omezí nebo jej i zakáže.*“

Jedná se o opatření, která vážně zasahují do rodičovských práv toho rodiče, jemuž dítě nebylo svěřeno do výchovy, a která by, vzhledem ke svým závažným faktickým důsledkům, měla být pouze ultima ratio, nelze-li v zájmu dítěte rozhodnout o styku s rodičem jinak. Jedná se o situace, kdy je dítě stykem s druhým rodičem ohrožováno na zdraví (fyzickém či duševním), je neurotizováno, vážně popouzeno proti druhému rodiči nebo kdy je ohrožen jeho mravní vývoj.

Omezení styku spočívá v zúžení rozsahu styku v porovnání se stykem vyplývajícím z dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, tj. v prodloužení časového rozmezí mezi jednotlivými setkáními, změnou způsobu styku (např. přeměnou kontaktu osobního na pouhý kontakt telefonický či písemný) či povolením styku jen za určitých podmínek (např. přítomnost druhého rodiče, pracovníka OSPOD, prarodičů apod.).

Zákaz styku odnímá rodiči jakoukoliv možnost styku se svým dítětem a znamená radikální zásah do oprávnění rodiče vyplývajících mu z jeho rodičovské zodpovědnosti. Ač je součástí rodičovské zodpovědnosti také péče o nezletilé dítě, jestliže je rodiči zakázán styk s dítětem, je tohoto oprávnění de facto zbaven. Prof. Hrušáková proto poukazuje na skutečnost, že rozhodnutí o omezení a především o zákazu styku je faktickým omezením rodičovské zodpovědnosti.¹⁶⁴ Nejde však o zásah do rodičovské zodpovědnosti ve smyslu § 237 odst. 2 písm. b) OSŘ, a proto není proti rozhodnutí, kterým byl upraven (omezen či zakázán) styk rodiče s nezletilými dětmi, přípustné dovolání.¹⁶⁵ Dle soudní praxe může soud, ovšem při splnění podmínek § 44 odst. 2 ZoR, přikročit k omezení či zákazu styku s dítětem jako k jednomu z možných způsobů omezení rodičovské zodpovědnosti rodiče, který nemá dítě svěřeno ve své výchově.¹⁶⁶ Jediným hlediskem, které lze přitom brát v potaz, je zájem dítěte (do velké novely ZoR hovořil úžeji o zájmu na zdraví dítěte, což ovšem rovněž bylo praxí vykládáno ve smyslu nejen jeho fyzického, ale i psychického zdraví). Protože jsou

¹⁶⁴ Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 109

¹⁶⁵ § 237 odst. 2 písm. b) zní: „Dovolání podle odstavce 1 není přípustné ... b) ve věcech upravených zákonem o rodině, ledaže jde o rozsudek o omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu, o určení (popření) rodičovství nebo o nezrušitelné osvojení.“ K tomu též rozhodnutí NS ČR ze dne 20. listopadu 2009, spis. zn. 30 Cdo 4496/2009, dále také rozhodnutí NS ČR ze dne 10. prosince 2008, sp. zn. 30 Cdo 5057/2008

¹⁶⁶ § 44 odst. 2 ZoR zní: „Nevykonává-li rodič řádně povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a vyžaduje-li to zájem dítěte, soud jeho rodičovskou zodpovědnost omezí; přitom vždy konkrétně vymezi rozsah práv a povinností, na které se omezení vztahuje.“ Více také usnesení pléna NS ČSR ze dne 23. června 1967, sp. zn. Pls 4/1967

omezení či zákaz styku opatřeními, která „pronikavě zasahují do práv a povinností oprávněného rodiče, je možné je vyslovit až po náležitém zjištění skutečného stavu věci. K tomu patří také rozlišení, zda uskutečňování styku rodiče s nezletilým dítětem ohrožuje zdraví dítěte, popř. zda jde pouze o předstíraný stav vyvolávaný záměrným působením rodiče, jemuž nezletilé dítě bylo svěřeno do výchovy.“¹⁶⁷ „Spolehlivé poznání skutečnosti, zda styk s rodičem ohrožuje fyzické či psychické zdraví dítěte, vyžaduje zpravidla spolupráci soudu s odborníky z oboru psychiatrie, psychologie a pediatrie. Jimi podaný znalecký posudek neslouží bez dalšího jako významný podklad pro rozhodování soudu, nýbrž teprve – stejně jako každý jiný důkaz – po jeho pečlivém zhodnocení v souvislosti s ostatními důkazy a se vším, co vyšlo za řízení najevo (§ 132 OSŘ). ...Pokud uskutečňování styku jednoho z rodičů ztroskotává zejména na zjevném odporu druhého rodiče, není pro soud snadné, aby v takových případech vystihl citlivě, jaké opatření odpovídá nejlépe základnímu požadavku rozhodování soudů o právech a povinnostech rodičů k nezletilým dětem, tj. potřebě zajištění nejpriznivějších podmínek pro všestranný vývoj nezletilého dítěte. V případech tohoto druhu je povinností soudu, aby nejprve zkoumal podrobným způsobem motivy odporu rodiče, který vychovává dítě, ke styku dítěte s druhým rodičem. Je-li jednání rodiče, který vychovává dítě, v rozporu se zájmem dítěte (a tak je tomu i tehdy, je-li zmíněný odpor jen projevem svévole a přezírání významu dílčí spoluúčasti druhého rodiče), uváží soud vždy, zda nejsou splněny podmínky pro event. změnu výchovného prostředí nezletilého dítěte. ...Pokud nejsou splněny podmínky pro změnu výchovného prostředí nezletilého dítěte, zabývá se soud otázkou, zda je i za daného stavu v zájmu dítěte uskutečňování jeho styku s rodičem, jemuž nebylo svěřeno do výchovy, popř. zda je v zájmu dítěte vyslovení omezení nebo dokonce zákazu jeho styku s tímto rodičem. ...Vždyť úprava rodičovských práv a povinností těch rodičů k nezletilým dětem, kteří nežijí se svými dětmi v úplném rodinném prostředí, není záležitostí jednoho z rodičů, nýbrž záležitostí soudu jako orgánu pověřeného společností k tomu, aby svými rozhodnutími o právech a povinnostech rodičů k nezletilým dětem zabezpečoval a prosazoval (třeba i proti vůli některého z rodičů) objektivně chápaný zájem nezletilých dětí.“¹⁶⁸

Dle názoru ÚS je „jediným kritériem pro vyslovení zákazu styku rodiče s dítětem aktuální nezbytnost takového opatření a zájem dítěte, z něhož tato nezbytnost vyplývá. Rozhodnutí soudu o zákazu styku nelze pojímat jako konečné odklizení nepřijemného sporu. Intenzita zásahu do základního práva podle čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod a čl. 8 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, jakou představuje právě

¹⁶⁷ Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 30. května 1967, sp. zn. R 96/1967

¹⁶⁸ Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 30. května 1967, sp. zn. 5 Cz 57/67

zákaz styku rodiče s dítětem, velí, aby soudy a státní orgány nečekaly pasivně, až dítě dosáhne formální zletilosti a předmět řízení odpadne, popř. až se samovolně či jinak změní poměry a jedna ze zúčastněných stran se na soud znovu obrátí s formálně procesním návrhem na úpravu styku. Zákaz styku rodiče s dítětem autoritativně vyslovený soudem, zejména nezneužil-li rodič své rodičovské zodpovědnosti, je opatřením časově omezeným, i když zákon jeho účinnost výslovně stanovením nějaké lhůty neomezuje. Orgány sociálně právní ochrany a soudy, každý ve své působnosti, proto musí aktivně zkoumat, zda důvody tohoto opatření trvají, jinými slovy, zda se toto opatření postupem času a změnou okolností nestalo nepřiměřeným.¹⁶⁹

4.3 Styk dítěte s jinými příbuznými

Dle § 27 odst. 4 ZoR platí: „*Vyžaduje-li to zájem dítěte a poměry v rodině, může soud upravit styk dítěte s prarodiči a sourozenci.*“

ZoR se ve svém původním znění situací, kdy nedochází k realizaci styku dítěte s ostatními příbuznými, ač by takový styk byl ve prospěch dítěte, vůbec nezabýval. Teprve velká novela doplnila do ZoR citované ustanovení s ohledem na prarodiče a sourozence nezletilého dítěte a reflektovala tak skutečnost, že zpravidla je v zájmu dítěte, aby udržovalo styky se svou širší rodinou. V rozhodnutí Bronda proti Itálii ESLP konstatoval, že na vztahy dětí a jejich prarodičů, s nimiž určitou dobu žily, lze vztáhnout stejnou ochranu jako na vztah mezi rodičem a dítětem. „Soud připomíná, že vzájemný prožitek rodiče a dítěte ze společnosti toho druhého vytváří základní rys rodinného života a že opatření bránící takovému prožitku dosahují porušení práva chráněného podle čl. 8. Tento princip se uplatní také v případech, jako je tento, v nichž se soud zabývá vztahy mezi dítětem a jeho prarodiči, s nimiž žilo po určitou dobu.“¹⁷⁰ Význam styku nezletilého dítěte se svými sourozenci (ať už plnorodými či polorodými) vyplývá již z výše uvedených soudních rozhodnutí o společném svěřování sourozenců do výchovy témuž rodiči či o úpravě styku dětí a rodičů tak, aby byl zároveň umožněn styk sourozenců mezi sebou, pakliže každý z nich byl svěřen do výchovy jiného rodiče.

O úpravě styku s jinými příbuznými než s prarodiči a sourozenci zákon ani v novelizovaném znění nehovoří. Ohledně toho, zda by soud mohl podle ZoR upravit styk dítěte i s jinými osobami, než s rodiči, prarodiči a sourozenci, nepanuje jednotný názor. S poukazem na čl. 3 Úmluvy by bylo možno za použití analogie k § 27 odst. 4 ZoR dovést,

¹⁶⁹ Rozhodnutí ÚS ze dne 13. prosince 2006, sp. zn. III. ÚS 438/05

¹⁷⁰ Bronda v. Itálie, rozsudek z 9. června 1998, Sbírka rozsudků a rozhodnutí 1998-IV, str. 1489, odst. 51

že je-li to v zájmu dítěte, soud může ve výjimečných případech upravit i styk s jinou osobou.¹⁷¹ Tento názor je však částí odborné veřejnosti odmítán. Například prof. Hrušáková zastává názor, že „jediným řešením by bylo rozhodnutí podle § 44 odst. 2 ZoR, tj. omezení rodičovské zodpovědnosti toho rodiče, který styku dítěte s těmito (míní se s třetími) osobami brání, a v každém případě by bylo třeba velmi pečlivě uvažovat o zvláštním zájmu dítěte, který by si vyžadoval takový zásah do rodičovské zodpovědnosti.“¹⁷²

K této problematice lze uvést zajímavé rozhodnutí Ústavního soudu publikované pod sp. zn. II. ÚS 568/06, ve kterém ÚS shledal porušení základního práva stěžovatelky na ochranu před zasahováním do rodinného života, resp. práva na respektování rodinného života garantovaného čl. 10 Listiny a čl. 8 EÚLP. V této věci byla svěřena nezletilá vnučka do péče stěžovatelky - své babičky, poté, co zahynula její matka spolu s biologickým otcem nezletilé, synem stěžovatelky. Jako „matrikový otec“ byl však zapsán manžel matky nezletilé, s nímž nezletilá od svého narození žila. Toto otcovství bylo posléze popřeno na základě žaloby podané Nejvyšším státním zástupcem a nezletilá byla svěřena opatrovnickým soudem do péče babičky. Soud však zároveň upravil styk manžela zesnulé matky s nezletilou, opírajíce se přitom o znalecký posudek z oboru psychologie, který byl vypracován ohledně vztahu nezletilé k muži, kterého považovala od narození za svého otce. V něm znalec doporučil zachování styku nezletilé s touto, byť nepřibuznou, osobou. Nalézací soud přitom připustil, že ZoR řeší výslovně toliko úpravu styku s rodiči, sourozenci nebo prarodiči, avšak pokud je to v souladu se zájmem nezletilého, je podle názoru soudu třeba vykládat toto ustanovení širěji. Ústavní soud se však s tímto názorem nalézacího soudu neztotožnil a naopak v něm shledal porušení práv stěžovatelky, tj. babičky nezletilé. I když Ústavní soud nepopřel význam emočního pouta mezi nezletilou a původním, „matrikovým“ otcem, zdůraznil, že zde absentuje pouto pokrevního příbuzenství a není mezi nimi dána ani žádná právní vazba. Dle citovaného rozhodnutí ÚS: „Rodina představuje společenství blízkých osob, mezi nimiž existují úzké vazby příbuzenské, psychosociální, emoční, ekonomické a další. Ačkoliv tedy v rovině sociální reality je pojem rodiny velmi proměnlivý (jak uvedeno shora, sociální realita rodiny prochází postupnými změnami a pod jejich vlivem se stále znatelněji rozměňuje i tradiční evropské pojetí rodiny a těmto proměnám nutně podléhá také právní regulace rodiny a rodinného života), nelze přesto přehlížet, že základem rodinných vazeb je tradičně právě biologické pouto pokrevního příbuzenství mezi členy rodiny. Na jednu stranu proto nelze

¹⁷¹ Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími. 9. vydání. Praha, Leges 2011, str. 88

¹⁷² Hrušáková, M. a kolektiv: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009, str. 110

vyložit skutečnost, že právní ochranu jakožto rodina mohou požívat i společenství osob žijících mimo institut manželství nebo osob pokrevně nepřibuzných, mezi nimiž nicméně existují shora uvedené citové a další vazby (osoby žijící v postavení druha a družky, partneři žijící společně s dítětem, které se narodilo jednomu z partnerů z jiného vztahu atd.). A takový rozsah pojmu rodinný život ostatně vyplývá i z judikatury ESLP, podle které není pojem rodinný život omezen pouze na manželské soužití a může zahrnovat i další de facto rodinné svazky (family ties), v nichž účastníci žijí společně mimo manželství. Jako pravidlo podle ESLP platí, že společné soužití je oním požadavkem pro konstituování takového vztahu, výjimečně mohou i jiné skutečnosti sloužit k demonstraci toho, že takový vztah je dostatečně pevný k tomu, aby mohl tvořit de facto rodinné svazky (rozsudek ve věci Kroon a další proti Nizozemí, odst. 30). Na druhou stranu i takové pojetí rodiny a rodinného života počítá s významem pokrevních (příbuzenských) vazeb mezi členy rodiny. V již citovaném rozsudku Kroon tak ESLP upřednostnil biologické pouto mezi otcem dítěte žijícím ve faktickém svazku s matkou a tímto dítětem a popírajícím otcovství manžela matky, před právním stavem a právní konstrukcí rodiny, s tím, že respekt k rodinnému životu vyžaduje, aby biologická a sociální realita převážila nad právní domněnkou. Proto tam, kde se dostane do konfliktu zájem osob pokrevně příbuzných, u nichž prokazatelně existují i sociální vazby tvořící typické rysy rodiny, se zájmem osob nepřibuzných, mezi nimiž a dítětem se v minulosti sice rovněž vytvořily v důsledku déletrvajícího společného soužití shora zmíněné vazby emoční, sociální a další, které by jinak naplňovaly rysy tzv. de facto rodinných svazků, je třeba – není-li zde jiný naléhavý důvod – poskytnout ochranu těm rodinným vztahům, které naplňují vedle vazeb emočních a sociálních i vztah pokrevního příbuzenství. ...Jakmile je prokázána existence rodinného vztahu, musí stát v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet, a musí přijmout vhodná opatření za účelem sloučení biologické rodiny s dítětem (např. rozsudek ve věci Kutzner proti SRN, odst. 61). Je tedy povinností státu poskytnout takovému vztahu specifickou ochranu, a to i před zásahy ze strany třetích osob. Tím spíše stát nesmí právními nástroji vytvořit situaci, která by kvalitu, ba integritu, rodinného života oslabovala a vztahy v takové rodině narušovala. Ústavní soud je přesvědčen, že právě k takovému postupu došlo ze strany Krajského soudu v Plzni, pokud konstituoval pravidelný styk nezletilé s vedlejším účastníkem. Ústavní soud považuje za nesprávné, pokud obecný soud vzal za prokázaný zájem dítěte pouhým převzetím závěru znalce, podle kterého by bylo vhodné zajistit vztah se všemi zúčastněnými, a pokud soud nevěnoval stejnou pozornost existující konfliktní situaci mezi rodinou stěžovatelky a vedlejším účastníkem. Obě tyto skutečnosti vytvářejí faktory, které bylo třeba z hlediska naplnění zájmu dítěte sledovat. Je třeba vážit, zda je skutečně

v zájmu nezletilé zachovávat styk s vedlejším účastníkem, pokud se tak děje za cenu vyostřených konfliktů mezi stěžovatelčinou rodinou a vedlejším účastníkem, jejichž svědkem a v podstatě obětí se stává nezletilé dítě. A navíc soudy zcela opomenuly vzít v úvahu a hodnotit práva stěžovatelky vykonávat „rodičovská“ práva nerušeně, bez zásahů ze strany státu.¹⁷³

Obdobně se k postavení rodiče a k ochraně jeho rodičovských práv vyjádřil ÚS i v dalším ze svých rozhodnutí, v němž se zabýval vztahem práv rodiče jakožto nositele rodičovské zodpovědnosti a jiné fyzické osoby mající dítě ve výchově dle § 45 odst. 1 ZoR.¹⁷⁴ Z hlediska skutkových okolností se jednalo o případ, kdy se otec nezletilého dítěte domáhal zrušení rozhodnutí obecných soudů, jímž byla povolena změna příjmení dítěte na příjmení jeho tety (sestry zesnulé matky dítěte), které bylo dítě svěřeno do výchovy. ÚS zopakoval názor zastávaný soudní praxí i teorií, že změna příjmení je „podstatnou věcí“ ve smyslu § 49 ZoR,¹⁷⁵ o které v případě neshod mezi rodiči rozhodne soud. Následně konstatoval, že analogické použití § 49 ZoR, podle něž by se osobě, které bylo dítě svěřeno do výchovy podle § 45 odst. 1 ZoR přiznalo postavení shodné s postavením rodiče, znamenalo nepřípustný zásah do rodičovské zodpovědnosti, protože v případě úmrtí jednoho z rodičů náleží rodičovská zodpovědnost v plném rozsahu druhému rodiči (pokud v ní nebyl za podmínek § 44 ZoR omezen nebo jí nebyl zbaven). „Ze situace, kdy je zde otec dítěte a zároveň jeho zákonný zástupce, který nebyl zbaven rodičovských práv (resp. rodičovské zodpovědnosti), a osoba, které bylo dítě svěřeno do výchovy dle § 45 odst. 1 ZoR a která je podle soudního rozhodnutí oprávněna dítě zastupovat jen v běžných záležitostech, nelze v žádném případě ani analogicky dovodit, že by byly tyto dvě osoby "v postavení rodičů", které by byly oprávněny zastupovat nezletilé dítě v podstatných záležitostech. Při smrti jednoho z rodičů je nositelem rodičovské zodpovědnosti druhý rodič, který práva a povinnosti z ní vyplývající vykonává sám, přičemž je fakticky omezen pouze v rozsahu, ve kterém tato práva náleží jiné osobě, například té, která má dítě svěřeno do výchovy. Analogická aplikace § 49 ZoR na takto zjištěný skutkový stav věci je nejen v extrémním nesouladu s tímto

¹⁷³ Rozhodnutí ÚS ze dne 20. února 2007, sp. zn. II. ÚS 568/06

¹⁷⁴ § 45 odst. 1 ZoR zní: „(1) Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. Při výběr vhodné osoby dá soud přednost zpravidla příbuznému. (4) Při rozhodnutí o svěřením dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče vymezí soud rozsah jejich práv a povinností k dítěti.“

¹⁷⁵ § 49 ZoR zní: „Nedohodnou-li se rodiče o podstatných věcech při výkonu rodičovské zodpovědnosti, rozhodne soud.“

zjištěným skutkovým stavem, ale ve svém důsledku znamená porušení práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 36 odst. 1 Listiny.¹⁷⁶

4.4 Předběžná opatření ve věcech péče soudu o nezletilé

Poměrně často je v případech, kdy nedochází ke styku oprávněného rodiče s dítětem, ze strany rodiče žádáno o vydání předběžného opatření dle §76 OSŘ, event. dle § 102 OSŘ (v případě již zahájeného řízení), kterým by bylo povinnému rodiči uloženo umožnit styk oprávněného rodiče s dítětem. Ústavní soud ve věcech péče o nezletilé poukazuje na „nutnost použití takové interpretace účelu předběžného opatření v souladu s čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod a čl. 18 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, jejímž výsledkem rozhodně nemůže být minimální míra ochrany základních práv jako určitého standardu. Jinými slovy, předběžné opatření upravující styk rodičů s dětmi musí být použito s ohledem na charakter a význam jím chráněného zájmu, kterým je umožnit i rodiči, který s dítětem trvale nežije, pravidelný a co nejširší kontakt, protože je to právě množství času, ve kterém je možno realizovat i neverbální výchovné působení rodiče, tzv. výchovu přítomností či příkladem, která je, jak je obecně známo, tou nejúčinnější výchovnou metodou. Je nutno mít na zřeteli, že jakákoliv deformace vztahu rodič - dítě je v důsledku odcizení v pozdější době jen těžko napravitelná.¹⁷⁷

Předběžné opatření podle § 76 odst. 1 písm. b) OSŘ je třeba odlišit od předběžného opatření podle § 76a OSŘ. I když v obou případech může být nařízeno, aby dítě bylo odevzdáno do péče určené osoby, v mnohém se od sebe tyto instituty odlišují. Dle § 76 odst. 1 písm. b) OSŘ může být předběžným opatřením účastníkovi uloženo, aby odevzdal dítě do péče druhého rodiče nebo do péče toho, koho označí soud. Soud může toto předběžné opatření vydat na návrh nebo z moci úřední, jelikož jde o řízení, které soud může zahájit i bez návrhu.¹⁷⁸ O návrhu na předběžné opatření soud rozhodne bezodkladně, a není-li tu nebezpečí z prodlení, tak do 7 dnů poté, co byl návrh podán. V krajních případech, kdy je situace v rodině vyhrocená a konflikty mezi rodiči jsou takové intenzity, že mohou vést k psychickému poškozování dítěte, může soud rozhodnout i o povinnosti toho, kdo má dítě u sebe, odevzdat jej do péče jiné osoby či zařízení, které soud určí (např. zdravotnické zařízení, diagnostický ústav, prarodiče apod.). Je však nutno říci, že každý takový případ vyjmutí dítěte z prostředí, kde žije s jedním z rodičů, a jeho umístění do ústavu jen z důvodu

¹⁷⁶ Rozhodnutí ÚS ze dne 29. října 2002, sp. zn. II. ÚS157/01

¹⁷⁷ Rozhodnutí ÚS ze dne 30. června 2005, sp. zn. I. ÚS 618/05

¹⁷⁸ § 81 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

konfliktů mezi rodiči ohledně styku s dítětem či odmítání styku dítěte s rodičem, strhne vždy vlnu diskuzí a kritiky mezi odborníky i laickou veřejností. Pro příklad lze uvést případ nezletilé, tehdy jedenáctileté, Terezy Smutné z roku 2008.¹⁷⁹ Předběžným opatřením dle § 102 OSŘ nařídil soud předání nezletilé do péče Dětské psychiatrické kliniky Fakultní nemocnice v Motole a ustanovil znalce pro vypracování znaleckého posudku. Toto předběžné opatření soud posléze zrušil a vydal nové, podle kterého byla nezletilá předána do péče Olivovy dětské léčebny, o.p.s., a zároveň upravil styk rodičů s nezletilou v léčebně. Dle odůvodnění tohoto usnesení soud sledoval uloženým předběžným opatřením umístění nezletilé do neutrálního prostředí, aby si mohla v klidu odpočinout od vyhrocené rodinné situace, aby nebyla pod přímým a soustavným vlivem ani jednoho z rodičů a aby bylo možno vypracovat relevantní znalecký posudek, z něhož bude moci soud vycházet v dalším řízení.

I tento případ, který vyvolal značnou pozornost médií, přispěl k přijetí novely OSŘ, která s účinností od 1. října 2008 dala soudu možnost rozhodnout o ambulantní terapii na dobu až tří měsíců či stanovit plán navykacího režimu.¹⁸⁰ V současné době je v legislativním procesu též návrh zákona o mediaci a o změně některých zákonů, od něž si odborná veřejnost slibuje zejména snížení počtu sporů ve věcech rodinných a majetkových před civilními soudy či usnadnění a uklidnění průběhu samotného soudního sporu.¹⁸¹ Mediací se podle návrhu zákona rozumí postup při řešení konfliktu za účasti jednoho nebo více mediátorů, kteří podporují komunikaci mezi osobami na konfliktu zúčastněnými tak, aby jim pomohli dosáhnout smírného řešení jejich konfliktu uzavřením mediační dohody; rodinnou mediací je mediace, která se zaměřuje na řešení konfliktů vyplývajících z rodinných vztahů. V souvislosti s tímto návrhem zákona se navrhuje také změna § 100 odst. 3 OSŘ, a to v tomto znění: *„Je-li to účelné a vhodné, může předseda senátu účastníkům řízení nařídít první setkání se zapsaným mediátorem (dále jen “mediátor”) v rozsahu 3 hodin a přerušit řízení, nejdéle však na dobu 3 měsíců. Pokud se účastníci bez zbytečného odkladu nedohodnou na osobě mediátora, vybere jej ze seznamu vedeného ministerstvem předseda senátu. Po uplynutí 3 měsíců soud v řízení pokračuje. První setkání nelze nařídít po dobu platnosti předběžného opatření podle § 76b.”*

¹⁷⁹ Otec se obrátil v roce 2003 se stížností na ESLP a tvrdil porušení svých práv zakotvených v čl. 6, 8, 13 a 14 EÚLP, jeho stížnost byla ESLP zamítnuta - Rozhodnutí ESLP o přijatelnosti stížnosti č. 25213/03 ve věci Choc proti ČR ze dne 29. listopadu 2005.

Obdobný případ viz také Rozhodnutí ÚS ze dne 13. července 2011, sp. zn. III. ÚS 3363/10

¹⁸⁰ § 100 odst. 3, § 273 odst. 1 písm. a), b) zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zavedeno zákonem č. 295/2008 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

¹⁸¹ Sněmovní tisk č. 426/3 schválen Poslaneckou sněmovnou 20. února 2012 (usnesení č. 1050), text návrhu dostupný na adrese: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=426&ct1=0&v=PZ&pn=3&pt=1>

Dle § 76a OSŘ nařídí soud předběžné opatření, ocitlo-li se nezletilé dítě bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život či příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny.¹⁸² Aktivně legitimována k návrhu je přitom pouze obec s rozšířenou působností, jejíž příslušnost se řídí místem, kde se dítě nachází.¹⁸³ O návrhu soud rozhodne bezodkladně, a není-li tu nebezpečí z prodlení, tak do 24 hodin od podání návrhu. Soud tímto předběžným opatřením nařídí umístění dítěte na nezbytně nutnou dobu do vhodného prostředí, které v usnesení označí. Vhodným prostředím se rozumí výchovné prostředí u osoby nebo zařízení způsobilého zajistit nezletilému dítěti řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost, a umožnit realizaci případných jiných opatření stanovených předběžným opatřením.¹⁸⁴ Obdobné ustanovení obsahuje i § 924 NOZ.¹⁸⁵

4.5 Výkon rozhodnutí o výchově a styku s nezletilými dětmi

Soudem schválená dohoda rodičů o úpravě poměrů či o styku s jejich nezletilým dítětem nebo rozhodnutí soudu v této věci je exekučním titulem. Splnění povinností z nich plynoucích se tedy lze domáhat cestou soudního výkonu rozhodnutí, a to způsoby aprobovanými v §§ 272 – 273 OSŘ upravujícími výkon rozhodnutí o výchově nezletilých dětí. Přestože nadále hovořím o vztahu rodičů a dítěte, platí totéž pro výkon rozhodnutí o úpravě styku dítěte s prarodičem či sourozencem. Co se týče právní úpravy výkonu rozhodnutí obsažené v uvedených ustanovení OSŘ, uplatní se stejný postup soudu pro výkon rozhodnutí nebo schválené dohody o výchově nezletilých dětí, o úpravě styku s nimi i o navrácení dítěte ve věcech mezinárodních únosů dětí. Nutno ovšem říci, že s ohledem na objekt výkonu rozhodnutí, tj. nezletilé dítě, je výkon takového rozhodnutí velmi citlivou

¹⁸² K tomu např. rozhodnutí ÚS ze dne 20. července 2010, sp. zn. IV. ÚS 2244/09

¹⁸³ § 16 a § 61 odst. 3 písm. a) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

¹⁸⁴ Seznam vhodných prostředí pro umístění dětí - Sdělení Ministerstva spravedlnosti ze dne 25. srpna 2008, č. j. 258/2007-LO-SP/96, kterým se stanoví seznam vhodných prostředí pro umístění nezletilých dětí, které se ocitly bez jakékoliv péče nebo je-li jejich život nebo příznivý vývoj vážně ohrožen nebo narušen v řízení podle § 76a odst. 1 zákona č. 295/2008 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Seznam vhodných prostředí je pouze vodítkem pro soudce a zárukou k tomu, že dítě nebude umístěno do zcela nevhodných prostředí. Soud, pokud nezvolí prostředí ze seznamu, může zvolit jiné vhodné zařízení, které zajistí řádnou péči podle definice stanovené zákonem. Seznam vhodných prostředí včetně rozsahu poskytovaných služeb, který je uveden v příloze tohoto sdělení, vypracovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo školství, mládeže tělovýchovy a resort ministryně pro lidská práva a národnostní menšiny.

¹⁸⁵ § 924 NOZ: „Ocitne-li se dítě ve stavu nedostatku řádné péče bez ohledu na to, zda tu je či není osoba, která má právo o ně pečovat, anebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jeho jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo byl-li narušen, soud upraví předběžně poměry dítěte na nezbytně nutnou dobu; rozhodnutí soudu nepřekáží, pokud dítě není řádně zastoupeno.“

a komplikovanou záležitostí. Zákon proto v této věci stanoví řadu specifíků, kterými se výkon těchto rozhodnutí odlišuje od výkonu rozhodnutí v jiných věcech.

Hlavním účelem řízení je ochrana práv nezletilých dětí, rychlost a efektivita řízení a dobrovolné plnění soudních rozhodnutí nebo soudem schválených dohod ve věci péče o nezletilé. Proto zákon ukládá soudům povinnost poučit účastníky řízení o možnosti výkonu rozhodnutí ukládáním pokut nebo odnětím dítěte již v nalézacím řízení ve věci péče soudu o nezletilé (§ 176 odst. 3 OSŘ). Pokud k tomuto poučení v závěru nalézacího řízení nedošlo, nebo shledá-li soud jiné zvláštní důvody, vyzve na počátku vykonávacího řízení povinného rodiče znovu k tomu, aby plnil, k čemu se v dohodě zavázal či co mu bylo rozhodnutím soudu uloženo, a poučí jej o možnosti výkonu rozhodnutí ukládáním pokut nebo odnětím dítěte. Soud může též požádat příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí, aby vedl povinného rodiče k dobrovolnému plnění jeho povinností. Neuposlechne-li povinný rodič výzvy, soud nařídí výkon rozhodnutí. „Jde-li o obsah a způsob, soud zásadně postupuje od mírnějších prostředků až k prostředkům, které zasahují do soukromých poměrů všech účastníků řízení radikálněji. Závěr o tom, který z níže uvedených způsobů soud při výkonu rozhodnutí zvolí, závisí na konkrétních okolnostech případu. Je-li zřejmé, že pomocí uložení pokuty nebude účelu výkonu rozhodnutí dosaženo, např. proto, že z dosavadního chování povinné osoby lze usuzovat na to, že by tento způsob výkonu byl neúčinný, přistoupí soud k odnětí dítěte. Nicméně, soud by měl vždy v zájmu dítěte zvážit i nařízení alternativní formy řešení rodinněprávních konfliktů či navykací režim.“¹⁸⁶

V prvé řadě soud zpravidla uloží pokutu. Pokuty lze ukládat i opakovaně, avšak jen pokud to soud považuje za účelné. Zde je patrná snaha zákonodárce předejít formalistickému postupu spočívajícím v opakovaném ukládání pokut bez jakéhokoliv efektu.¹⁸⁷ Výše jednotlivé pokuty přitom nesmí přesáhnout částku 50.000,- Kč. Pokuty připadají státu, nicméně s ohledem na ochranu práv nezletilého dítěte může soud na návrh zákonného zástupce dítěte nebo opatrovníka rozhodnout o použití těchto prostředků k uspokojení nezbytných potřeb dítěte, a to v podobě refundace prokazatelně vynaložených nákladů na pokrytí těchto potřeb. Soud také může, je-li to účelné, uložit povinnému rodiči účast na mimosoudním smířcím řízení nebo mediačním jednání nebo na rodinné či jiné vhodné terapii, a to nejvýše na dobu 3 měsíců, případně může stanovit tzv. plán navykacího režimu a umožnit tak postupný kontakt dítěte s osobou oprávněnou ke styku s ním (v případech, kdy je dítě delší dobu odloučeno od jednoho z rodičů a v důsledku narušených citovaných vazeb je třeba tyto

¹⁸⁶ Drápal, L., Bureš, J. a kol.: Občanský soudní řád I, II Komentář. 1. vydání. Praha, C. H. Beck 2009

¹⁸⁷ Usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 24. února 2003, sp. zn. 25 Co 38/2003

vazby obnovovat postupně). Soud musí průběh smířčího jednání, mediace, terapie či plánu navykacího režimu průběžně sledovat a vyhodnocovat, neboť dospěje-li k závěru, že neplní svůj účel, nařídí výkon rozhodnutí odnětím dítěte tomu, u koho nemá být a jeho předání tomu, komu bylo podle rozhodnutí nebo dohody svěřeno nebo komu má být navraceno nebo kdo je oprávněn ke styku s dítětem po omezenou dobu. K výkonu rozhodnutí je příslušný opatrovnický soud dle § 88 písm. c) a § 273 odst. 7 OSŘ. Soud provede výkon rozhodnutí v součinnosti s příslušnými státními orgány, zejména orgánem sociálně-právní ochrany dětí a Policií ČR.

4.6 Judikatura ESLP

Neschopnost mnohých rozvedených rodičů dohodnout se na styku s dítětem či akceptovat rozhodnutí soudu, předat si důležité informace o dítěti a respektovat svá vzájemná práva, je nejzávažnějším negativním důsledkem rozvodu manželství, vedoucí v některých případech až k prakticky neřešitelnému vyhocení a polarizaci vztahů v rodině, jimiž ve svém důsledku nejvíce trpí právě nezletilé dítě. O tom, že narušené mezilidské vztahy, vzájemnou nenávist a neochotu ke spolupráci rodičů ve prospěch dítěte, lze jen těžko napravit zásahem státní moci, svědčí velké množství soudních sporů probíhajících uvnitř rozvrácených rodin, z nichž některé byly či jsou předmětem rozhodování Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku.

ESLP ve svých rozhodnutích opakovaně konstatoval, že „je v zájmu dítěte, aby udržovalo rodinné svazky s odloučeným rodičem a aby nebylo odtržené od svých kořenů.“¹⁸⁸ „Dítě má právo na to, aby dostalo příležitost rozvíjet svůj vztah ke každému z rodičů a projevil svoje city skutečně svobodně bez jakéhokoliv vnějšího tlaku ze strany druhého rodiče.“¹⁸⁹

Ve sporech mezi občany ČR jako stěžovateli a Českou republikou jako žalovanou lze vysledovat několik společných znaků. V převážné většině případů je stěžovatelem otec, který se u vnitrostátních orgánů domáhá výkonu svého práva styku s nezletilým dítětem. Stěžovatel zpravidla tvrdí, s odkazem na práva garantovaná Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod,¹⁹⁰ že jeho věc nebyla před vnitrostátními orgány projednána v přiměřené

¹⁸⁸ Rozsudek ESLP ve věci Gorgulu proti Německu č. 74969/01 ze dne 26. května 2004

¹⁸⁹ Rozsudek ESLP ve věci Hansenová proti Turecku č. 36141/97 ze dne 23. září 2003

¹⁹⁰ Sdělení MZV č. 209/1992 Sb., o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících

lhůtě,¹⁹¹ že z důvodu neuskutečnění jeho práva na styk došlo k zásahu do jeho práva na respektování rodinného života¹⁹² a že se stal obětí diskriminace ze strany orgánů ČR.¹⁹³ Z vylíčeného skutkového stavu lze sledovat postupné vyhocení vztahů v rodině po rozvodu manželství či rozchodu rodičů do té míry, kdy jakákoliv komunikace mezi rodiči je znemožněna, řešení konfliktu se přenáší ryze do roviny procesní, tj. před soud, orgány sociálně-právní ochrany a znalce z oboru psychologie a psychiatrie; jsou vyčerpány všechny prostředky nápravy, které právní řád nabízí, přesto se napětí v rodině přenáší na dítě, které je celou situací neurotizováno tak, až zcela odmítá styk s oprávněným rodičem. I když má každý jednotlivý spor svá specifika, lze s určitým zobecněním uvést několik společných rysů, které vykazuje velká část sporů o výkon práva rodiče na styk s dítětem, které jsou posuzovány před ESLP.¹⁹⁴ Tyto společné znaky lze zobecnit takto: Nezletilé dítě je po rozvodu manželství svěřeno do výchovy jednoho z rodičů, druhému rodiči je uložena povinnost platit výživné a je upraven jeho styk s dítětem. Napětí a konflikty mezi rodiči však přetrvávají i po rozvodu manželů a dítě se dostává do konfliktu zájmů. Povinný rodič nezřídka začne z různých, zpravidla subjektivních příčin, styku dítěte s oprávněným rodičem bránit a dítě samo začne postupně kontakt s ním odmítat, a proto je po určité době rozhodnutí o úpravě styku upraveno

¹⁹¹ Čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod: „Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. Rozsudek musí být vyhlášen veřejně, avšak tisk a veřejnost mohou být vyloučeny buď po dobu celého nebo části procesu v zájmu mravnosti, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti, nebo když to vyžadují zájmy nezletilých nebo ochrana soukromého života účastníků anebo, v rozsahu považovaném soudem za zcela nezbytný, pokud by, vzhledem ke zvláštním okolnostem, veřejnost řízení mohla být na újmu zájmům spravedlnosti.“

¹⁹² Čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod: „(1) Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. (2) Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.“

¹⁹³ Čl. 14 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod: „Užívání práv a svobod přiznaných touto Úmluvou musí být zajištěno bez diskriminace založené na jakémkoli důvodu, jako je pohlaví, rasa, barva pleti, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národnostní nebo sociální původ, příslušnost k národnostní menšině, majetek, rod nebo jiné postavení.“ Čl. 5 Protokolu č. 7: „Při uzavírání manželství, za jeho trvání a při rozvodu mají manželé rovná práva a povinnosti občanskoprávní povahy mezi sebou a ve vztazích ke svým dětem. Tento článek nebrání státům přijmout opatření, jež jsou nezbytná v zájmu dětí.“

¹⁹⁴ Např.: Rozsudek ESLP ve věci Koudelka proti ČR č. 1633/05 ze dne 20. července 2006

Rozsudek ESLP ve věci Voleský proti ČR č. 63627/00 ze dne 29. června 2004

Rozsudek ESLP ve věci ve věci Laino proti Itálii č. 33158/96 ze dne 18. února 1999

Rozsudek ESLP ve věci Andělová proti ČR č. 995/06 ze dne 28. února 2008

Rozsudek ve věci Pedovič proti ČR č. 27145/03 ze dne 18. července 2006

Rozsudek ve věci Kříž proti ČR č. 26634/03 ze dne 9. ledna 2007

Rozsudek ESLP ve věci Zavřel proti ČR č. 14044/05 ze dne 18. ledna 2007

Rozsudek ESLP ve věci Fiala proti ČR č. 26141/03 ze dne 18. července 2006

Rozhodnutí ESLP o přijatelnosti stížnosti č. 25326/03 ve věci Patera proti ČR ze dne 10. ledna 2006

Rozhodnutí ESLP o přijatelnosti stížnosti č. 25213/03 ve věci Choc proti ČR ze dne 29. listopadu 2005

Rozhodnutí ESLP o přijatelnosti stížnosti č. 27726/03 ve věci Mezl proti ČR ze dne 31. ledna 2006

tak, že oprávněný rodič se má stýkat s dítětem za přítomnosti sociální pracovníce či psychologa v krizovém centru, případně je nad výchovou dítěte stanoven dohled podle § 43 odst. 1 písm. b) ZoR. V mnoha případech je vydáno předběžné opatření za účelem uskutečnění styku, jeho výkon však zpravidla není úspěšný. Oprávněný rodič podává návrhy na výkon rozhodnutí o styku s dítětem, tento je však buď nadále mařen ze strany povinného rodiče, nebo k setkání rodiče s dítětem sice dojde, ale dítě je tak neurotizováno, že kontakt je po krátké době ukončen. K výkonu rozhodnutí soud ukládá povinnému rodiči pokuty za zmařený styk, případně je orgány činnými v trestním řízení na základě trestního oznámení oprávněného rodiče zahájeno trestní stíhání povinného pro trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí.¹⁹⁵ Toto je však zpravidla zastaveno, příp. je uložen podmíněný trest odnětí svobody v délce trvání několika měsíců. V této fázi, kdy se nedaří navázat kontakt dítěte s rodičem ani za pomoci sociálních pracovníků či psychologa, soud v některých případech přistoupí k omezení styku oprávněného rodiče s dítětem na pouhý písemný kontakt či styk s dítětem zakáže za účelem zklidnění celé situace (např. ve věci Fiala), v krajním případě soud nařídí odevzdání dítěte do ústavního zařízení (např. ve věci Mezl proti ČR citován rozsudek obvodního soudu, který bez návrhu zahájil řízení o nařízení ústavní výchovy nezletilé a vydal předběžné opatření, kterým matce nezletilé uložil, aby ji předala do péče diagnostického ústavu. Soud dospěl k názoru, že za stavu, kdy nezletilá nerespektuje svého otce a matka neplní své rodičovské povinnosti, nemůže dítě setrvávat v prostředí, které ohrožuje jeho výchovu, a potřebuje odbornou péči. Soud rovněž poznamenal, že toto opatření by mělo umožnit styk otce s dcerou. Toto rozhodnutí odvolací soud zrušil s tím, že pouhá skutečnost, že se dcera se svým otcem nestýká, nemůže odůvodnit její předání do ústavu, neboť by tak byla potrestána za situaci, za níž nenese odpovědnost, a to tím spíše, že povinnosti stanovené rozsudky byly určeny jejím rodičům a nikoli jí samotné).

V některých případech znalci navrhuji jako východisko z celé situace změnu rozhodnutí o výchově a svěření dítěte do výchovy oprávněnému rodiči. Takové řešení však zpravidla soudem není, vzhledem k nekompromisnímu odmítání rodiče dítětem a jeho neurotizaci při kontaktu s ním, shledáno za řešení, které by bylo v souladu s nejlepším zájmem dítěte. (Např. ve věci Fiala proti ČR citováno rozhodnutí odvolacího soudu, podle nějž „soud musí detailně posoudit důvody, pro něž rodič, který má dítě v péči, brání styku dítěte s druhým

¹⁹⁵ § 337 odst. 4 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů: „Kdo poté, co proti němu byla bezvýsledně použita opatření v občanském soudním řízení směřující k výkonu rozhodnutí soudu nebo soudem schválené dohody o výchově nezletilých dětí, včetně úpravy styku s dítětem, maří výkon takového rozhodnutí nebo dohody, nebo kdo se dopustí závažného jednání, aby zmařil výkon rozhodnutí jiného orgánu veřejné moci týkajícího se výchovy nezletilých dětí, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok.“

rodičem. Je-li chování rodiče, který má dítě v péči, v rozporu se zájmy dítěte, tzn. tehdy, je-li zamezování styku svévolné a nasvědčuje-li tomu, že tento rodič pohrdá výchovnou rolí druhého rodiče, musí soud vždy zhodnotit, zda nebyly splněny podmínky pro případnou změnu rozhodnutí o výchově nezletilého dítěte. V této souvislosti má svůj význam i skutečnost, že nedůvodné ztěžování styku mezi dítětem a rodičem, jemuž toto dítě nebylo svěřeno do péče, se oprávněně považuje za podstatné pochybení při výchově nezletilého dítěte, které ohrožuje vývoj jeho osobnosti.“ V dané věci však ke změně rozhodnutí o výchovném prostředí nedošlo).

Co se týče námitek ohledně nepřiměřené délky řízení, tj. porušení čl. 6 EÚLP:

Podle ustálené judikatury ESLP se přiměřenost délky řízení posuzuje především podle složitosti věci, chování stěžovatele a příslušných orgánů, jakož i významu řízení pro stěžovatele, tj. co je pro stěžovatele v sázce. Případy týkající se péče o děti je tedy nezbytně nutné projednávat ve vší rychlosti. (K tomu např. Nuutinem proti Finsku, 1996, Voleský proti ČR, 2004, Maciarelo proti Itálii, 1992, Paulsen-Medalenová a Svensson proti Švédsku, 1998).

Co se týče porušení práva na respektování rodinného života, tj. porušení čl. 8 EÚLP:

Dle ESLP vyplývá z čl. 8 nejen povinnost státu zdržet se zásahů do rodinného života, ale také povinnost aktivně přispívat k realizaci styků mezi rodiči a dětmi. „Soud připomíná, že je-li ve smyslu článku 8 Úmluvy prokázána existence rodinného vztahu, měl by stát v zásadě jednat tak, aby umožnil rozvoj tohoto vztahu, a měl by přijmout vhodná opatření k navázání vztahu mezi dotyčným rodičem a dítětem (Kutzner proti Německu, 2002). Povinnost státních orgánů přijmout opatření k usnadnění styků mezi rodičem a jeho dítětem však není absolutní, zvláště pokud se tito ještě neznají. Takové styky se někdy nemohou realizovat ihned a vyžadují určitou přípravu. Typ a rozsah těchto přípravných kroků závisí na okolnostech daného případu, avšak porozumění a spolupráce všech zúčastněných osob vždy představují důležitý faktor. Státní orgány sice mají vyvíjet snahu, aby této spolupráci napomohly, avšak jejich povinnost využít donucovacích prostředků nemůže být neomezená: musí brát ohled na zájmy, práva a svobody dotčených osob a zejména na nejvyšší zájem dítěte a jeho práva, která mu přiznává článek 8 Úmluvy.¹⁹⁶

Porušení čl. 8 EÚLP shledal soud například ve věci Zavřel proti ČR, když konstatoval na základě posouzení skutkového stavu: „Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem Soud připouští, že neuskutečnění stěžovatelova práva na styk bylo zaviněno především zjevným

¹⁹⁶ Rozsudek ESLP ve věci Koudelka proti ČR č. 1633/05 ze dne 20. července 2006

odporem ze strany matky a poté i dítěte, které bylo posledně jmenovanou zmanipulováno. Nicméně nedostatek spolupráce mezi rozvedenými rodiči nezbavuje příslušné orgány povinnosti přijmout veškerá opatření, která by mohla umožnit zachování rodinných pout; státním orgánům tedy příslušelo učinit přiměřená opatření k potrestání tohoto chování matky. Použití donucovacích prostředků ve vztahu k dětem je sice v této choulostivé oblasti nežádoucí, avšak užití sankcí nelze vyloučit v případě zjevně nezákonného chování rodiče, se kterým dítě žije (Maire proti Portugalsku, 2003; Karadžić proti Chorvatsku, 2005). I když se právní nástroje zakotvené v českém právu jeví Soudu jako dostačující k tomu, aby žalovanému státu umožnily zajistit respektování pozitivních závazků, které pro něj plynou z článku 8, v daném případě je nutno konstatovat, že státní orgány nepostupovaly dostatečně systematicky při uplatňování různých opatření pro výkon rozhodnutí zakotvených ve vnitrostátním právu a vůči matce nepodnikly žádné kroky. V tomto ohledu Soud připomíná, že podle znaleckého posudku ze dne 25. března 2004 nebyl v té době syndrom zavrženého rodiče u dítěte ještě zcela rozvinut a jeho setkání s otcem v pracovně psychologu proběhlo bez problémů. Pokud by byla rychle přijata přiměřená opatření, nebylo by tedy bývalo pro nezletilého obtížné znovu si na styk s otcem zvyknout, což ostatně ještě o osm měsíců později konstatoval i krajský soud. Soud v této souvislosti bere v úvahu argument stěžovatele, podle kterého dítě v době jeho posledního pohovoru s opatrovníkem bylo již jistou dobu vystaveno výlučnému vlivu matky v prostředí nepřátelském vůči stěžovateli. Podle mínění Soudu bylo tedy neuskutečnění stěžovatelova práva na styk zaviněno tím, že soudy fakticky tolerovaly matčin trvajícím odpor, a nepřijetím opatření směřujících k nastolení skutečných kontaktů. Je nutno konstatovat, že vnitrostátní orgány neprojeví péči, kterou si daný případ vyžadoval, a že neučinily to, co od nich bylo možno rozumně očekávat.¹⁹⁷

Co se týče tvrzené diskriminace otců z důvodu pohlaví, tj. porušení čl. 14 EÚLP a čl. 5 Protokolu č. 7:

Ve stížnostech otců adresovaných ESLP ve věci styku s nezletilým dítětem se poměrně často objevuje argument, že se otec stal obětí diskriminace z důvodů pohlaví a tvrdí, že se české soudy v rodinných věcech dopouštějí systematické diskriminace otců dětí, což dokládají různými články a rozhovory publikovanými v domácím tisku, jakož i zveřejněnými statistickými údaji (např. věc Mezl proti ČR). K tomuto argumentu se vláda ČR vyjadřuje prostřednictvím svého zmocněnce konstantně takto: „Vláda nepopírá, že dle statistických údajů pro Českou republiku, které má k dispozici, bývá v okamžiku prvního rozhodování

¹⁹⁷ Rozsudek ESLP ve věci Zavřel proti ČR č. 14044/05 ze dne 18. ledna 2007

o této otázce svěřována péče o nezletilé děti většinou matce. Právo na styk s dítětem je tudíž obvykle přiznáváno otcům, což objasňuje, proč se tito mohou při výkonu svého práva častěji setkat s obtížemi. Nicméně původ těchto obtíží nespočívá ve skutečnosti, že návrhy na výkon práva na styk s dítětem podávají otcové; nejedná se tedy o diskriminaci na základě pohlaví nebo nerovnosti manželů. Nelze totiž tvrdit, že soudy tolerují odmítání podrobit se rozhodnutí, jestliže tak činí matky. Vláda dále zdůrazňuje nutnost vykládat statistiky v kontextu dalších skutečností. Tyto údaje především neumožňují zjistit, který z rodičů o svěření do výchovy skutečně požádal. V tomto ohledu vláda uvádí jako příklad částečný místní průzkum provedený v roce 1999 u jednoho z okresních soudů, z něhož vyplývá, že zatímco pouze 16 % otců požadovalo svěření dětí do výchovy, 34 % z nich mělo úspěch ve věci a v 23 % případů byly děti svěřeny do střídavé nebo společné výchovy. Ze sociologických studií pak jednoznačně vyplývá, že ačkoliv tradiční rozdělení rodičovských rolí v České republice pomalu směřuje k překonání rozdílů, výchova dětí se stále soustřeďuje v rukou žen. Takto lze konečně pochopit, že děti nízkého věku jsou v první řadě svěřovány do výchovy matkám.¹⁹⁸

Závěrem je možno shrnout, i když opět s určitou mírou zobecnění, že v případech stížností rodičů u ESLP ohledně nerealizace jejich styku s dítětem, soud v řadě případů shledal porušení práva stěžovatele na projednání věci v přiměřené lhůtě a/nebo porušení práva na respektování rodinného života, kdy orgány ČR nejednaly bez zbytečných průtahů nebo nepřijaly dostatečná opatření k zajištění styku rodiče s dítětem. Soud však neshledal za opodstatněnou námitku diskriminace otců z důvodu pohlaví v České republice.

V případě, že soud shledá porušení EÚLP, přiznává stěžovateli proti státu, který se porušení jeho práv dopustil spravedlivé zadostiučinění jako náhradu utrpěné morální újmy a náhradu nákladů řízení před ESLP dle čl. 44 odst. 2 EÚLP.

4.7 Náhrada škody za zmařený styk

Soudem schválená dohoda o úpravě styku s nezletilým dítětem či rozsudek v této věci zakládají nový právní vztah mezi povinným a oprávněným rodičem, jehož předmětem je styk s nezletilým dítětem. Od tohoto právního vztahu se mohou odvíjet i vztahy další, jako například odpovědnost za škodu v případě porušení povinností vyplývajících z úpravy styku. Judikatura dospěla k závěru, že povinný rodič odpovídá za škodu, kterou způsobil

¹⁹⁸ K tomu např. rozsudek ESLP ve věci Zavřel proti ČR č. 14044/05 ze dne 18. ledna 2007. Rozhodnutí ESLP o přijatelnosti stížnosti č. 27726/03 ve věci Mezl proti ČR ze dne 31. ledna 2006.

oprávněnému rodiči zmařením styku s dítětem dle § 420 odst. 1 OZ,¹⁹⁹ popř. za škodu, která vznikla oprávněnému rodiči v důsledku zmaření styku z objektivních příčin, o kterých však povinný rodič oprávněného včas neinformoval, a to dle § 415 OZ.²⁰⁰ V této věci se vyjádřil i NS: „Vzniknou-li otcí dítěte zbytečné náklady v důsledku toho, že matka, jíž bylo nezletilé dítě svěřeno do výchovy, zmaří styk otce s dítětem, upravený soudním rozhodnutím nebo dohodou rodičů, jedná se o případ obecné odpovědnosti za škodu, založené na principu presumovaného zavinění. Pokud by se styk otce s dítětem neuskutečnil z důvodu objektivní překážky na straně dítěte, popř. pro jinou skutečnost, jež nastala nezávisle na vůli matky a bez jejího vlivu, přichází v úvahu odpovědnost matky za nesplnění tzv. obecné prevenční povinnosti, jestliže tato překážka nebyla otcí včas sdělena a vznikly mu tak zbytečné náklady.“²⁰¹

Ohledně rozsahu škody platí obecně § 442 odst. 1 OZ, tj. hradí se skutečná škoda a ušlý zisk. Půjde tedy zejména o náklady rodiče na dopravu do místa převzetí dítěte (jejich vyčíslení se dle rozhodnutí NS řídí § 189 odst. 1 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce a vyhláškou MPSV č. 451/2008 Sb.) a náklady na zajištění programu po dobu styku rodiče s dítětem (např. zakoupené vstupenky, zájezd apod.). Dle názoru NS však má oprávněný rodič nárok pouze na náhradu toho, co vynaložil pro dítě, nikoliv sám pro sebe. „Matka dítěte odpovídá za škodu vzniklou následkem zaviněného nepředání dítěte, jež spočívá ve zbytečně vynaložených nákladech na zajištění programu po dobu styku pro dítě. Stornoval-li otec zájezd též pro svou osobu, není sama skutečnost, že matka nedodržela termín předání dítěte otcí, příčinou, která znemožnila otcí účast na zájezdu. ... Pokud otec dítěte stornoval zájezd i pro svou osobu, bylo to jeho vlastní rozhodnutí, nikoliv přímý následek jednání matky.“²⁰² Důkazní břemeno ohledně prokázání existence a výše škody, protiprávnosti jednání povinného rodiče a příčinné souvislosti mezi nimi nese ten, kdo se náhrady škody domáhá, tedy rodič oprávněný ke styku s dítětem.

4.8 Clausula rebus sic stantibus

Dle § 28 ZoR platí: „Změní-li se poměry, může soud změnit i bez návrhu rozhodnutí nebo dohodu rodičů o výkonu jejich rodičovských práv a povinností.“ Obdobně též

¹⁹⁹ Dle § 420 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů platí: „(1) Každý odpovídá za škodu, kterou způsobil porušením právní povinnosti. (3) Odpovědnosti se zproští ten, kdo prokáže, že škodu nezavinil.“

²⁰⁰ Dle § 415 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů platí: „Každý je povinen počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví, na majetku, na přírodě a životním prostředí.“

²⁰¹ Rozhodnutí NS ze dne 30. září 2003, sp. zn. 25 Cdo 2289/2002

²⁰² Tamtéž

§ 163 odst. 2 OSŘ stanoví: „Rozsudky o výchově a výživě nezletilých dětí a o přiznání, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo o pozastavení jejího výkonu lze změnit i bez návrhu, změní-li se poměry.“

Veškerá rozhodnutí ve věcech péče soudu o nezletilé jsou, vzhledem k osobní povaze, dlouhodobému charakteru a proměnlivosti těchto vztahů, vydávána cum clausula rebus sic stantibus, tzn. s výhradou změny okolností založenou přímo ex lege. Tato rozhodnutí, resp. schválené dohody tedy nezakládají překážku rei iudicatae a dojde-li ke změně poměrů, soud je může, a to i bez návrhu, změnit. Musí však jít o podstatnou změnu těch okolností, které byly základem pro vydání původního rozhodnutí či schválené dohody rodičů. Ve věci výkladu tohoto ustanovení a posouzení, kdy má být dána přednost změně v péči o dítě před stálostí jeho výchovného prostředí, existuje vzhledem k složitosti této otázky a zásadnímu dopadu rozhodnutí na život dítěte i celé rodiny, bohatá judikatura. „Důvodem ke změně rozhodnutí soudu nebo soudem schválené dohody rodičů o výchově a výživě nezletilého dítěte je pouze změna poměrů závažnějšího rázu. Taková změna je důsledkem výraznější změny v těch skutečnostech, které tvořily skutkový podklad rozhodnutí soudu o výchově a výživě nezletilého dítěte, popřípadě rozhodnutí soudu o schválení dohody rodičů. Nebude to přitom změna poměrů tkvící pouze v tom, že na rozdíl od doby dřívějšího rozhodování o výchovném prostředí nezletilého dítěte nyní vykazuje druhý rodič v podstatě stejnou způsobilost k výchově nezletilého dítěte jako rodič, který jej vychovává.“²⁰³ Změna poměrů odůvodňuje změnu rozhodnutí jen tehdy, „jestliže jiné okolnosti převažují nad požadavkem stálosti výchovného prostředí nezletilého dítěte. Tak je tomu obvykle v případech, v nichž se dříve provedená úprava výchovy nezletilého stane – s ohledem na změnu poměrů – úpravou, která nadále nezajišťuje nejpríznivější podmínky pro zdárný vývoj dítěte.“²⁰⁴ „Zájem na ochraně stability výchovného prostředí dítěte zároveň převažuje nad zájmem na odpovědném provedení důkazu znalcem, konkr. znalcem z oboru pedopsychologie. Je nepřipustné, aby dítě bylo svěřeno rozhodnutím soudu „na zkoušku“ do výchovy druhého rodiče, aby mohl být poté odborně posouzen vliv výchovného prostředí u tohoto rodiče na nezletilé dítě.“²⁰⁵

Ústavní soud rovněž vyslovil přesvědčení, že „dohodli-li se rodiče již dříve na tom, který z nich bude mít nezletilého ve své výchově, a byla-li tato dohoda schválena rozhodnutím soudu, potom důvody odůvodňující změnu takového rozhodnutí musí skutečně dosáhnout

²⁰³ Usnesení pléna NS ČSR ze dne 23. června 1967, sp. zn. Pls 4/1967

²⁰⁴ Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 27. dubna 1967, sp. zn. R 97/1967

²⁰⁵ Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 24. dubna 1969, sp. zn. 5 Co 134/69

intenzity změny poměrů ve všech jejích aspektech.²⁰⁶ V jiném ze svých rozhodnutí Ústavní soud připomněl, že jedním z principů, představujících součást práva na řádný proces a vylučujících libovůli při rozhodování, je i povinnost soudů své rozsudky řádně odůvodnit. „Povinnosti řádného a transparentního odůvodnění odvolací soud v posuzované věci nedostál, neboť z jeho rozhodnutí není zřejmé, z čeho ve svém právním závěru vycházel; odvolací soud opřel své rozhodnutí o jakousi obecnou domněnku či premisu, kdy v tomto konkrétním případě bylo důvodem změny výchovného prostředí (svěření dětí do výchovy otci namísto matky), že obě děti jsou mužského pohlaví a lze tedy u nich předpokládat určitou preferenci fyzických aktivit.“²⁰⁷ Ústavní soud zdůraznil, že soud se vždy musí případem zabývat zcela konkrétně, posuzovat jednotlivě zájem a potřeby každého jedinečného dítěte zvlášť a neuplatňovat určité sociální stereotypy či domněnky. V řízení o změně výživného by se soud měl zabývat vždy i tím, zda nenastala změna poměrů odůvodňující novou úpravu výchovného prostředí nezletilého. Přitom však platí, že krátkodobý pobyt nezletilého dítěte u rodiče, jemuž nebylo dítě svěřeno do výchovy, není zpravidla důvodem dočasného zproštění tohoto rodiče povinnosti platit výživné. Pokud by došlo ke změně poměrů ve výchově či výživě nezletilého trvalejší povahy, může tyto okolnosti posoudit pouze soud.²⁰⁸

Lze tedy shrnout, že ke změně rozhodnutí ve věci péče soudu o nezletilé, přistoupí soud tehdy, jestliže dojde k podstatné změně poměrů, v nichž dítě žije, a jiné uspořádání těchto vztahů se jeví z hlediska zájmu dítěte jako celkově vhodnější.

4.9 Styk s dítětem podle nového občanského zákoníku

Právní úprava styku je v NOZ ve srovnání se současnou právní úpravou podstatně detailnější a reflektuje též soudní praxi v této oblasti. Právo rodiče udržovat styk se svým dítětem je ze své podstaty právem osobním, a jako takové nemůže být rodičem svěřeno jiné osobě. Zákon předpokládá, že rodiče se na styku s dítětem dohodnou a teprve nedohodnou-li se nebo vyžaduje-li to zájem na výchově dítěte a poměry v rodině, soud styk rodiče s dítětem upraví. Je-li to nutné v zájmu dítěte, soud právo rodiče osobně se s dítětem stýkat omezí anebo tento styk i zakáže.²⁰⁹ Dítě, které je v péči jen jednoho rodiče, má právo stýkat se s druhým rodičem v rozsahu, který je v zájmu dítěte. Stejně tak má tento rodič právo stýkat se s dítětem, ledaže soud takový styk omezí nebo zakáže. Soud také může určit podmínky styku, zejména místo, kde k němu má dojít, jakož i určit osoby, které se smějí, popřípadě nesmějí

²⁰⁶ Rozhodnutí ÚS ze dne 9. března 2000, sp. zn. IV. ÚS 14/2000

²⁰⁷ Rozhodnutí ÚS ze dne 11. prosince 2008, sp. zn. III. ÚS 1481/08

²⁰⁸ Rozhodnutí NS ČSSR spis. zn. 4 Cz 44/65; 1 Cz 84/68

²⁰⁹ § 891 NOZ

styku účastnit.²¹⁰ Dle důvodové zprávy k NOZ soud může v rámci tohoto ustanovení rozhodnout např. o tom, že v počátku navazování kontaktu rodiče s dítětem bude styk realizován ve specializovaném zařízení (např. krizové centrum) pod dohledem kvalifikovaného pracovníka tohoto zařízení. Jedná se o opatření, která jsou v soudní praxi zejména ve složitých rozvodových případech soudem aplikována i v současné době, nově je však zákon upravuje výslovně, i když v tomto případě dle mého názoru poměrně nadbytečně. Zákon nově explicitně zakotvil též povinnost rodiče, který má dítě ve své péči, dítě na styk s druhým rodičem řádně připravit, styk s ním řádně umožnit a při výkonu práva osobního styku s dítětem v potřebném rozsahu s druhým rodičem spolupracovat.²¹¹ Tato povinnost byla dosud ukládána rodiči soudem v rozhodnutí o úpravě styku a teprve poté, co bylo o styku pravomocně rozhodnuto, příp. schválena dohoda rodičů, byl rodič mající dítě ve své výchově zavázán k řádné přípravě dítěte na styk s druhým rodičem. Podle nové právní úpravy je rodič touto povinností vázán ex lege, a to nejen negativní povinností zdržet se rušení či bránění styku, ale též povinností aktivně konat, tedy styk umožnit a spolupracovat. Obligatorní sankcí pro případ neplnění této zákonné povinnosti je i dle NOZ nové rozhodování soudu o tom, který z rodičů má mít dítě ve své péči.²¹²

Ve snaze chránit dítě před popouzením ze strany jednoho či obou rodičů NOZ též výslovně stanoví, že rodič, který má dítě v péči, a druhý rodič, se musejí zdržet všeho, co narušuje vztah dítěte k oběma rodičům nebo co výchovu dítěte ztěžuje.²¹³ Rodiče jsou navíc povinni si vzájemně sdělit vše podstatné, co se týká dítěte a jeho zájmů.²¹⁴

Z nové právní úpravy je patrná reakce zákonodárce na poměrně časté způsoby chování rozvedených rodičů ve vztahu k dítěti i k sobě navzájem. Zákonodárce detailnější právní úpravou povinností rodičů usiluje o zvýšení ochrany psychického zdraví dítěte trpícího neschopností rodičů vzájemně komunikovat, jejich vzájemnou záští a nevraživostí. Stěžejním hlediskem právní úpravy styku rodiče s dítětem v NOZ je na prvním místě zájem dítěte na bezproblémovém a netraumatizujícím styku s oběma rodiči, na druhém pak realizace práva oprávněného rodiče stýkat se se svým dítětem a vykonávat svou rodičovskou odpovědnost.

Co se týče práva styku dítěte s jinými osobami, než rodiči, obsahuje NOZ poměrně nejednoznačné a sporné ustanovení. Dle § 927 platí, že „*právo stýkat se s dítětem mají osoby*

²¹⁰ § 888 NOZ

²¹¹ § 888 NOZ

²¹² § 889 věta druhá NOZ: „Brání-li rodič, který má dítě v péči, bezdůvodně trvale či opakovaně druhému rodiči ve styku s dítětem, je takové chování důvodem pro nové rozhodnutí soudu o tom, který z rodičů má mít dítě ve své péči.“

²¹³ § 889 věta první NOZ

²¹⁴ § 890 NOZ

příbuzné s dítětem, ať blízce či vzdáleně, jakož i osoby dítěti společensky blízké, pokud k nim dítě má citový vztah, který není jen přechodný, a pokud je zřejmé, že by nedostatek styku s těmito osobami pro dítě znamenal újmu. Také dítě má právo se stýkat s těmito osobami, pokud tyto osoby se stykem souhlasí. “ Toto ustanovení obsahuje několik vágních pojmů, které zákon blíže nedefinuje a zároveň blíže nestanoví, jakým způsobem a v jakém rozsahu má třetí osoba, resp. dítě, své právo realizovat, event. do jaké míry či za jakých podmínek je rodič mající dítě ve své péči povinen tento výkon práva třetí osoby strpět. O nic jasnější výklad nepodává ani důvodová zpráva, podle které by „citový vztah měl být vykládán tím nejšíře možným způsobem. Podmínkou ovšem je, že se nejedná o vztah chvilkový, ale o vztah nikoli jen přechodný, čímž se míní dlouhodobost, kterou je však třeba posoudit konkrétně, zejména ve vztahu k určité osobě. Obdobně by měly být posuzovány i poměry dítěte k osobě sice nepřibuzné, ale společensky blízké. Obě skupiny osob mají právo domáhat se u soudu naplnění svého práva. A ovšem obdobné právo má i dítě.“²¹⁵

Je nepochybné, že toto ustanovení klade v případném sporu o styk třetí osoby s dítětem značné nároky na soudce co do prováděného dokazování, vzhledem k tomu, že posouzení citového vztahu i potenciální újmy dítěte se zpravidla neobejde bez znaleckého dokazování, i co do následného zhodnocení provedených důkazů v situaci konkrétní rodiny s ohledem na nejlepší zájem dítěte.

²¹⁵ Důvodová zpráva k NOZ, dokument je dostupný na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html>

5 SLOVENSKÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA ROZVODU S NEZLETILÝMI DĚTMI

5.1 Vývoj rodinného práva na Slovensku

Rodinné právo české a slovenské se v první polovině dvacátého století spojilo v jedno a takto se vyvíjelo až do rozdělení České a Slovenské Federativní republiky dne 1. ledna 1993. Tehdy se jeho vývoj v obou zemích opět rozdělil a dále se již ubírá samostatně, i když blízkost obou úprav zůstává, vzhledem k dlouhé společné historii i vztahu obou národů, nadále značná.

K úplnému sjednocení rodinného práva v Československu došlo až v roce 1949, do této doby bylo rodinné právo na Slovensku součástí uherského občanského práva a nebylo jednotně kodifikováno. Zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého, bylo do právního řádu nového státu recipováno právo rakouské pro oblast českých zemí a právo uherské pro území Slovenska a Podkarpatské Rusi. Dosavadní uherské právo bylo přitom z velké části nepsaným právem obyčejovým. Částečnou unifikaci rodinného práva přinesly dílčí novely Všeobecného občanského zákoníku či nově přijaté zákony v rodinněprávní oblasti, tak zejména lze připomenout tzv. manželskou novelu (zákon č. 320/1919 Sb. z. a n., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství) či nový zákon o osvojení (zákon č. 320/1919 Sb. z. a n.). K definitivní unifikaci práva v Československu došlo pod vlivem politických změn v únoru 1948 během tzv. právníkové dvouletky, tj. v letech 1949-50. V oblasti rodinného práva byl přijat zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, který nabyl účinnosti k 1. lednu 1950 a který přinesl vyčlenění rodinného práva z práva občanského, jehož bylo rodinné právo vždy součástí. Soudobá právní teorie tak učinila z práva rodinného samostatné právní odvětví bez vztahu subsidiarity občanského práva k právu rodinnému. Na přípravě zákona pracovala v letech 1948-49 československo-polská komise a jí připravený návrh byl přijat v prakticky totožném znění v ČSR i v Polsku.

Nová kodifikace rodinného práva byla přijata s účinností od 1. dubna 1964 jako zákon č. 94/1963 Sb., o rodině. V duchu nové socialistické ústavy²¹⁶ se do zákona v jeho původním znění výrazně promítlo silně etatistické, paternalistické pojetí vztahu státu a rodiny.

²¹⁶ Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky

Zákon začínal slovy: „*Vybudování socialismu v Československu se významným způsobem projevilo i v oblasti rodinného, manželského a osobního života občanů našeho státu. Společnost usiluje všemožně o to, aby morálka socialistické společnosti se stala základem všech vztahů v rodině, manželství a při výchově dětí. Ochrana manželství, mateřství, rodiny, zájmů všech dětí, jakož i zvýšená péče o rodiny s více dětmi je uskutečňována celou naší společností.*“²¹⁷ Z hlediska vztahu rodinného a občanského práva však přinesl zákon o rodině i zásadní změnu. Došlo k oddělení právní úpravy majetkových vztahů mezi manželi, k jejich začlenění do nového občanského zákoníku²¹⁸ a k založení vztahu subsidiarity občanského zákoníku vůči ZoR.²¹⁹

Po zániku ČSFR se stal ZoR základem rodinného práva na Slovensku, stejně tak, jako v České republice. Vývoj obou těchto úprav již ale pokračoval svou vlastní cestou. Zatímco v České republice zůstává, i když ve značně novelizovaném znění, základním pramenem právní úpravy rodinného práva stále zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, který bude nahrazen s účinností pravděpodobně od 1. ledna 2014 novým občanským zákoníkem, na Slovensku došlo k přijetí nového zákona o rodině již v roce 2005, a to pod číslem 36/2005 Z. z. (dále jen „SZoR“). Přestože se dosavadní zákon o rodině stal východiskem nové právní úpravy, reflektuje tato společenské změny v oblasti rodinněprávních vztahů, k nimž došlo v posledních dvou desetiletích, i mezinárodní úmluvy, jejichž smluvní stranou se Slovensko stalo. Jde zejména o Úmluvu o právech dítěte a Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod včetně související judikatury ESLP, pod jejímž vlivem dochází v rodinném právu evropských států k výrazným proměnám zejména v pojmání podstaty a funkcí rodiny jako takové. Nový zákon o rodině reaguje též na legislativní záměr rekonstrukce soukromého práva, jehož výsledkem by mělo být, stejně jako v České republice, přijetí nového občanského zákoníku, do nějž bude začleněna i úprava rodinněprávních vztahů a který tak nahradí samostatný zákon o rodině.

SZoR zavádí některé nové instituty slovenskému rodinnému právu dosud neznámé a detailněji upravuje a rozšiřuje práva nezletilého dítěte. Dle důvodové zprávy se změny, které nový zákon přináší, týkají zejména důvodů neplatnosti a neexistence manželství; právní úpravy styku dítěte s blízkými osobami; výchovných patření; určování rodičovství a úpravy výživného. Zpřísnila se též pravidla sledování výkonu a hodnocení ústavní výchovy,

²¹⁷ Preambule k zákonu č. 94/1963 Sb., o rodině, v původním znění

²¹⁸ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v původním znění

²¹⁹ § 104 ZoR v původním znění: „Ustanovení občanského zákoníku se použijí tehdy, nestanoví-li tento zákon něco jiného.“

výchovných opatření, hodnocení funkce poručníka či opatrovníka jmění dítěte. Byla zrušena účast generálního prokurátora v řízení o popření otcovství a zásadně změněna právní úprava osvojení (z nejvýznamnějších změn lze zmínit zejména skutečnost, že o svěřeni dítěte do preadopční péče, která musí trvat minimálně devět měsíců, nově rozhoduje jen soud, či to, že bylo upuštěno od rozlišování dvou typů osvojení).²²⁰

Nový SZoR je ve slovenském právu obdobnou reakcí, jakou byla velká novela ZoR v právu českém, každá z nich však proběhla samostatně s více než sedmiletým odstupem a každá z nich má svá specifika. Přestože si jsou i nadále česká a slovenská právní úprava rodinných vztahů velmi blízké, obsahují oba kodexy i některé důležité odlišnosti, na které se ve vzájemné komparaci zaměřují následující kapitoly, a to v rozsahu předmětu této práce, tj. rozvodu, svěřeni do péče a úpravy styku s nezletilým dítětem.

5.2 Rozvod manželství

Rozvod manželství je upraven v páté hlavě první části SZoR zahrnující §§ 22 – 27. V rámci této hlavy se zákon zabývá nejen zánikem manželství rozvodem, který je i ve slovenské právní úpravě jediným možným způsobem zániku manželství za života obou manželů, ale i péčí o nezletilé dítě pro dobu po rozvodu či úpravou styku s ním. Struktura této právní úpravy se tak do značné míry podobá hlavě páté části první ZoR, avšak s několika podstatnými obsahovými rozdíly, zejména v procesní úpravě a případných variantách rozvodu. SZoR zná pouze jedinou procesní formu rozvodu, a to rozvod se zjišťováním příčin rozvratu. Obdoba „nesporného rozvodu“ či rozvodu „ztíženého“ v zájmu ochrany nevinného manžela není v SZoR obsažena. Dle § 22 SZoR je „*K zrušeniu manželstva rozvodom možno pristúpiť len v odôvodnených prípadoch.*“ Odůvodněnost žádosti o rozvod přitom závisí na posouzení soudu. Na rozvod manželství neexistuje právní nárok, a to ani tehdy, pokud oba manželé s rozvodem souhlasí. Slovenská právní úprava totiž neobsahuje absolutní důvody rozvodu, při jejichž naplnění by soud musel obligatorně manželství rozvést. Odůvodněnost rozvodu se opírá o hmotněprávní předpoklady vymezené v § 23 SZoR, který zní: „*(1) Súd môže manželstvo na návrh niektorého z manželov rozviesť, ak sú vzťahy medzi manželmi tak vážne narušené a trvalo rozvrátené, že manželstvo nemôže plniť svoj účel a od manželov nemožno očakávať obnovenie manželského spolužitia.*“

²²⁰ Cirák, J.: Rodinné právo v Slovenskej republike. In: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha, ASPI – Wolters Kluwer 2009, str. 77-78.

(2) *Súd zisťuje príčiny, ktoré viedli k vážnemu rozvratu vzťahov medzi manželmi, a pri rozhodovaní o rozvode na ne prihliada. Súd pri rozhodovaní o rozvode vždy prihliadne na záujem maloletých detí.*

(3) *Súd pri posudzovaní miery rozvratu vzťahov medzi manželmi prihliada na porušenie povinností manželov podľa § 18 a 19.“*

Jediným dôvodom rozvodu je kvalifikovaný rozvrat manželství, tj. tak vážne narušenie a trvalý rozvrat manželských vzťahů, pro které již manželství nemůže plnit svůj účel a nelze očekávat obnovení manželského soužití. Jde o objektivní skutečnost, kterou soud musí mít za prokázanou, aby mohl manželství rozvést. „Manželstvo je dostatočne vážne rozvrátené vtedy, ak už nemôže plniť svoj účel. Jeho účelom je vytvoriť harmonické a trvalé životné spoločenstvo, ktoré zabezpečí riadnu výchovu detí. Počas svojej existencie plní funkciu sociálnu, ekonomickú, biologickú a výchovnú. Manželstvo je možno rozviesť až vtedy, keď sa už žiadna z týchto funkcií v manželstve nerealizuje. ...Rozvrat je dostatočne trvalý vtedy, ak už nemožno očakávať obnovenie manželského spolužitia.“²²¹ Dle § 100 odst. 2 OSP je soud povinen pokusit o usmíření manželů. Za tímto účelem jim může navrhnout návštěvu odborné poradny, tuto jim však nemůže rozhodnutím uložit.

Přestože již soud nevyslovuje vinu toho kterého manžela na rozvratu manželství, je ze zákona povinen zjišťovat příčiny rozvratu a při rozhodnutí k nim přihlédnout. Vedle toho má soud přihlížet k porušení manželských povinností každým z manželů.²²² K příčinám rozvratu pak může soud přihlédnout též při rozhodování o náhradě nákladů řízení (stejně jako v české právní úpravě právo na náhrada nákladů řízení o rozvod účastníkům zásadně nenáleží, soud však může jejich náhradu přiznat, odůvodňují-li to okolnosti nebo poměry účastníků²²³), při rozhodování o výživném mezi rozvedenými manželi (výživné nelze přiznat, pokud by to bylo v rozporu s dobrými mravy²²⁴) či při rozhodování o svěřeni nezletilého dítěte do péče jednoho z rodičů, v rámci kterého soud posuzuje výchovné schopnosti rodiče i z hlediska jeho mravních zásad a vzorců chování. Právě zjištěním a posouzením příčin rozvratu

²²¹ Pavelková, B.: Zákon o rodine. Komentár. Praha, C.H. Beck 2011, str. 90-91

²²² § 18 SZoR: „Manželia sú si v manželstve rovní v právach a povinnostiach. Sú povinní žiť spolu, byť si verní, vzájomne rešpektovať svoju dôstojnosť, pomáhať si, starať sa spoločne o deti a vytvárať zdravé rodinné prostredie.“ § 19 odst. 1 SZoR: „O uspokojovanie potrieb rodiny založenej manželstvom sú povinní starať sa obidvaja manželia podľa svojich schopností, možností a majetkových pomerov. Uspokojovaním potrieb rodiny je aj osobná starostlivosť o deti a domácnosť.“

²²³ § 144 zákona č. 99/1963 Z. z., občiansky súdny poriadok, ve znění pozdějších předpisů. K tomu také rozhodnutí Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 28. července 1964, sp. zn. 5 Co 336/64: „Při rozhodování o náhradě nákladů řízení o rozvod podle § 114 o. s. ř. je nutno pečlivě přihlédnout ke konkrétním okolnostem případu. ... má být pečlivě uváženo, nejsou-li tu důvody pro přiznání náhrady nákladů podle věty druhé a nemá docházet k mechanickému používání první věty § 144 o. s. ř.“

²²⁴ § 72 a § 75 zákona č. 36/2005 Z. z., o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ve znění pozdějších předpisů

a zhodnocením plnění manželských povinností se realizuje výchovná role soudu v řízení o rozvod manželství. „Absencia zreteľného postoja súdu k preukázanému porušeniu manželských povinností (napríklad narodenie mimomanželského dieťaťa počas trvania manželstva) umocní pocit poníženia v druhom manželovi. ...Nezriedka sa pocit frustrácie prenáša do vzťahu manželov ako rodičov spoločných detí, deti sa stávajú rukojemníkmi niektorého z rodičov a následne konanie o rozvod manželstva pokračuje v poručenskom konaní alebo pri výkone rozhodnutia o styku.“²²⁵

Rozvod manželství je tedy možno vyslovit jen tehdy, jestliže jsou vztahy mezi manželi zákonem kvalifikovaným způsobem rozvrácené a zároveň není-li rozvod v rozporu se zájmy nezletilých dětí. Ustanovení zákona, podle něž soud při rozhodování o rozvodu vždy přihlédne k zájmu nezletilých dětí, je literaturou i praxí vykládáno tak, že soud nemůže návrhu na rozvod vyhovět, a to ani tehdy, pokud by měl za prokázaný kvalifikovaný rozvrat manželství, pokud by byl rozvod v rozporu se zájmy nezletilých dětí rozvádějících se manželů. „Manželstvo uzatvárali dvaja dospelí ľudia s plnou právnou subjektivitou, ktorí sa slobodne a dobrovoľne rozhodli založiť si rodinu. Ich maloleté deti nemali možnosť vyjadriť sa k svojmu narodeniu a nemajú možnosť vyjadriť sa k svojmu narodeniu a nemajú možnosť ovplyvniť ani divergenciálne správanie rodičov. Preto ich záujmy pri rozhodovaní o rozvode manželstva rodičov musí hájiť súd.“²²⁶ Posouzení, zda je rozvod manželství v daném případě nejlepším řešením situace i z hlediska zájmu nezletilých dětí a nejen jejich rodičů, nelze paušalizovat. Naopak, vždy je třeba konkrétně posuzovat, jakým způsobem se vztahy mezi rodiči promítají do jejich vztahu k dětem a do jaké míry manželé i nadále fungují jako rodiče.

Pakliže soud návrh na rozvod zamítne, zakládá toto rozhodnutí překážku rei iudicatae, k níž se několikrát vyjádřila i soudní praxe. „Zamietavý rozsudok vo veci rozvodu manželstva zakladá prekážku veci právoplatne rozsúdenej, pokiaľ po predchádzajúcom súdnom rozhodnutí nenastali nové skutočnosti, ktoré samy osebe alebo spolu so skutočnosťami, ktoré už boli predmetom konania predchádzajúceho zamietanému rozhodnutiu, môžu byť podkladom pre záver o hlbokom a trvalom rozvrate manželstva.“²²⁷ Co se týče odvolání proti tomuto rozhodnutí: „Ak súd prvého stupňa návrh na rozvod manželstva rodičov maloletého dieťaťa zamietol, odvolací súd nemôže takýto rozsudok zmeniť, manželstvo rozviesť a vec vrátiť súdu prvého stupňa iba na úpravu práv a povinností manželov k maloletému dieťaťu na

²²⁵ Pavelková, B.: Zákon o rodine. Komentár. Praha, C.H. Beck 2011, str. 93

²²⁶ Tamtéž, str. 94

²²⁷ Rozhodnutí Městského soudu v Praze ze dne 6. června 1962, sp. zn. 5 Co 272/62

čas po rozvode.“²²⁸ Dle Ústavního soudu navíc platí: „Ak všeobecný súd zamietne návrh účastníka občianskoprávneho konania, iba táto skutočnosť nie je bez existencie konkrétneho porušenia základných práv a slobôd dôvod na začatie konania pred ústavným súdom.“²²⁹

5.3 Svěření nezletilého dítěte do péče pro dobu po rozvodu

Slovenská právní úprava vycházející z ustanovení § 113 odst. 1 OSP a § 24 SZoR zachovává spojené řízení o rozvod manželství a o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu tak, jako tomu bylo v českém právním řádu před velkou novelou ZoR. Vzhledem k tomu je soud ex lege povinen v rozhodnutí, kterým se rozvádí manželství rodičů, vždy upravit výkon rodičovských práv a povinností k jejich nezletilým dětem pro dobu po rozvodu. Soud přitom upraví rodičovská práva a povinnosti ke všem nezletilým dětem rozvádějících se rodičů, bez ohledu na to, zda se děti narodily za trvání manželství nebo ještě před jeho uzavřením, kdy otcovství manžela k dítěti bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů nebo rozhodnutím soudu. Pokud by dítě v průběhu řízení nabylo zletilosti, soud řízení ve věci úpravy rodičovských práv a povinností a výživného pro toto dítě zastaví. Výživné pro zletilé dítě může soud upravit jen k návrhu samotného dítěte dle § 65 odst. 3 SZoR. Pokud by se rozvádějícím se manželům narodilo dítě až po právní moci rozhodnutí o rozvodu, o úpravě jejich rodičovských práv a povinností soud rozhodne dle § 36 odst. 1 SZoR. Toto ustanovení obsahuje právní úpravu výkonu rodičovských práv a povinností k nezletilému dítěti, jehož rodiče spolu nežijí, přičemž vztah § 24 a § 36 SZoR je obdobný, jako vztah § 26 a § 50 ZoR.

Dle § 36 odst. 1 SZoR platí: „*Rodičia maloletého dieťaťa, ktorí spolu nežijú, môžu sa kedykoľvek dohodnúť o úprave výkonu ich rodičovských práv a povinností. Ak sa nedohodnú, súd môže aj bez návrhu upraviť výkon ich rodičovských práv a povinností, najmä určí, ktorému z rodičov zverí maloleté dieťa do osobnej starostlivosti. Ustanovenia § 24, § 25 a 26 sa použijú primerane.*“ Rozhodování podle § 36 SZoR tedy přichází v úvahu tehdy, jestliže rodiče nezletilého dítěte neuzavřeli manželství a nežijí spolu, anebo nežijí-li spolu, přestože jsou manželi. Stejně jako v případě české právní úpravy je dán rodičům nezletilého dítěte prostor pro dohodu o úpravě poměrů jejich nezletilého dítěte. Pakliže se rodiče nedohodnou, resp. taková dohoda není v zájmu dítěte, pak soud výkon jejich rodičovských práv a povinností autoritativně upraví v opatrovnickém řízení, a to i bez návrhu. Dohoda rodičů nevyžaduje ke své platnosti schválení soudu, nicméně vzhledem k analogické aplikaci

²²⁸ Stanovisko občanskoprávního kolegia NS SSR ze dne 16. března 1982, sp. zn. Cpj 4/81

²²⁹ Rozhodnutí ÚS SR sp. zn. 37/1995, in: Pavelková, B.: Zákon o rodine. Komentár. Praha, C.H. Beck 2011, str. 97

§ 24 odst. 3 SZoR, nebude soudem neschválená dohoda vykonatelná (více k dohodě rodičů o výkonu rodičovských práv a povinností dále v této kapitole).

Soud konající řízení o rozvod manželství rozhoduje tedy jen o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu. Vyžadují-li okolnosti úpravu rodičovských práv a povinností i do doby, než bude manželství rodičů rozvedeno, nemůže v takovém případě žádným způsobem k úpravě poměrů přistoupit rozvodový soud, ale je třeba postupovat dle § 36 odst. 1 SZoR, podle kterého rozhodne o výkonu rodičovských práv a povinností před rozvodem soud péče o nezletilé. Toto rozhodnutí pozbude účinnosti dnem právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství.

Dle § 24 odst. 1 se stanoví: „*V rozhodnutí, ktorým sa rozvádza manželstvo rodičov maloletého dieťaťa, súd upraví výkon ich rodičovských práv a povinností k maloletému dieťaťu na čas po rozvode, najmä určí, komu maloleté dieťa zverí do osobnej starostlivosti, kto ho bude zastupovať a spravovať jeho majetok. Súčasne určí, ako má rodič, ktorému nebolo maloleté dieťa zverené do osobnej starostlivosti, prispievať na jeho výživu, alebo schváli dohodu rodičov o výške výživného.*“

Soud se musí vypořádat s otázkou svěřením dítěte do osobní péče, s otázkou jeho zastupování a správy majetku. Dále musí upravit též výživné, které bude poskytovat ten rodič, jemuž dítě nebude svěřeno do péče, příp. oba či některý z rodičů v případě svěřením dítěte do střídavé péče. Součástí rozhodnutí je obligatorně též výrok o styku odloučeného rodiče s dítětem (blíže k tomu v následující kapitole). Fakultativní součástí rozhodnutí může být úprava styku dítěte s dalšími blízkými osobami či výrok o povinnosti poskytovat odloučenému rodiči informace o dítěti podle § 24 odst. 5 SZoR.²³⁰ Co se týče vzájemného vztahu těchto výroků, platí, že výrok o rozvodu manželství je výrokem hlavním, na němž je závislý výrok o svěřením dítěte do péče, vůči kterému jsou v akcesorickém vztahu všechny ostatní výroky týkající se výkonu rodičovských práv a povinností pro dobu po rozvodu. Dokud tedy nenastane právní moc výroku o rozvodu manželství, nenabude právní moci ani žádný z výroků o výkonu rodičovských práv a povinností pro dobu po rozvodu. Pokud se však výrok o rozvodu stane pravomocným, nemusí současně nabýt právní moci též výrok o osobní péči o dítě. Na druhou stranu, pokud nenabude právní moci výrok o svěřením dítěte do osobní péče pro dobu po rozvodu, nemůže nabýt právní moci žádný z dalších výroků týkajících se výkonu

²³⁰ § 24 odst. 5 SZoR: „Súd pri rozhodovaní o zverení maloletého dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného z rodičov dbá na právo toho rodiča, ktorému nebude maloleté dieťa zverené do osobnej starostlivosti, na pravidelné informovanie sa o maloletom dieťati. Rodič, ktorému nebolo maloleté dieťa zverené do osobnej starostlivosti, môže sa práva na pravidelné informovanie sa o maloletom dieťati domáhať na súde.“

rodičovských práv a povinností (výživné, styk, informační povinnosť).²³¹ Proti každému z týchto výroků se lze odvolat samostatně. „Konanie o rozvode a konanie o úprave pomerov manželov k maloletým deťom z ich manželstva na čas po rozvode, sú konania, ktoré majú samostatný skutkový základ, a preto sa v opravnom konaní preskúmavajú samostatne.“²³²

Ustanovení § 24 odst. 1 SZoR je v porovnaní s § 26 odst. 1 ZoR širší, když ukládá soudu povinnost rozhodnout nejen o výchově nezletilého dítěte a výživném pro něj pro dobu po rozvodu, ale též určit, kdo bude nezletilé dítě zastupovat a spravovat jeho majetek. Takto koncipovaná úprava výkonu rodičovských práv a povinností po rozvodu na první pohled působí dojmem zachování rodičovské zodpovědnosti pouze tomu z rodičů, kterému dítě bude svěřeno do osobní péče, resp. tomu z rodičů, kterého soud určí zákonným zástupcem a správcem majetku dítěte (tj. ve shora uvedeném pojetí zániku rodičovské zodpovědnosti jednoho z rodičů po rozvodu tak, jak jej znalo angloamerické právo). Ve skutečnosti však slovenská právní úprava rodičovských práv a povinností vychází ze stejné koncepce, jako právní úprava zakotvená v ZoR, tj. z koncepce joint custody.

SZoR hovoří o rodičovských právech a povinnostech (ve smyslu rodičovské zodpovědnosti v terminologii ZoR) v § 28 a násl.²³³ Součástí těchto práv a povinností, která náleží oběma rodičům, je zejména péče o nezletilé dítě, jeho zastupování a správa jeho majetku. Výkon rodičovských práv a povinností lze omezit jen za podmínek stanovených v § 38 SZoR, kdy soud může rozhodnout o pozastavení, omezení či zbavení výkonu rodičovských práv a povinností.²³⁴ Z jiných důvodů je zásah do rodičovských práv

²³¹ Pavelková, B.: Zákon o rodine. Komentár. Praha, C.H. Beck 2011, str. 103-104

²³² Rozhodnutí NS, sp. zn. R 40/1965, in: Pavelková, B.: Zákon o rodine. Komentár. Praha, C.H. Beck 2011, str. 103

²³³ § 28 SZoR: „(1) Súčasťou rodičovských práv a povinností sú najmä

a) sústavná a dôsledná starostlivosť o výchovu, zdravie, výživu a všestranný vývoj maloletého dieťaťa,
b) zastupovanie maloletého dieťaťa,
c) správa majetku maloletého dieťaťa.

(2) Rodičovské práva a povinnosti majú obaja rodičia. Pri ich výkone sú povinní chrániť záujmy maloletého dieťaťa.

(3) Rodičovské práva a povinnosti vykonáva jeden z rodičov, ak druhý z rodičov nežije, je neznámy alebo ak nemá spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu. Platí to aj v prípade, ak jeden z rodičov bol pozbavený rodičovských práv a povinností, ak mu bol výkon jeho rodičovských práv a povinností obmedzený alebo pozastavený.

²³⁴ § 38 SZoR: „(1) Ak niektorému z rodičov bráni vo výkone jeho rodičovských práv a povinností závažná prekážka a ak je to v záujme maloletého dieťaťa, súd môže pozastaviť výkon rodičovských práv a povinností.

(2) Ak je to potrebné v záujme maloletého dieťaťa, súd rodičom obmedzí výkon ich rodičovských práv, ak

a) žijú trvalo neusporiadaným spôsobom života,
b) svoje povinnosti vyplývajúce z rodičovských práv a povinností nevykonávajú vôbec, alebo
c) nezabezpečujú výchovu maloletého dieťaťa.

(3) V rozhodnutí o obmedzení výkonu rodičovských práv podľa odseku 2 súd uvedie rozsah práv a povinností, na ktoré sa obmedzenie vzťahuje.

(4) Ak rodič zneužíva svoje rodičovské práva a povinnosti najmä týraním, zneužívaním, zanedbávaním maloletého dieťaťa alebo iným zlým zaobchádzaním s maloletým dieťaťom, alebo výkon rodičovských práv a

a povinností nepřístupný, a proto ani rozhodnutím rozvodového soudu dle § 24 odst. 1 SZoR nemůže být rodičovská zodpovědnost rodiče, jemuž nebude dítě svěřeno do péče, právně dotčena. K tomu též názor ÚS SR: „Podľa názoru Ústavného súdu zákonodarca v ustanovení § 24 odst. 1 SZoR nemal v úmysle obmedziť rodičovské práva v zmysle § 38 SZoR, hoci spôsob formulácie signalizuje možnosť výkladu aplikácie tohto ustanovenia ako obmedzenie rodičovských práv jedného z rodičov, ku ktorému reálne po rozvode rodičov musí dochádzať. Nejde však o zásah do rodičovských práv za podmienok ustanovených v § 38 SZoR, ale o zásah vyvolaný rozvodom manželstva, ktorý zužuje reálne možnosti výkonu rodičovských práv rodiča, ktorému dieťa nie je zverené do starostlivosti. Toto však nemá taký obsah, rozsah a charakter, ktorý by bolo možné označiť ako obmedzenie rodičovských práv.“²³⁵

Odborná literatúra sa však neshoduje v tom, jak by měl soud výrok dle § 24 odst. 1 SZoR formulovat. Komentář k SZoR od C. H. Beck uvádí, že vzhledem k zachování rodičovských práv a povinností obou rodičů i po rozvodu manželství, soud může rozhodnou jedině tak, že ponechá právo zastupovat dítě a spravovat jeho majetek zachované oběma rodičům i pro dobu po rozvodu.²³⁶ Naproti tomu komentář v ASPI ustanovení jednoho z rodičů zákonným zástupcem a správcem majetku nezletilého dítěte nevyklučuje s tím, že rodičovská práva a povinnost zůstávají zachována nadále oběma rodičům a půjde jen o úpravu výkonu rodičovských práv a povinností v běžných věcech, které vyplývají z osobní péče o dítě. O všech podstatných věcech týkajících se dítěte by se měli rozvedení rodiče i nadále dohodnout a nedohodnou-li se, pak na návrh kteréhokoliv z nich rozhodne dle 35 SZoR soud.²³⁷

5.3.1 Dohoda rodičů o výkonu rodičovských práv a povinností

Všechny shora uvedené výroky soudu týkající se výkonu rodičovských práv a povinností mohou být nahrazeny dohodou rodičů. Dle § 24 odst. 3 SZoR platí, že: „Rozhodnutie o úprave výkonu rodičovských práv a povinností možno nahradiť dohodou rodičov. Dohoda musí byť schválená súdom, inak je nevykonateľná.“ Právní úprava těchto dohod je přitom v porovnání s českou právní úpravou dohody o úpravě poměrů nezletilého dítěte pro dobu po rozvodu o mnoho komplikovanější a vykazuje zásadní rozdíl spočívající

povinností napriek predchádzajúcim upozorneniam závažným spôsobom zanedbáva, súd pozbaví rodiča výkonu rodičovských práv.“

²³⁵ Stanovisko ÚS SR, sp. zn. Pl ÚS 26/05, in: Pavelková, B.: Zákon o rodine. Komentár. Praha, C.H. Beck 2011, str. 124

²³⁶ Pavelková, B.: Zákon o rodine. Komentár. Praha, C.H. Beck 2011, str. 107

²³⁷ Komentář ASPI k § 24 zákona č. 36/2005 Z. z., o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ve znění pozdějších předpisů

v tom, že súd môže schváliť len časť dohody a v neschválenej časti autoritatívne rozhodnúť.²³⁸

„Rodičia môžu uzatvoriť buď komplexnú dohodu o výkone rodičovských práv a povinností k maloletému dieťaťu na čas po rozvoде, alebo aj len dohodu o výživnom podľa ust. § 24 odst. 2 a § 65 odst. 1. Zároveň môžu rodičia uzavrieť tiež dohodu o stretávaní sa rodiča s dieťaťom podľa ust. § 25 odst. 1 alebo dohodu o tom, že žiadajú neupraviť v rozsudku stretávanie podľa ust. § 25 odst. 2. ...Dohoda o výkone rodičovských práv a povinností a dohoda o výživnom podliehajú schváleniu súdom. Bez tohto schválenia je dohoda nevykonateľná. Dohoda o stretávaní rodiča s dieťaťom sa stane súčasťou výrokovej časti rozsudku. Súd ju však neschvaľuje. Pokiaľ by mal súd za to, že nie je v záujme dieťaťa, nepojme ju do výroku rozsudku a upraví stretávanie autoritatívnym rozhodnutím. Ostatné otázky (stretávanie s blízkymi osobami dieťaťa ani informačnú povinnosť) súd nemusí upraviť ako obligatórnu súčasť výroku, preto pokiaľ sa o nich účastníci dohodnú, nestáva sa táto dohoda súčasťou výroku rozsudku.“²³⁹

Dohoda o výkone rodičovských práv a povinností vždy podliehá schváleniu súdom. Pokiaľ sa rodičia nedohodnú alebo pokiaľ súd dospieje k záveru, že taková dohoda není v záujme dieťaťa, neschvaľuje ju a o úprave výkone rodičovských práv a povinností autoritatívne rozhodne. Ďalší zásadný odlišnosť české a slovenské úpravy je právna povaha neschválenej dohody rodičov. Zatiaľčo podľa § 26 odst. 3 ZoR vyžaduje dohoda o úprave výkone rodičovské zodpovednosti schválenie súdom ke svojej platnosti, dle § 34 odst. 3 SZoR je vyžadované schválenie súdom k tomu, aby sa dohoda stala vykonateľnou. „Rodičia sú tak povinní sa uzavreťou dohodou spravovať, avšak jej výkon nemožno vynútiť cestou súdu. ...Ak súd bude mať za preukázané, že takáto dohoda skutočne (aj bez schválenia súdu) existovala a skutočne sa podľa nej realizovali vzťahy pri výkone rodičovských práv a povinností, potom musí tiež preskúmať, či je v záujme dieťaťa. ...Prax súdov, keď na neschválenie, ale rodičmi uzavretú dohodu neprihliadajú a upravujú výkon rodičovských práv a povinností úplne nanovo, nemá za súčasného znenia oporu v zákone.“²⁴⁰

²³⁸ Pavelková, B.: Zákon o rodine. Komentár. Praha, C.H. Beck 2011, str. 114: ...“Takto môže súd schváliť aj len časť dohody, čo treba vo výroku rozsudku vyjadriť slovnou („Schvaľuje sa rodičovská dohoda ohľadne výkonu rodičovských práv a povinností k maloletému XY v časti, ktorou sa maloletý XY zveruje na čas po rozvoде do osobnej starostlivosti matky a v časti, ktorou právo zastupovať maloletého a spravovať jeho majetok zostane obom rodičom zachované aj po rozvoде manželstva...“).“

²³⁹ Pavelková, B.: Zákon o rodine. Komentár. Praha, C.H. Beck 2011, str.102-103

²⁴⁰ Pavelková, B.: Zákon o rodine. Komentár. Praha, C.H. Beck 2011, str. 115

5.3.2 Výlučná a střídavá péče o dítě

Z § 24 SZoR vyplývá, že dítě může být pro dobu po rozvodu svěřeno do výlučné osobní péče jednoho rodiče nebo do střídavé péče obou rodičů. Institut společné výchovy slovenské rodinné právo nezná. Co se týče případného svěřeni dítěte do péče třetí osoby, vyskytuje se v literatuře názor, že rozvodový soud by v řízení o rozvod manželství mohl rozhodnout i o svěřeni dítěte do péče jiné osoby než rodiče. Tento názor je však převážnou částí odborné veřejnosti odmítán s poukazem na skutečnost, že o otázkách náhradní péče o dítě rozhoduje opatrovnický soud podle zvláštních ustanovení § 44 a násl. SZoR. Pokud tedy v řízení o rozvod manželství soud dojde k závěru, že ani jeden z rodičů nezabezpečuje či není schopen zabezpečit řádnou péči o dítě a jeho výchovu, a vyžaduje-li to zájem dítěte, soud řízení o rozvod přeruší, a to až do doby, kdy opatrovnický soud rozhodne o svěřeni dítěte do některé z forem náhradní péče.²⁴¹ Ve prospěch tohoto stanoviska svědčí i existující judikatura zabývající se nepřipustností dohody rodičů o svěřeni dítěte do péče třetí osoby. Soudní praxe shledala opakovaně takovou dohodu rozvádějících se rodičů za neplatnou pro rozpor se zákonem.²⁴²

Možnost svěřeni dítěte do střídavé péče obou rodičů byla do SZoR zavedena teprve nedávno, a to s účinností od 1. července 2010²⁴³ v následujícím znění § 24 odst. 2: *„Ak sú obidvaja rodičia spôsobilí dieťa vychovávať a ak majú o osobnú starostlivosť o dieťa obidvaja rodičia záujem, tak súd môže zveriť dieťa do striedavej osobnej starostlivosti obidvoch rodičov, ak je to v záujme dieťaťa a ak budú takto lepšie zaistené potreby dieťaťa. Ak so striedavou osobnou starostlivosťou súhlasí aspoň jeden z rodičov dieťaťa, tak súd musí skúmať, či bude striedavá osobná starostlivosť v záujme dieťaťa.“*

Takto koncipovanou právní úpravou předešel slovenský zákonodárce obdobným diskuzím, které vedla česká odborná veřejnost po zavedení institutu střídavé výchovy velkou novelou v roce 1998, a totiž, zda střídavá výchova připadá v úvahu tam, kde s ní jeden z rodičů nesouhlasí. Dle SZoR platí, že pokud se střídavou péčí souhlasí alespoň jeden z rozvádějících se rodičů, soud je povinen zabývat se její vhodností pro jejich nezletilé dítě a dojde-li k závěru, že jsou splněny kumulativně stanovené podmínky pro střídavou péči, pak o ní může autoritativně rozhodnout. Tyto podmínky jsou stanoveny identicky jako v případě § 26 ZoR, tj. způsobilost a zájem obou rodičů dítě vychovávat, za předpokladu, že taková výchova bude

²⁴¹ Tamtéž, str. 105

²⁴² K tomu např. rozhodnutí NS ČSR ze dne 30. ledna 1973, sp. zn. R 59/1973

²⁴³ Zákon č. 217/2010 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

v zájmu dítěte a povede k lepšímu zajištění jeho potřeb v porovnání se svěřením dítěte do výlučné péče jednoho z rodičů. Jednoznačně vyřešil zákonodárce též otázku výživného pro nezletilé dítě ve střídavé péči, a to v § 62 odst. 6 SZoR, podle nějž soud při stanovení výživného přihlédne k délce trvání osobní péče toho kterého z rodičů anebo rozhodne tak, že výživné se nestanoví.²⁴⁴ Co se týče intervalů střídání výchovných prostředí dítěte, je tato otázka ponechána na úvaze soudu, resp. dohodě rodičů, s ohledem na specifické potřeby a zájem konkrétního dítěte a fungování konkrétní rodiny. Z citované úpravy výživného však vyplývá, že zákon počítá s tím, že délka osobní péče o dítě každým z rodičů nemusí být stejná.

Dojde-li soud k závěru, že jsou splněny předpoklady pro rozhodnutí o střídavé péči, avšak jeden z rodičů takové uspořádání odmítá, je třeba, aby se soud zabýval motivy, které rodiče k tomuto postoji vedou. Teprve poté může soud zvolit vhodný způsob řešení konfliktní situace ohledně péče o dítě (např. nařízením povinnosti podrobit se odbornému poradenství²⁴⁵) a následně o svěřením do péče rozhodnout. Vzhledem k zákonnému zakotvení kritéria schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem, lze nenaplnění tohoto požadavku bez racionálního důvodu považovat za projev výchovné nezpůsobilosti rodiče.²⁴⁶ Bohatá judikatura českých soudů, včetně soudu ústavního, v této věci může být, vzhledem k podobnosti právních úprav, pro slovenskou aplikační praxi určitým vodítkem, jak takové případy posuzovat (viz kapitola 3.5 této práce).

5.3.3 Kritéria rozhodování soudu

Detailní kritéria pro rozhodování soudu o výkonu rodičovských práv a povinností včlenila do SZoR též novela č. 217/2010 Z. z., a to do § 24 odst. 4 a 5. Zásadní je, stejně tak jako v případě velké novely ZoR, vliv Úmluvy o právech dítěte. Změny, které novela přinesla, se týkají především respektování práva dítěte na rovnocennou péči obou rodičů a udržování hodnotného styku s nimi. Novela zdůraznila význam spolupráce mezi rodiči a důležitost účasti obou z nich na výchově svého dítěte. Tato hlediska se přitom zohlední nejen při rozhodnutí soudu o svěřením dítěte do výlučné péče jednoho z rodičů, ale též při rozhodování o střídavé péči nebo při schvalování dohody rodičů. Dle platného znění uvedených odstavců,

²⁴⁴ § 62 odst. 6 SZoR: „Ak je maloleté dieťa zverené do striedavej osobnej starostlivosti rodičov, súd pri určení výživného prihliadne na dĺžku striedavej osobnej starostlivosti každého rodiča alebo súd môže rozhodnúť aj tak, že počas trvania striedavej osobnej starostlivosti rodičov výživné neurčuje.“

²⁴⁵ § 37 odst. 2 písm. d) SZoR: „Ak je to potrebné v záujme maloletého dieťaťa, súd môže rozhodnúť o uložení týchto výchovných opatrení: ...d) uloží maloletému dieťaťu a jeho rodičom povinnosť podrobiť sa sociálnemu poradenstvu alebo odbornému poradenstvu v špecializovaných zariadeniach.“

²⁴⁶ Pavelková, B.: Zákon o rodine. Komentár. Praha, C.H. Beck 2011, str. 113

platí: „(4) *Súd pri rozhodovaní o výkone rodičovských práv a povinností alebo pri schvaľovaní dohody rodičov rešpektuje právo maloletého dieťaťa na zachovanie jeho vzťahu k obidvom rodičom a vždy prihliadne na záujem maloletého dieťaťa, najmä na jeho citové väzby, vývinové potreby, stabilitu budúceho výchovného prostredia a ku schopnosti rodiča dohodnúť sa na výchove a starostlivosti o dieťa s druhým rodičom. Súd dbá, aby bolo rešpektované právo dieťaťa na výchovu a starostlivosť zo strany obidvoch rodičov a aby bolo rešpektované právo dieťaťa na udržiavanie pravidelného, rovnocenného a rovnoprávneho osobného styku s obidvomi rodičmi. (5) Súd pri rozhodovaní o zverení maloletého dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného z rodičov dbá na právo toho rodiča, ktorému nebude maloleté dieťa zverené do osobnej starostlivosti, na pravidelné informovanie sa o maloletom dieťati. Rodič, ktorému nebolo maloleté dieťa zverené do osobnej starostlivosti, môže sa práva na pravidelné informovanie sa o maloletom dieťati domáhať na súde.“*

5.4 Styk s nezletilým dítetom

Základným kamenom právni úpravy styku s nezletilým dítetom v SZoR je shora uvedené právo dítete na udržiavání pravidelného, rovnocenného a rovnoprávneho osobního styku dítete s oběma rodiči; dále ustanovení § 25 regulující formu úpravy styku rodiče s nezletilým dítetom, důvody pro omezení či zákaz styku, právni následky jeho bezdůvodnému bránění a styk dítete s jinými osobami, než s rodiči. Styk nezletilého dítete s blízkými osobami v případě smrti jednoho z rodičů je upraven ustanovením § 36 odst. 2.

Co se týče formy, jakou může být styk upraven, upřednostňuje zákon jako ideální řešení dohodu rodičů. V této dohodě je třeba styk přesně specifikovat, co se týče jeho častosti, určení času a místa převzetí a odevzdání dítete. „*Rodičia sa môžu dohodnúť o úprave styku s maloletým dieťaťom pred vyhlásením rozhodnutia, ktorým sa rozvádza manželstvo; dohoda o styku rodičov s maloletým dieťaťom sa stane súčasťou rozhodnutia o rozvode.*“²⁴⁷ Pakliže si rodiče nechtějí styk takto precizovat a pevně jej zafixovat, naopak jsou schopni flexibilní domluvy s ohledem na vzájemné časové možnosti a potřeby dítete, a takové uspořádání jim bude vyhovovat, mohou se dohodnout na tom, že požádají soud, aby ponechal styk neupravený. Pokud se však rodiče nejsou schopni dohodnout ani na jedné z uvedených variant, pak přichází na řadu úprava styku autoritativním rozhodnutím soudu, v němž soud přesně určí čas a místo převzetí dítete oprávněným rodičem a povinnému rodiči uloží povinnost dítě na styk řádně připravit. „*Ak sa rodičia nedohodnú o úprave styku s maloletým*

²⁴⁷ § 25 odst. 1 zákona č. 36/2005 Z. z., o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ve znění pozdějších předpisů

*dieťaťom podľa odseku 1, súd upraví styk rodičov s maloletým dieťaťom v rozhodnutí o rozvode; to neplatí, ak rodičia úpravu styku žiadajú neupraviť.*²⁴⁸

Dohoda rodičů o úpravě styku je součástí výrokové části rozsudku. Soud tuto dohodu neschvaluje, pokud však dojde k závěru, že je v rozporu se zájmem dítěte, jakožto předním hlediskem jakékoli činnosti týkající se nezletilého dítěte, nepojme ji do výroku rozsudku a o úpravě styku sám rozhodne. Pokud se rodiče dohodnou na tom, že žádají styk neupravit, stane se součástí výrokové části výrok, že „na žiadosť rodičov sa stretávanie toho rodiča, ktorému súd dieťa nezveruje do osobnej starostlivosti, s maloletým neupravuje.“²⁴⁹ I zde však platí, že bylo-li by takové ujednání v rozporu se zájmy dítěte, zejména v případě trvajících konfliktů mezi rodiči, soud styk autoritativně upraví.

Z popsané právní úpravy vyplývá, že styk nerezidenčního rodiče s nezletilým dítětem musí být skrze soudní ingerenci upraven, ať už jedním ze tří způsobů. Není možné, aby se soud úpravou styku nezabýval, pakliže to nevyžadují poměry v rodině a zájem na výchově dítěte, jako je tomu dle české právní úpravy zakotvené v § 27 odst. 1 a 2 ZoR.

Prakticky totožné je ovšem v obou právních úpravách ustanovení týkající se omezení, resp. zákazu styku. Dle § 25 odst. 3 SZoR: „*Ak je to potrebné v záujme maloletého dieťaťa, súd obmedzí styk maloletého dieťaťa s rodičom alebo ho zakáže.*“ Jak český, tak slovenský zákon o rodině pohlíží na tyto zákroky jako na závažný zásah do výkonu rodičovských práv a povinností, a proto je připouští jen v nezbytných případech, v nichž si takový zákrok vyžaduje zájem dítěte. Taktéž judikatura klade důraz na povinnost soudu rozlišovat, zda realizace styku rodiče s dítětem skutečně ohrožuje zájem dítěte, anebo zda jde jen o předstíraný stav vyvolaný záměrným působením rodiče, kterému bylo dítě svěřeno do péče.²⁵⁰

Stejně jako ZoR, tak i SZoR obsahuje sankci pro případ bezdůvodného bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem. Zatímco český zákon však konstruuje domněnku změny poměrů jako důvod pro obligatorní změnu rozhodnutí o výchovném prostředí dítěte (důvody, pro které není možno toto ustanovení automaticky aplikovat, jsou blíže popsány v kapitole 4.2.5 této práce), slovenský zákon s ní spojuje pouze fakultativní změnu rozhodnutí o péči o nezletilé dítě a stanoví: „*Ak jeden z rodičov opakovane bezdôvodne a zámerne neumožňuje druhému rodičovi styk s maloletým dieťaťom upravený podľa odseku 1 alebo 2, súd môže aj bez návrhu zmeniť rozhodnutie o osobnej starostlivosti.*“ Za správnou je přitom

²⁴⁸ § 25 odst. 2 zákona č. 36/2005 Z. z., o rodině a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

²⁴⁹ Pavelková, B.: Zákon o rodině. Komentář. Praha, C.H. Beck 2011, str. 133

²⁵⁰ Tamtéž, str. 136

třeba v každém případě považovat úpravu slovenskou, reflektující skutečný stav věci, tj. skutečnost, že to musí být vždy soud, kdo posoudí situaci nastalou v konkrétní rodině a s ohledem na zájem konkrétního dítěte o něm rozhodne dle svého nejlepšího přesvědčení a v souladu s provedeným dokazováním. Mechanická aplikace obligatorní změny rozhodnutí o výchovném prostředí při naplnění objektivních podmínek v podobě bránění styku neumožňuje zohlednit všechny další aspekty chování obou rodičů i samotného dítěte, a je proto nepřijatelná.

„Ak sa súd dozvie, že jeden z rodičov svojim správaním opakovane bezdôvodne a zámerne marí stretávanie oprávneného rodiča s dieťaťom, musí začať aktívne konať a nemôže ponechať iniciatívu výlučne na oprávneného rodiča. Okrem samotného výkonu rozhodnutia možno aj bez návrhu súdom alebo orgánom sociálnoprávnej ochrany detí nariadiť tomuto rodičovi odborné poradenstvo za účelom zmeny jeho postoja. Pokiaľ nebude úspešné, musí súd jednak pokračovať vo výkone rozhodnutia, a to ukladaním pravidelných pokút za každý zmarený styk, jednak pristúpiť až k odňatiu dieťaťa a jeho odovzdání oprávnenému rodičovi. Pokiaľ by tieto procesné prostriedky nevedli k náprave, potom dôjde k naplneniu skutkovej podstaty trestného činu marenia výkonu úradného rozhodnutia. ...Výchovu rodiča by mal vždy určovať psychicky zdravší rodič. ...Záujem maloletého nemožno vidieť iba v tom, že za každú cenu bude rešpektovaný faktický vzťah. Nie je to nemieste najmä vtedy, ak bol faktický vzťah vyvolaný svojvoľným bezdôvodným nerešpektovaním súdnych rozhodnutí alebo práv druhého rodiča (R 21/1965).²⁵¹

V souladu s uznávaným zájmem dítěte na styku se svou širší rodinou, obsahuje § 25 odst. 5 SZoR následující ustanovení: *„Ak je to potrebné v záujme maloletého dieťaťa a ak to vyžadujú pomery v rodine, súd môže upraviť styk dieťaťa aj s blízkymi osobami. Ustanovenia odsekov 1 až 4 sa použijú primerane.“* Osoba blízká je přitom vymezena shodně s českou právní úpravou v § 116 občanského zákoníku. Rozumí se jí příbuzný v řadě přímé, sourozenec a manžel. Jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké, jestliže by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pociťovala jako újmu svou vlastní. Soud může upravit i bez návrhu styk blízkých osob s dítětem tehdy, je-li to třeba v zájmu nezletilého dítěte a vyžadují-li to poměry v rodině. Pokud se však blízké osoby s rodičem dítěte na styku dohodnou, jako je tomu ve většině případů, nevyžaduje tato dohoda na rozdíl od dohody o styku rodiče s nezletilým dítětem schválení soudu.

²⁵¹ Pavelková, B.: Zákon o rodině. Komentár. Praha, C.H. Beck 2011, str. 140

Na rozdíl od české právní úpravy obsahuje SZoR navíc speciální ustanovení týkající se styku blízkých osob s nezletilým dítětem v případě, že manželství jeho rodičů zaniklo smrtí jednoho z rodičů nebo jeho prohlášením za mrtvého. V takovém případě postupuje soud podle § 36 odst. 2 SZoR, který stanoví: „*Ak manželstvo, z ktorého pochádzajú maloleté deti, zaniklo smrťou alebo vyhlásením jedného z manželov za mŕtveho a ak je to potrebné v záujme maloletého dieťaťa a ak to vyžadujú pomery v rodine, môže súd na návrh upraviť styk maloletého dieťaťa s blízkymi osobami zomrelého manžela alebo manžela, ktorý bol vyhlásený za mŕtveho. Ustanovenie § 25 sa použije primerane.*“ Toto ustanovení tak zakládá právo na styk s dítětem blízkým osobám rodiče dítěte, který zemřel nebo byl soudem prohlášen za mrtvého (například prarodiče dítěte ze strany zesnulého rodiče).

Stejně jako ZoR obsahuje i SZoR clausuli rebus sic stantibus, a to v § 26, podle nějž platí: „*Ak sa zmenia pomery, súd môže aj bez návrhu zmeniť rozhodnutie o výkone rodičovských práv a povinností alebo dohodu o výkone rodičovských práv a povinností.*“ Procesním základem tohoto postupu je přitom § 163 OSP.

5.5 Statistika

Statistika rozvodovosti na Slovensku.²⁵²

Rok	Spolu	Z rozvedených manželstiev, manželstvá s maloletými deťmi						Priemerný počet detí
		jedno	%	dve	%	tri a viac	%	
1993	6 049	3 103	51,3	2 403	39,7	543	9,0	1,6
1994	6 448	3 352	52,0	2 505	38,8	591	9,2	1,6
1995	6 774	3 570	52,7	2 604	38,4	600	8,9	1,6
1996	7 002	3 766	53,8	2 618	37,4	618	8,8	1,6
1997	6 670	3 611	54,1	2 498	37,5	561	8,4	1,6
1998	6 755	3 730	55,2	2 454	36,3	571	8,5	1,6
1999	6 836	3 855	56,4	2 415	35,3	566	8,3	1,5
2000	6 514	3 771	57,9	2 235	34,3	508	7,8	1,5
2001	6 880	3 965	57,6	2 375	34,5	540	7,9	1,5
2002	7 691	4 464	58,0	2 618	34,1	609	7,9	1,5
2003	7 470	4 391	58,8	2 543	34,0	536	7,2	1,5
2004	7 329	4 297	58,6	2 536	34,6	496	6,8	1,5
2005	7 609	4 469	58,7	2 651	34,9	489	6,4	1,5
2006	8 474	4 968	58,6	2 945	34,8	561	6,6	1,5
2007	7 994	4 684	58,6	2 738	34,2	572	7,2	1,5

²⁵² Zdroj: <http://www.rozvod-rozchod.sk/statistiky/ds-1001/p1=1026> a www.statistic.sk

Príčina rozvratu manželstva	Rok														
	1993	1995	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
muži															
Neuvážené uzavretie manželstva	474	450	427	445	357	376	379	331	296	367	375	267	245	281	232
Alkoholizmus	1 280	1 318	1 240	1 200	1 109	1 068	1 159	1 100	1 043	1 159	1 117	1 168	1 200	1 255	1 064
Nevera	970	1 106	1 101	1 044	971	987	1 052	946	998	1 125	1 118	1 251	1 373	1 292	1 341
Nezáujem o rodinu	856	870	984	947	858	847	1 006	893	865	884	708	617	628	653	532
Zlé zaobchádzanie, odsúdenie pre trestný čin	178	210	188	215	178	191	202	179	154	170	191	202	194	225	198
Rozdielnosť pováh, názorov a záujmov	3 420	3 692	4 109	4 616	4 640	4 962	4 947	4 883	5 586	6 235	6 187	6 334	6 844	7 796	7 519
Zdravotné dôvody, vrátane neplodnosti	61	69	84	55	60	58	50	41	49	40	24	40	28	19	36
Sexuálne nezhody	113	124	118	101	104	91	87	84	68	81	62	63	71	57	47
Ostatné príčiny	456	453	397	443	550	445	473	493	472	581	647	647	696	833	883
Súd nezistil zavinenie	335	374	350	336	311	286	309	323	286	318	287	300	274	305	322
ženy															
Neuvážené uzavretie manželstva	474	471	437	445	357	376	379	331	296	367	375	267	245	281	232
Alkoholizmus	127	103	116	98	102	108	86	112	82	86	112	104	128	149	125
Nevera	743	873	807	740	662	661	591	625	531	604	660	747	720	767	781
Nezáujem o rodinu	409	424	488	428	385	358	429	433	369	369	278	235	251	268	248
Zlé zaobchádzanie, odsúdenie pre trestný čin	30	13	20	17	19	19	28	11	4	14	20	16	24	19	19
Rozdielnosť pováh, názorov a záujmov	3 420	3 710	4 127	4 616	4 640	4 962	4 947	4 883	5 586	6 235	6 187	6 334	6 844	7 796	7 519
Zdravotné dôvody, vrátane neplodnosti	105	92	55	74	59	59	73	49	50	51	46	42	46	38	50
Sexuálne nezhody	113	126	119	101	104	91	87	84	68	81	62	63	71	57	47
Ostatné príčiny	769	796	685	741	780	653	685	850	735	859	1 095	1 149	1 218	1 391	1 344
Súd nezistil zavinenie	1 953	2 058	2 144	2 142	2 030	2 025	2 359	2 095	2 096	2 294	1 881	1 932	2 006	1 950	1 808

Rok	Počet rozvodov spolu	Dĺžka trvania rozvedeného manželstva (v rokoch)									Priemerná dĺžka trvania rozvedeného manželstva
		-1	2	3	4	5	6	7	8	9+	
1993	8 143	450	564	571	552	509	492	432	380	4 193	10,6
1994	8 666	401	530	602	600	564	476	446	454	4 593	10,9
1995	8 978	337	537	604	609	634	496	478	448	4 835	11,1
1996	9 402	393	478	558	610	679	581	525	459	5 119	11,8
1997	9 138	354	424	502	544	563	535	547	457	5 212	11,8
1998	9 312	346	391	483	492	580	502	536	499	5 483	12,1
1999	9 664	349	449	475	520	522	528	498	507	5 816	12,3
2000	9 273	319	392	471	472	479	461	483	492	5 704	12,7
2001	9 817	134	450	526	465	515	457	459	478	6 333	13,1
2002	10 960	332	455	528	584	549	511	500	467	7 034	13,1
2003	10 716	323	382	496	494	549	498	512	452	7 010	13,3
2004	10 889	310	390	459	504	597	518	514	446	7 151	13,6
2005	11 553	332	391	448	534	546	506	521	488	7 787	13,9
2006	12 716	311	454	502	548	538	559	610	573	8 621	14,2
2007	12 174	318	428	539	524	502	480	534	505	8 344	14,2

Veková skupina	Rok														
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
rozvody mužov vo veku															
-19	93	87	11	7	5	4	7	3	4	4	2	8	2	1	6
20-24	1 347	1 436	754	731	657	577	583	460	393	402	339	297	239	236	216
25-29	1 779	1 931	1 737	1 816	1 679	1 657	1 737	1 660	1 718	1 925	1 738	1 589	1 520	1 494	1 350
30-34	1 606	1 672	1 825	1 911	1 831	1 827	1 818	1 839	1 886	2 115	2 150	2 257	2 523	2 651	2 615
35-39	1 459	1 481	1 710	1 661	1 674	1 719	1 701	1 629	1 728	2 024	1 976	1 980	2 111	2 479	2 319
40-44	993	1 124	1 420	1 559	1 432	1 587	1 593	1 449	1 601	1 737	1 728	1 780	1 917	2 202	2 113
45-49	463	547	836	917	1 004	1 039	1 192	1 155	1 285	1 417	1 408	1 435	1 557	1 680	1 634
50-54	223	212	347	438	421	506	585	643	719	795	828	914	1 005	1 143	1 085
55-59	98	103	167	188	234	225	272	223	276	336	334	382	434	526	528
60-64	45	43	85	92	105	84	96	112	108	111	123	150	157	181	180
65+	37	30	85	82	96	87	80	100	99	94	90	97	88	123	128
Spolu	8 143	8 666	8 978	9 402	9 138	9 312	9 664	9 273	9 817	10 960	10 716	10 889	11 553	12 716	12 174
Priemerný vek	35,8	35,8	36,0	36,3	37,3	37,6	37,9	38,2	38,6	38,5	38,9	39,3	39,6	40,0	40,2
rozvody žien vo veku															
-19	10	8	68	65	42	46	39	27	27	21	19	17	11	12	17
20-24	673	760	1 536	1 533	1 324	1 227	1 259	1 039	958	1 055	864	801	702	678	626
25-29	1 665	1 685	1 880	1 979	1 935	1 906	2 035	2 104	2 120	2 456	2 275	2 210	2 272	2 246	2 029
30-34	1 675	1 793	1 726	1 763	1 787	1 831	1 799	1 682	1 846	2 057	2 199	2 339	2 535	2 908	2 873
35-39	1 603	1 667	1 529	1 577	1 474	1 590	1 527	1 456	1 656	1 845	1 790	1 751	1 951	2 276	2 219
40-44	1 220	1 327	1 215	1 309	1 283	1 298	1 431	1 279	1 382	1 505	1 522	1 605	1 691	1 996	1 888
45-49	640	748	602	705	780	838	922	998	1 020	1 153	1 090	1 140	1 291	1 307	1 235
50-54	326	375	241	259	294	364	413	444	539	559	618	661	731	803	756
55-59	168	140	98	121	127	124	155	146	167	216	217	242	247	337	361
60-64	85	94	46	59	54	53	52	63	85	55	73	81	80	101	105
65+	78	69	37	32	38	35	32	35	37	38	29	42	42	52	65
Spolu	8 143	8 666	8 978	9 402	9 138	9 312	9 664	9 273	9 817	10 960	10 716	10 889	11 553	12 716	12 174
Priemerný vek	33,2	33,2	33,5	33,7	34,7	35,1	35,3	35,7	36,1	36,0	36,3	36,7	37,0	37,4	37,5

6 ZÁVĚR

Současná lidská populace se nachází ve fázi globální, propojené civilizace založené na vědě a technice, na pokroku technologií a tocích informací. Je moderní, dynamicky se vyvíjející, avšak také plná problémů, konfliktů, rozporů a protikladů. Tento vývoj se promítá i do dynamiky a hodnotových základů mezilidských vztahů. Tradiční koncepce rodiny založené manželstvím ustupuje ve prospěch variability rodinných forem soužití do té míry, že lze hovořit o „krizi rodiny“, projevující se vysokým rozvodovým indexem, poklesem sňatečnosti i dlouhodobým poklesem porodnosti. Fenoménem moderní evropské společnosti jsou dlouhodobé nesezdané svazky, rodiny svobodných matek, rodiny partnerů stejného pohlaví či tzv. patchwork families, tzn. rodiny, do nichž si rodiče přivádějí děti z předchozího vztahu a zakládají rodinu novou. Doc. Radvanová podotýká, že rodina na sebe vždy brala konkrétní historickou podobu, která se projevovala i institucionálně, nicméně současná transformace či eroze stabilních sociálních jevů vyvolává řadu znepokojivých otázek týkajících se základních statusových práv majících svůj původ ve stavu rodinném.²⁵³

„I negativní jevy jako jsou agresivita, domácí násilí, týrání, zanedbávání a zneužívání dětí a nárůst dětské kriminality, rodinu poznamenávají a mění. V literatuře bylo uvedeno, že fenomén domácího násilí v české společnosti souvisí se sklony české rodiny k autoritářství spíše než k toleranci.“²⁵⁴ Obecně se v naší společnosti projevuje výrazná zaměřenost na zájem jednotlivce, je kladen důraz na individualitu a zájem rodiny jako společenství ustupuje do pozadí. „Požadavek odpovědnosti za svůj vlastní život, který je zdůrazňován (a často nepochopen a zkreslován), přehlušuje tradici pospolitě odpovědnosti za rodinu, i za ty její členy, kteří mají problémy, potřebují pomoci či nejsou zatím dostatečně zaopatřeni. ...Složitost rodinných vztahů a působení strukturálních jevů, resp. „destrukce“ života v rodině a tradiční představy o poslání jedince, stále ovlivňují různé úvahy o rodině a existenci s ní souvisejícího rodinného práva.“²⁵⁵

Doc. Šulová charakterizuje současnou rodinu její nízkou stabilitou, chybějícím očekáváním trvalosti vztahu, akceptací dvoukariérové modelu rodiny a odsouváním rodičovství i uzavření manželství do vyššího věku.

²⁵³ Radvanová, S.: Rodina jako zdroj statkových práv. Správní právo č. 56/2003, str. 250-256

²⁵⁴ Králíčková, Z.: Autonomie vůle v rodinném právu v česko-italském porovnání. Brno, Masarykova univerzita 2003, str. 23

²⁵⁵ Radvanová, S.: Význam rodinné mediace. Právo a rodina č. 6/2001, str. 9

Úhrnná rozvodovost v České republice se v posledním desetiletí pohybuje okolo hranice 50 %, přitom zhruba v 60-ti procentech případů jsou rozváděna manželství s nezletilými dětmi. Rozvod je manželi mnohdy přijímán jako nejsnazší způsob řešení partnerských rozporů. Pro většinu lidí je ztráta rodiny a iluzí velmi náročnou životní zkušeností, jsou-li však rozvádějící se manželé zároveň rodiči, získává jejich rozvod daleko závažnější rozměr. Krach jejich vztahu v takovém případě nemá dopad pouze na život rozcházejících se partnerů, ale má dalekosáhlé důsledky pro život jejich dítěte. Dítě není viníkem rozvodu, avšak stává se chť nechtě jeho obětí. Jak závažné budou následky rozvodu pro další vývoj dítěte a jak moc jím bude dítě trpět, záleží zejména na příčinách a okolnostech rozvodu a na chování rodičů v jeho průběhu i poté. Dokážou-li se rodiče vyrovnat s neúspěchem svého partnerského vztahu, přestanou-li se definovat jako rozvedení manželé a začnou-li se vnímat jako rodiče svých společných dětí, bude i pro děti adaptace na novou situaci daleko snazší. Pokud však rodiče, popř. jeden z nich dlouhodobě není schopen se s nastalou situací vyrovnat či narovnáání vztahů odmítá, vede taková situace až k prakticky neřešitelnému vyhocení a polarizaci vztahů v rodině, jimiž ve svém důsledku nejvíce trpí právě nezletilé dítě.

Právo se snaží minimalizovat negativní vlivy rozvodu na dítě a ochránit jej před dopadem vzájemných antipatií či zášti rodičů, nicméně narušené mezilidské vztahy a neochotu rodičů ke spolupráci ve prospěch dítěte lze zásahem státní moci napravit jen těžko a v případech některých rodin přes veškerou snahu státních i nestátních organizací tyto pokusy selhávají. Psychologický rozměr rozvodu manželství či rozchodu rodičů nezletilých dětí, resp. lidský rozměr rodinných vztahů vůbec, je právě tím aspektem, který znemožňuje právu tyto vztahy zcela účinně a detailně regulovat, tak jako jsou regulovány vztahy majetkové povahy. To je však specifikum definující samu podstatu rodinného práva. Rodinné právo je právo přirozené, rodinné vztahy vznikly přirozeně, existovaly samy o sobě a teprve následně je právo upravilo. Právní úprava proto usiluje o to, aby co nejlépe dokázala ochránit hodnotu rodiny jako základní jednotky lidské společnosti, i zájmy jejích členů, a nezletilých dětí jako nejzranitelnějších členů rodiny zvláště. Při aplikaci jakéhokoliv rodinněprávního ustanovení není možné odhlédnout od lidskoprávní dimenze rodinného práva a zapomenout na jeho spjatost s morálkou společnosti a jejím hodnotovým systémem.

Na závěr lze citovat výrok italského sociologa A. C. Jemola: „Rodina je skalnatý ostrov, který rodinné právo může svými vodami pouze omývat.“²⁵⁶

²⁵⁶ Jemolo, A. C.: *La Famiglia e il Diritto*. Annali della Facoltà juridica della Università di Catania. II., 1948, in: Králíčková, Z.: *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. Masarykova univerzita. Brno 2009

7 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ABGB	Všeobecný občanský zákoník vyhlášený císařským patentem z 1. června 1811 č. 946 Sb. z. s.
Listina	Usnesení Předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR
ESLP	Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku
EÚLP	Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (sdělení MZV č. 209/1992 Sb.)
NS	Nejvyšší soud České republiky
NOZ	Nový občanský zákoník – sněmovní tisk č. 362/3 schválen Poslaneckou sněmovnou dne 9. listopadu 2011 (usnesení č. 839)
OZ	Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
OSP	Zákon č. 99/1963 Z. z., občiansky súdny poriadok, ve znění pozdějších předpisů
OSŘ	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
SZoR	Zákon č. 36/2005 Z. z., o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ve znění pozdějších předpisů
Úmluva	Úmluva o právech dítěte (sdělení MZV č. 104/1991 Sb.)
ÚS	Ústavní soud České republiky
Velká novela	Zákon č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů
ZoR	Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
ZPR	Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, ve znění pozdějších předpisů

8 SEZNAM LITERATURY A JUDIKATURY

8.1 Právní předpisy

Usnesení Předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Všeobecný občanský zákoník vyhlášený císařským patentem z 1. června 1811, č. 946 Sb. z. s.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Sněmovní tisk 362/3 schválen Poslaneckou sněmovnou dne 9. listopadu 2011 (usnesení č. 839) – „nový občanský zákoník“

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Sněmovní tisk č. 426/3 schválen Poslaneckou sněmovnou dne 20. února 2012 (usnesení č. 1050) – návrh zákona o mediaci a o změně některých zákonů

Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 54/2001 Sb. m. s., o Evropské Úmluvě o výkonu práv dětí

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 91/2005 Sb. m. s., o Úmluvě o styku s dětmi

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod

Sdělení MZV č. 34/1998 Sb., o Úmluvě o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí

Nařízení Rady ES č. 220/2003 ze dne 27. listopadu 2003, o příslušnosti a uznávání výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení Rady ES č. 1347/2000, tzv. nařízení Brusel II bis

Sněmovní tisk č. 205, VI. volební období - návrh poslance Pavla Staňka na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Instrukce Ministerstva spravedlnosti, Ministerstva vnitra, Ministerstva zdravotnictví,

Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva práce a sociálních věcí ze dne 5. dubna 2007 č. j. 142/2007-ODS-Org, kterou se upravuje postup při výkonu soudních rozhodnutí o výchově nezletilých dětí

Sdělení Ministerstva spravedlnosti ze dne 25. srpna 2008, č. j. 258/2007-LO-SP/96, kterým se stanoví seznam vhodných prostředí pro umístování nezletilých dětí, které se ocitly bez jakékoliv péče nebo je-li jejich život nebo příznivý vývoj vážně ohrožen nebo narušen v řízení podle § 76a odst. 1 zákona č. 295/2008 Sb.

Zákon č. 99/1963 Z. z., občiansky súdny poriadok, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 36/2005 Z. z., o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ve znění pozdějších předpisů

8.2 Seznam použité literatury - domácí

Andrlík, J., Blažke, J., Kafka, A.: Komentář k zákonu o právu rodinném. Praha, Orbis 1954

Bakeš, M., Vondráčková, P.: Mezinárodní únosy dětí. In: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha, ASPI – Wolters Kluwer 2009. ISBN 978-80-7357-432-1.

Čirák, J.: Rodinné právo v Slovenskej republike. In: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha, ASPI – Wolters Kluwer 2009. ISBN 978-80-7357-432-1.

Corradiniová, S.: Pojem řádné přípravy dítěte na styk s rodičem – výklad bývá nezřídka problematický. Právo a rodina č. 8/2010. ISSN 1212-866X.

Corradiniová, S.: Soudní úprava styku prarodičů s nezletilými vnuky. Právo a rodina č. 5/2010 a č. 6/2010. ISSN 1212-866X.

Corradiniová, S.: Náhrada škody při maření styku s dítětem. Právo a rodina č. 7/2010 a č. 8/2010. ISSN 1212-866X.

Černá, M.: Rozvod, otcové a děti. Praha, Eurolex Bohemia 2001. ISBN 80-86432-11-4.

Čírtková, L.: Výslech dítěte a jeho úskalí. Právo a rodina č. 3/2010 a 4/2010. ISSN 1212-866X.

Drápal, L., Bureš, J. a kol.: Občanský soudní řád I, II. Komentář. 1. vydání. Praha, C. H. Beck 2009. ISBN 978-80-7400-107-9.

Gjuričová, Š.: Syndrom zavrženého rodiče. Právo a rodina č. 10/2005. ISSN 1212-866X.

- Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck 2009. ISBN 978-80-7400-061-4.
- Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 3. vydání. Brno, Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk 1998. ISBN 80-210-3974-4.
- Hrušáková, M., Novák, T.: Reálně o společné či střídavé porozvodové výchově. Bulletin advokacie č. 3/1999. ISSN 1210-6348.
- Holub, M., Nová, H., Ptáček, L., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími. 9. vydání. Praha, Leges 2011. ISBN 978-80-87212-96-7.
- Haderka, J.: Rozvod a rozvodové řízení od účinnosti zák. č. 91/1998 Sb. Právní praxe č. 8/1998. ISSN 1211-0825.
- Jonáková, I.: Nesporný rozvod. Právo a rodina č. 7/2008. ISSN 1212-866X.
- Jonáková, I.: Nesporný rozvod – procesní aspekty řízení. Právo a rodina č. 8/2008. ISSN 1212-866X.
- Kotulková, J.: Rozvod manželství s nezletilými dětmi. Právní rádce č. 7/2008. ISSN 1212-866X.
- Kovářová, D.: Advokáti, klienti a dohodnuté rozvody. Právo a rodina č. 1/2005. ISSN 1212-866X.
- Králíčková, Z.: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Masarykova univerzita. Brno 2009. ISBN 978-80-210-5053-2.
- Králíčková, Z.: Autonomie vůle v rodinném právu v česko-italském porovnání. Brno, Masarykova univerzita 2003. ISBN 80-210-3093-3.
- Matějček, Z., Dytrych, Z. Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči. Praha, HH 1992. ISBN 80-85467-53-4.
- Matějček, Z., Dytrych, Z.: Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha, Grada 2002. ISBN 80-247-0332-7.
- Matoušková, I., Zdražilová, M.: Analýza soudních řízení o úpravě výchovy a výživy. Právo a rodina č. 2/2001. ISSN 1212-866X.

Pavelková, B.: Zákon o rodině. Komentář. Praha, C.H. Beck 2011. ISBN-978-80-7400-359-2.

Pavelková, B.: Miesto pobytu dieťaťa. In: Pocta Sentě Radvanové k 80. narodeninám. Praha, ASPI – Wolters Kluwer 2009. ISBN 978-80-7357-432-1.

Pavlát, J.: Problémy studií argumentujících pro střídavou péči. Česká a slovenská psychiatrie 2010, 106(3). ISSN 0069-2336.

Plecitý, V., Skřejpek, M., Salač, J., Šíma, A.: Základy rodinného práva. Plzeň, Aleš Čeněk 2009. ISBN 978-80-7380-139-7.

Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck 1999. ISBN 80-7179-182.

Radvanová, S.: O rodině, manželství a dětech. Praha, Panorama 1978.

Radvanová, S.: Rodina jako zdroj statkových práv. Správní právo č. 56/2003. ISSN 0139-6005.

Radvanová, S.: Význam rodinné mediace. Právo a rodina č. 6/2001. ISSN 1212-866X.

Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Praha, Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart 1935. ISBN 80-85963-60-4.

Svoboda, E.: Rodinné právo československé. Praha, Československý kompas 1946

Svoboda, K.: Rozvod s příliš starým opatrovnickým rozsudkem. Právo a rodina č. 3/2009. ISSN 1212-866X.

Šulová, L.: Problémové dítě a hra. Praha, RAABE 2005. ISBN 80-86307-15-8.

Šulová, L.: Raný psychický vývoj dítěte. Praha, Karolinum 2004. ISBN 80-246-0877-4.

Šínová, R. a kol.: Řízení ve věcech rodinněprávních v České republice, Slovenské republice a Německu a jejich aktuální problémy. Praha, Leges 2010. ISBN 978-80-87212-50-9.

Trnka, V.: Děti a rozvody. Studie o adaptovanosti dětí z rozvrácených rodin. Praha, Avicenum 1974

Veselá, R. a kol.: Rodina a rodinné právo, historie, současnost a perspektivy. Praha, Eurolex Bohemia 2005. ISBN 80-86432-93-9.

Warshak, R. A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha, Portál 2006. ISBN 80-7178-089-8.

Žáčková, M.: Syndrom zavrženého rodiče – nejistá teorie. Právo a rodina č. 6/2008. ISSN 1212-866X.

8.3 Seznam použité literatury - zahraniční

Brinig, M. F., Schneider, C. E., Teitelbaum, L. E.: Family Law in Action: A Reader. Cincinnati, Ohio, Anderson Publishing Co. 1999. ISBN-1-58360-750-1.

Dunn, V., Lachkovic, V.: Family Law in Practice. 9th Edition. Oxford, The City Law School 2010. ISBN 978-0-19-957920-4.

Frankowski, S., Bodnar, A.: Introduction to Polish law. The Hague, Kluwer Law International 2005. ISBN 978-9-041-12331-2.

Fortin, J.: Children's Rights and the Developing Law. 3rd Edition. Cambridge, Cambridge University Press 2009. ISBN 978-0-521-69801-6.

Gardner, R. A.: The Parental Alienation Syndrome. Cresskill, New Jersey, USA, Creative Therapeutics 1992. ISBN 0-933812-24-8.

Herring, J.: Family Law. Edinburgh, Longman 2001. ISBN 0-58238172-X.

Kodjoe, U. O., Koepfel, P.: The Parental Alienation Syndrome (PAS). Heidelberg, Der Amtsvormund 1998.

Schwab, D.: Familienrecht. 12. Aufgabe. München, C.H. Beck 2003. ISBN-3406513522.

8.4 Judikatura

Ústavní soud ČR

Rozhodnutí ÚS ze dne 9. března 2000, sp. zn. IV. ÚS 14/2000

Rozhodnutí ÚS ze dne 11. prosince 2008, sp. zn. III. ÚS 1481/08

Rozhodnutí ÚS ze dne 20. července 2010, sp. zn. IV. ÚS 2244/09

Rozhodnutí ÚS ze dne 30. června 2005, sp. zn. I. ÚS 618/05

Rozhodnutí ÚS ze dne 13. července 2011, sp. zn. III. ÚS 3363/10

Rozhodnutí ÚS ze dne 13. prosince 2006, sp. zn. III. ÚS 438/05

Rozhodnutí ÚS ze dne 20. února 2007, sp. zn. II. ÚS 568/06

Rozhodnutí ÚS ze dne 24. září 1998, sp. zn. III. ÚS 125/98

Rozhodnutí ÚS ze dne 20. ledna 2005, sp. zn. II. ÚS 363/03

Rozhodnutí ÚS ze dne 2. listopadu 2010, sp. zn. I. ÚS 2661/10
Rozhodnutí ÚS ze dne 27. ledna 2005, sp. zn. I. ÚS 48/04
Rozhodnutí ÚS ze dne 23. února 2010, sp. zn. III. ÚS 1206/09
Rozhodnutí ÚS ze dne 2. dubna 2009, sp. zn. II. ÚS 1945/08
Rozhodnutí ÚS ze dne 26. srpna 2010, sp. zn. III. ÚS 3007/09
Rozhodnutí ÚS ze dne 16. února 2006, sp. zn. III. ÚS 707/04
Rozhodnutí ÚS ze dne 10. května 2006, sp. zn. IV. ÚS 288/04
Rozhodnutí ÚS ze dne 28. května 2008, sp. zn. III. ÚS 2150/07
Rozhodnutí ÚS ze dne 22. dubna 2002, sp. zn. IV. ÚS 455/2001
Rozhodnutí ÚS ze dne 8. června 2004, sp. zn. I. ÚS 315/03
Rozhodnutí ÚS ze dne 19. dubna 2001, sp. zn. IV. ÚS 695/2000
Rozhodnutí ÚS ČR ze dne 10. března 1998, sp. zn. I. ÚS 112/97
Nález ÚS ze dne 22. března 2005, sp. zn. Pl. ÚS 45/04
Nález ÚS ze dne 8. července 2010 č. 244/2010 Sb.
Rozhodnutí ÚS ze dne 29. října 2002, sp. zn. II. ÚS157/01
Rozhodnutí ÚS ze dne 11. května 2005, sp. zn. II. ÚS 554/04
Rozhodnutí ÚS ze dne 7. prosince 2000, sp. zn. III. ÚS 440/2000

Obecné soudy

Stanovisko občanskoprávního kolegia NS SSR ze dne 16. března 1982, sp. zn. Cpj 4/81
Stanovisko občanskoprávního a obchodního kolegia NS ČR ze dne 12. května 2010, sp. zn. Cpjn 19/2007
Stanovisko občanskoprávního a obchodního kolegia NS ČR ze dne 14. dubna 2010, sp. zn. Cpjn 204/2008
Stanovisko NS ČSR ze dne 10. května 1981, sp. zn. Cpj 228/81
Stanovisko NS ČSR ze dne 10. října 1988, sp. zn. Cpj 33/78
Stanovisko NS ČSR ze dne 5. května 1989, sp. zn. Cpj 253/79
Usnesení pléna NS ČSR ze dne 23. června 1967, sp. zn. Pls 4/1967
Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 31. října 1967, sp. zn. 5 Cz 115/67
Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 18. prosince 1965, sp. zn. 4 Cz 157/65
Rozhodnutí NS ČSR ze dne 19. března 1971, sp. zn. 1 Cz 6/71
Rozhodnutí NS ČSR ze dne 30. ledna 1973, sp. zn. 1 Cz 98/72
Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 13. března 1968, sp. zn. 1 Cz 12/68
Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 9. února 1965, sp. zn. 4 Cz 4/65
Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 31. října 1967, sp. zn. R 15/1968

Rozhodnutí NS SR ze dne 31. ledna 1992, sp. zn. 2 Cz 3/92
Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 21. února 1969, sp. zn. 8 Cz 1/69
Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 30. listopadu 1967, sp. zn. 5 Cz 146/67
Rozhodnutí NS ČSR ze dne 14. prosince 1979, sp. zn. 1 Cz 134/79
Rozhodnutí NS ČR ze dne 25. listopadu 1982, sp. zn. 2 Cz 67/82
Rozhodnutí NS ČR ze dne 30. června 2010, sp. zn. 20 Cdo 1064/2008
Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 22. dubna 1969, sp. zn. 1 Cz 2/69
Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 30. května 1967, sp. zn. 5 Cz 57/67
Rozhodnutí NS SR ze dne 20. července 1973, sp. zn. 2 Cz 46/73
Rozhodnutí NS ČR ze dne 21. února 2011, sp. zn. 20 Cdo 4498/2009
Rozhodnutí NS ČR ze dne 20. listopadu 2009, sp. zn. 30 Cdo 4496/2009
Rozhodnutí NS ČR ze dne 10. prosince 2008, sp. zn. 30 Cdo 5057/2008
Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 30. května 1967, sp. zn. R 96/1967
Rozhodnutí NS ze dne 30. září 2003, sp. zn. 25 Cdo 2289/2002
Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 27. dubna 1967, sp. zn. R 97/1967
Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 30. dubna 1965, sp. zn. 4 Cz 44/65
Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 27. února 1969, sp. zn. 1 Cz 84/68
Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 28. prosince 1968, sp. zn. 1 Cz 63/68
Rozhodnutí NS ČSR ze dne 30. ledna 1973, sp. zn. R 59/1973
Rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 1 ze dne 16. února 1999, sp. zn. P 74/95
Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 20. listopadu 1998, sp. zn. 12 Co 483/98
Rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 1 ze dne 18. března 1997, sp. zn. Nc 41/95
Rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 31. března 2004, sp. zn. 10 Co 158/2004
Usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 24. února 2003, sp. zn. 25 Co 38/2003
Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 24. dubna 1969, sp. zn. 5 Co 134/69
Rozhodnutí Městského soudu v Praze ze dne 6. června 1962, sp. zn. 5 Co 272/62

Evropský soud pro lidská práva

Rozsudek ESLP ve věci Koudelka proti ČR č. 1633/05 ze dne 20. července 2006
Rozsudek ESLP ve věci Husák proti ČR č. 19970/04 ze dne 4. prosince 2008
Rozsudek ESLP ve věci Voleský proti ČR č. 63627/00 ze dne 29. června 2004
Rozsudek ESLP ve věci Bronda proti Itálii č. 40/1997/824/1030 ze dne 9. června 1998
Rozsudek ESLP ve věci ve věci Laino proti Itálii č. 33158/96 ze dne 18. února 1999
Rozsudek ESLP ve věci Andělová proti ČR č. 995/06 ze dne 28. února 2008
Rozsudek ESLP ve věci Pedovič proti ČR č. 27145/03 ze dne 18. července 2006

Rozsudek ESLP ve věci Kříž proti ČR č. 26634/03 ze dne 9. ledna 2007
Rozsudek ESLP ve věci Zavřel proti ČR č. 14044/05 ze dne 18. ledna 2007
Rozsudek ESLP ve věci Fiala proti ČR č. 26141/03 ze dne 18. července 2006
Rozsudek ESLP ve věci Kroon a další proti Nizozemí č. 18535/91 ze dne 27. listopadu 1994
Rozsudek ESLP ve věci Wallová a Walla proti ČR č. 23848/04 ze dne 26. října 2006
Rozsudek ESLP ve věci Kutzner proti Německu č. 46544/99 ze dne 26. února 2002
Rozsudek ESLP ve věci Gorgulu proti Německu č. 74969/01 ze dne 26. května 2004
Rozsudek ESLP ve věci Hansenová proti Turecku č. 36141/97 ze dne 23. září 2003
Rozsudek ESLP ve věci Sahin proti Německu č. 30943/96 ze dne 8. července 2003
Rozhodnutí ESLP o přijatelnosti stížnosti č. 25326/03 ve věci Patera proti ČR ze dne 10. ledna 2006
Rozhodnutí ESLP o přijatelnosti stížnosti č. 25213/03 ve věci Choc proti ČR ze dne 29. listopadu 2005
Rozhodnutí ESLP o přijatelnosti stížnosti č. 27726/03 ve věci Mezl proti ČR ze dne 31. ledna 2006

8.5 Internetové zdroje

www.justice.cz : oficiální server českého soudnictví
www.ochrance.cz/ : webové stránky veřejného ochránce práv
www.psp.cz : webové stránky Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR
www.senat.cz : webové stránky Senátu Parlamentu ČR
<http://nalus.usoud.cz> : databáze rozhodnutí Ústavního soudu ČR
www.nsoud.cz : webové stránky Nejvyššího soudu ČR
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en> : databáze rozhodnutí ESLP
<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=362&ct1=0&v=PZ&pn=3&pt=1> : Text návrhu nového občanského zákoníku schváleného Poslaneckou sněmovnou ve 3. čtení.
www.iustin.cz/ : sdružení na ochranu dětí, rodičů, prarodičů
www.jedendomov.cz : občanské sdružení Jeden domov
www.amcr.cz : Asociace mediátorů ČR, o. s.
www.soc.cas.cz : Sociologický ústav AV ČR
http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_A._Gardner : životopis R. A. Gardnera
http://en.wikipedia.org/wiki/Parental_alienation_syndrome : syndrom zavrženého rodiče
<http://www.rozvod-rozchod.sk/statistiky/ds-1001/p1=1026> : statistiky rozvodovosti v SR

9 Resumé

Předmětem této diplomové práce je právní problematika „Svěření nezletilého dítěte do výchovy a úprava styku s ním po rozvodu.“ Práce je zaměřena na právní instrumenty zakotvené v českém právním řádu za účelem ochrany dítěte, jehož rodiče se rozvádějí, event. spolu nežijí. Práce se věnuje historickému vývoji i platné právní úpravě rozvodu, formám porozvodové péče o dítě i styku dítěte s oběma rodiči, resp. s širší rodinou. Důraz je přitom kladen na rozhodovací praxi opatrovnických soudů, i na stěžejní rozhodnutí Nejvyššího a Ústavního soudu České republiky v této věci. V komparaci s českou právní úpravou je popsána též právní úprava slovenská, a to zejména s ohledem na odlišnosti, které jsou výsledkem již téměř dvacetiletého odděleného vývoje obou právních řádů. Vzhledem k právě probíhající rekonstrukci soukromého práva se práce zabývá též změnami, které by do současné právní úpravy měl přinést s účinností od 1. ledna 2014 nový občanský zákoník. S ohledem na osobní a emocionální charakter vztahů regulovaných rodinným právem nelze ponechat stranou ani psychologické aspekty rozvodu rodičů a následné péče o dítě. Proto se práce okrajově věnuje též psychologickým dopadům rozvodu na dítě i na chování rodičů, jejichž znalost je nezbytná pro opatrovnické soudce, sociální pracovníky, mediátory i advokáty poskytující služby v oblasti rodinného práva.

Práce je rozdělena do osmi kapitol, a to: Úvod; Rozvod manželství; Svěření dítěte do výchovy; Styk s dítětem; Slovenská právní úprava rozvodu s nezletilými dětmi; Závěr; Seznam použitých zkratk, literatury a judikatury.

Úvod je věnován úvaze nad rolí rodiny v současné společnosti, nad významem a specifiky rodinného práva a nezbytností zvýšené ochrany nezletilého dítěte v rodinněprávních vztazích.

Druhá kapitola se zabývá vývojem právní úpravy rozvodu manželství, platnou právní úpravou obsaženou v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, i změnami, které přináší nový občanský zákoník. Jsou zde popsány jednotlivé varianty rozvodu manželství, tzn. rozvod se zjišťováním příčin rozvratu; rozvod bez zjišťování příčin rozvratu i tzv. ztížený rozvod. Zvláštní pozornost je věnována dohodě rodičů o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu a ochraně zájmů nezletilých dětí rozvádějících se rodičů.

Třetí kapitola rozebírá právní úpravu i psychologické aspekty svěření dítěte do výchovy jednoho či obou rodičů. Úvod kapitoly je věnován historickému vývoji rodičovské zodpovědnosti na našem území od Všeobecného občanského zákoníku 1811 do současnosti.

Dále jsou popsány jednotlivé modely porozvodové výchovy, tj. svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů, společná a střídavá výchova; rozebrána kritéria, jimiž se soud zabývá při rozhodování o výchově nezletilého i právní úprava tzv. participačního práva dítěte. Podrobně je popsána rozhodovací praxe soudů i předpoklady, které musí být naplněny, aby soud mohl rozhodnout, resp. schválit dohodu rodičů o výchově nezletilého dítěte pro dobu po rozvodu. Stručně je popsána též problematika mezinárodních únosů dětí. Závěr kapitoly je věnován právní úpravě v novém občanském zákoníku.

Čtvrtá kapitola se zabývá právem dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi a tomu odpovídajícímu právu rodiče, jemuž dítě nebylo svěřeno do výchovy, stýkat se se svým dítětem i po rozvodu manželství. V této části práce je rozebrána právní úprava styku dítěte s rodičem i dalšími příbuznými; dohoda rodičů a soudní rozhodnutí o úpravě styku; právní následky bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem i důvody pro omezení či úplný zákaz styku soudem. Tato kapitola se zabývá též problematikou popouzení dítěte proti jednomu z rodičů, tzv. syndromem zavrženého rodiče i otázkou donucování dítěte ke styku s rodičem v případech, kdy dítě styk odmítá. S vymáháním práva na styk souvisí též problematika výkonu rozhodnutí o výchově a styku s nezletilým dítětem, předběžná opatření ve věcech péče soudu o nezletilé i náhrada škody za zmařený styk. Rozebrána je též judikatura Evropského soudu pro lidská práva ve věcech stížností oprávněných rodičů proti České republice na porušení čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, tj. práva na respektování rodinného života. Závěr kapitoly je věnován rozhodování ve věcech péče soudu o nezletilé v případě změny poměrů a právní úpravě styku s dítětem v novém občanském zákoníku.

Pátá kapitola popisuje vývoj rodinného práva na Slovensku a platnou právní úpravu rozvodu, svěření dítěte do péče a styku s ním ve slovenském zákoně o rodině porovnává s právní úpravou v České republice.

Šestá kapitola obsahuje závěr práce shrnující význam a cíle současné právní úpravy i klíčové otázky sledované problematiky.

Kapitoly sedm a osm obsahují seznam použitých zkratk, literatury, judikatury i online zdrojů.

Summary

This Master's degree thesis addresses the issue of "The custody of underage children and the right to be in contact with them." The main attention is paid to the Czech legal instruments concerning the protection of underage children whose parents are getting divorced or do not live together. The thesis deals with the historical Czech legal development as well as the relevant legislation in force, different types of post-divorce care of children, their contact with both parents and other family members. A special emphasis is placed on the established practice of courts as well as relevant key judgments of the Czech Supreme Court and the Czech Constitutional Court. In comparison to the Czech legislation is described also the Slovak divorce regulation. Furthermore, relevant alterations introduced by the new Civil Code coming into effect on 1 January 2014 are considered.

Due to the personal and emotional nature of family law relationships, the thesis discusses also the psychological impact of divorce on children and their parent's behavior. These are important especially for judges, social workers, mediators and family law lawyers.

The thesis is composed of the following eight chapters: Introduction; Dissolution of Marriage; Award of Custody of Children; Contact with Children; Slovak legal regulation of divorce with underage children; Conclusion; List of Abbreviations, Bibliography and Judgments.

Chapter One is introductory and considers the role of family in our society, the significance of the family law, its specifics and the importance of additional protection of underage children in family relationships.

Chapter Two examines the development of Czech divorce legislation, current legislation in force (Act No. 94/1963 Coll. on Family, as amended) and alterations introduced by the new Civil Code. The chapter describes different types of divorce, settlement of the relationship between spouses and their underage children after divorce and protection of these children's interests.

The following chapter looks at the legal regulation and psychological aspects of awarding custody of children to the care of one or both parents. The chapter starts with a description of the historical development of parental responsibility in the area of today's Czech Republic since the Austrian Civil Code of 1811 up to now. Then we examine various models of upbringing children after divorce as well as the criteria considered by the court when making a decision about awarding custody. Furthermore, the question of participatory rights of children is addressed, followed by the description of the established practice of

courts and necessary preconditions for the court decision. Finally, the legal regulation of the new Civil Code is introduced.

Chapter Four discusses the right of children to parental care and to regular contact with both parents as well as the visitation right of a parent who was not awarded of custody. This chapter examines legal regulations of contact between children and their parents or other family members; parental agreement and judgment regulating the visitation right; legal consequences of violating the visitation right and reasons for restriction or court ban of parental contact. Moreover, it deals with inciting of children against the other parent (i.e. parental alienation syndrome), making the children to visit their parent against their will and other relevant issues. The chapter then shifts the focus to the judgments of the European Court of Human Rights concerning complaints of parents against the Czech Republic for a breach of Article 8 of the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms (i.e. the right to respect for his/her family life). The end of this chapter then looks at the relevant decision-making practice of courts if circumstances change and legal regulation of visitation rights in the new Civil Code.

Chapter Five deals with Slovak legal regulation of divorce with underage children. The chapter starts with a description of the historical development of Slovak family law and it compares Czech and Slovak divorce legislation, legal regulation of award of custody of children and contact with children.

Conclusions are drawn in Chapter Six that summarizes the aims and goals of the current legislation and its key issues.

The final two chapters then offer lists of abbreviations, bibliography, judgments and on-line sources.

Anglický název práce:

“The custody of underage children and the right to be in contact with them”

Klíčová slova:

rozvod, svěřeni do výchovy, styk

Key words:

divorce, custody of an underage child, contact with an underage child